

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Miloslav Záškoda

*Lidové tradice a zvyky jako zrcadlo sociálních vztahů.
Srovnání tří lokálních společenství ve východních Čechách:
Velký Vřešťov – Dubenec – Hustířany*

*Folk Traditions and Customs as a Mirror of Social Relations.
A Comparison of Three Local Communities in Eastern
Bohemia: Velký Vřešťov – Dubenec - Hustířany*

Praha 2010

vedoucí práce: PhDr. Jan Pargač, CSc.

Část diplomové práce vznikla za finanční podpory, kterou poskytlo Ministerstvo kultury České republiky na výzkum lidové kultury.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci v oboru „Etnologie“ vypracoval samostatně a v seznamu pramenů i literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Budkově dne 10. ledna 2010

Obsah

1. Úvod	
1.1. Stručná charakteristika terénního výzkumu	5
1.2. Nástin tématu	8
2. Teoretické a terminologické aspekty výzkumu lidové kultury ve venkovském prostředí	
2.1. Inspirace literaturou a její zhodnocení	11
2.2. Vzájemné ovlivňování etnologie a sociologie	16
2.2.1. Teoretické diskuse v etnologii v 60. letech 20. století	16
2.2.2. Etnografie současnosti v pojetí Karla Fojtíka a Olgy Skalníkové	20
2.2.3. Etnologie české vesnice v 70. a 80. letech 20. století	23
2.2.4. Současný stav výzkumu lokálních společenství	28
2.3. Východiska a výsledky výzkumu Širokého Dolu	30
2.4. Několik poznámek k „etnologii venkova“	33
2.5. Vymezení pojmu lokální společenství	35
3. Výsledky terénního výzkumu	
3.1. Současný obraz sledovaných obcí	39
3.1.1. Velký Vřešťov	39
3.1.2. Dubenec	40
3.1.3. Hustířany	42
3.2. Pohled do historie Velkého Vřešťova	46
3.3. Z historie obce Dubenec	48
3.4. Stručně o dějinách Hustířan	55
3.5. Dějiny hasičského spolku v Hustířanech	60
3.6. Lidová kultura ve Velkém Vřešťově	63
3.6.1. Tradiční lidové slavnosti	63
3.6.2. Svatba	66
3.7. Současný stav lokální tradice v Dubenci	73
3.7.1. Výroční obyčeje a zvyky	73
3.7.2. Předsvatební a svatební zvyklosti	83
3.8. Spolková činnost v obci Dubenec	95

3.9. Společenský a kulturní život v Hustířanech	99
3.9.1. Lidové zvyky a zábavy výročního cyklu	99
3.9.2. Svatební tradice	108
4. Společenské pozadí jevů lidové kultury	
4.1. Srovnání zkoumaných lokalit	112
4.2. Sociální, ekonomické a jiné aspekty tradice	122
5. Závěr	125
Summary	127
Zusammenfassung	130
Seznam literatury	133
Jiné zdroje	139
Přílohy	140
Tabulky	141
Seznam společenských a kulturních událostí v Hustířanech	145
Seznam vyobrazení	147

1. Úvod

1.1. Stručná charakteristika terénního výzkumu

Při studiu etnologie jsem se rozhodl využít zajímavé příležitosti, která se naskytla díky iniciativě Ministerstva kultury České republiky a pracovníků Ústavu etnologie Filozofické fakulty Karlovy univerzity, a zúčastnil jsem se akce, jejímž cílem bylo zmapovat současný stav lidové kultury.

Správně jsem vytušil, že mi tato aktivita pomůže při řešení studijních úkolů a že mi přinese i něco navíc. Práce, které tvořily závěrečné výstupy z bádání v terénu, posloužily ke splnění jistých „bodovaných“ povinností. Získané informace jsou použity i v této předkládané diplomové práci. Zkušenosti z terénu představují významný doplněk k teoretickému učivu. Kontakt s informátory a komunikace s nimi nejsou sice jednoduchou záležitostí, ale lze o nich hovořit jako o něčem podnětném a obohacujícím.

Zájem o studium tradiční lidové kultury byl u mne formován i subjektivními motivacemi. Sám totiž pocházím z venkovského prostředí, a tak jsem se domníval, že budu mít k tématu blízko, přesto jsem si za zkoumanou lokalitu nezvolil rodnou vísku ani jiné obce v okolí. Mým záměrem bylo poznat něco nového a pokusit se odhalit, jak se žije lidem na jiném a pro mne neznámém místě; vzdálenější lokalita také slibovala, že se bude jednat o „opravdovější“ a „dobrodružnější“ terénní výzkum.

Svou pozornost jsem zaměřil na region východních Čech, které jsem do té doby nenavštívil. Šlo mi též o to, abych si vybral takové lokality, o kterých existuje minimum etnografických zpráv.¹ Ovšem bílých míst na mapě ubývá, a tak ani mnou zkoumané obce neunikly etnografickému zájmu. Výsledky z těchto studijních sond a jakékoli jiné záznamy o

¹ Velmi brzy se však ukázalo, že se jednalo o předpoklad ryze spekulativní. Objevil jsem totiž velmi důležitý pramen, který obsahuje řadu etnografických údajů a informací o hmotné a hlavně duchovní kultuře hořického regionu. Jedná se o *Národopisný sborník okresu Hořického*. Sborník vyšel v Hořicích roku 1895 u příležitosti Národopisné výstavy československé. V době vzniku sborníku patřil Velký Vřešťov do Hořického okresu.

Při mých pochůzkách po Velkém Vřešťově jsem též navštívil jednu paní, která se mi svěřila s tím, že podobné informace zasílala písemnou formou Národopisné společnosti. Její osobní údaje jsou uvedeny v seznamu dopisovatelů Národopisné společnosti, který je otištěn v Národopisné ročence. *Národopisný věstník* XVII (59). Sestavil Miroslav Válka, Praha 2000, s. 180 – 188.

Václav Frolec uvádí ve své studii *Výroční obyčeje a jejich životnost v českých zemích* (In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 18 – 54.) seznam obcí, ze kterých byly odeslány vyplněné dotazníky. Mezi těmito obcemi nalezneme i Dubenec v okrese Trutnov.

vývoji tradice získávají povahu pramene. S jistotou lze předvídat, že studium pramenů a průzkum archivů mohou přinést cenné informace o vývoji etnografických fenoménů.²

První krátkodobý terénní výzkum probíhal v obci Velký Vřešťov od 26. do 31. srpna 2004. Velký Vřešťov je malá vesnice, která se rozkládá asi 20 Km severně od krajského města Hradce Králové.³ Od příslušných pracovníků Ústavu etnologie jsem obdržel dva typy dotazníků, a tak nic nebránilo ve sběru etnografických dat. První dotazník „Tradiční lidové slavnosti, zábavy a zvyklosti, jak se dochovaly do současnosti“ se týkal nejdůležitějších výročních obyčejů. Druhý dotazník sloužil k zachycení svatebního obřadu. Dohromady jsem získal jedenadvacet vyplněných dotazníků.

Při druhém krátkodobém výzkumu směřovaly mé kroky do Dubence. Tato volba již nebyla zcela náhodná. Dubenec náleží opět do Královehradeckého kraje. Jedná se o středně velkou vesnici, rozhodně však větší než Velký Vřešťov, od kterého je vzdálena asi 5 Km. Vycházel jsem z předpokladu, že informace z obou lokalit budu moci porovnat, a získám tak lepší představu o situaci v této části východních Čech. S ohledem na možnost srovnání byly použity stejné typy dotazníků. Sledovány byly stejné okruhy problémů. Podařilo se mi získat celkem pětadvacet úspěšných dotazníků. Termín výzkumu v Dubenci připadl na 22. až 31. srpna 2005.

Do terénu jsem se vrátil o dva roky později a tentokrát se mým cílem stala menší vesnice Hustířany, jež se nachází ve sledované oblasti, přibližně 7 Km od Velkého Vřešťova a 4 Km od Dubence. Původním záměrem bylo provést šetření v takové obci, která by co do velikosti zaujímala střední polohu mezi oběma dříve zkoumanými lokalitami. Nakonec však převážilo praktické hledisko, a proto díky dobré dopravní dostupnosti a snadnému zajištění ubytování padla volba právě na Hustířany, třebaže jsou dle aktuálního počtu obyvatelstva menší než Velký Vřešťov. Nabízela se tu také jedinečná možnost zkoumat životnost tradice a úroveň sociálních vztahů v lokalitě, která není samostatnou administrativní jednotkou.⁴

Terénní výzkum realizovaný v Hustířanech měl být nejen sondou do života jejich obyvatel, ale měl také ověřit a doplnit poznatky z předcházejících pobytů ve zkoumaném regionu. Hlavní náplní výzkumu byly tedy opět rozhovory koordinované prostřednictvím již dříve použitých dotazníků. Na základě dřívějších zkušeností s informátory jsem dotazník týkající se svatby zestručnil, některé otázky vynechal a jiné upravil, ale jen do té míry, aby nebyla narušena struktura dotazníku a aby bylo zachováno kritérium srovnatelnosti sesbíraných

² Výpovědní hodnota pramenů je velice různorodá a nejednotná. Obtíže nastávají při srovnání, neboť okruhy sledovaných problémů se liší.

³ K charakteristice sledovaných obcí se vrátím v jiné kapitole.

⁴ Hustířany jsou pouze částí obce Velichovky, jak o tom bude pojednáno výše.

údajů. Výzkum probíhal opět v letním období od 1. do 9. srpna 2007, jeho výsledkem pak bylo devatenáct vyplněných dotazníků a analýza bohatého pramenného materiálu.

Při získávání informací jsem dával přednost přímému kontaktu s dotazovanými. To se ukázalo prospěšným, neboť mi tak v paměti zůstal kontext celé situace a odpovědi byly obsažnější více než při neosobním rozesílání dotazníků. Samozřejmě každá příležitost k neformálnímu rozhovoru nezůstala nevyužita. Mnohokrát jsme s informátory debatovali i několik hodin. Tímto způsobem se mi podařilo poodhalit, s jakými problémy se obyvatelé obcí Velký Vřešťov, Dubenec a Hustířany potýkají a jaké „sousedské“ vztahy v lokalitách existují. Někteří sdělili, co si myslí o současném dění v obci, případně, kde vidí příčiny různých jevů.

Výsledky z prvních dvou dotazníkových akcí byly shrnuty ve dvou dílčích písemných výstupech, které obdrželi členové Ústavu etnologie. Po provedené korekci byly poskytnuty zadavateli výzkumné práce, tedy Ministerstvu kultury České republiky. Část textu diplomové práce, především kapitoly věnované popisu výročních obyčejů a svatebních zvyklostí, vycházejí z těchto výše zmíněných písemných prací.

Metodika terénního výzkumu prošla jistým vývojem, doznala mnohých změn, práce etnografa se zkvalitňovala, a získané informace se tak stávaly cennějšími a přesnějšími. Proměnil se i vztah výzkumníka k jeho informátorům, přestal je totiž chápat jako objekt svého počínání a uznal jejich tvůrčí podíl na výsledné práci. Proto ke všem obyvatelům Velkého Vřešťova, Dubence a Hustířan, tří malebných vesniček ve východních Čechách, směřuje moje poděkování. Chvilky, které jsem s nimi strávil, patří k těm zajímavým a příjemným v mém životě. Vždy mě potěšila jejich pohostinnost, zájem o moji práci a snaha mi pomoci. Za jejich vstřícnost jsem jim nesmírně vděčný.

Můj dík patří i některým pracovníkům Ústavu etnologie, neboť i oni mají podíl na vzniku této práce. Jejich připomínky a rady, které jsem si odnášel, výraznou měrou přispěly ke zvládnutému pobytu v terénu, umožnily orientaci v literatuře a usnadnily konceptualizaci zvoleného tématu.

Považuji za důležité připomenout, že terénní výzkum byl realizován za finanční podpory, kterou poskytlo Ministerstvo kultury České republiky.

1.2. Nástin tématu

Ve své diplomové práci se vracím k „tradičním“ a velice frekventovaným tématům v české etnologii, neboť se zaměřuji na lidové slavnosti a zvyky kalendářního cyklu a na rodinnou obřadnost (svatební zvyklosti), která má však poněkud širší rozsah. Nechci však sklouznout k pouhému popisu studovaných jevů, neboť by mohl leckdo namítnout, že se tím již zabývali mnozí autoři a že jde o téma víceméně „otřepané“. Mým cílem bylo zaujmout k problematice výročních obyčejů a lidových zábav zcela odlišné stanovisko. Přál bych si uplatnit nový pohled na „tradiční“ téma.

Objeví se již dílčí studie i obsáhlejší práce, jejichž autoři usilují o překonání popisné a statické etnografie. To nelze opomenout. Je velmi podnětné srovnat vlastní úvahy s jinými názory. Literatura hraje hlavně roli inspirativní, protože se mi nepodařilo nalézt takovou práci, která by zcela odpovídala mému záměru. Ke zhodnocení literatury se vrátím v příští kapitole.

Výzkum tradic, zvyků, zábav a svatebních obřadů měl posloužit nejen k zachycení těchto jevů v terénu, ale také k odhalení sociálních vztahů a sociálních vazeb ve studovaném lokálním společenství.⁵ Z tohoto předpokladu vycházela i interpretace výsledků výzkumu. Nechal jsem se inspirovat sociologií a příslušnou literaturou, která se nachází na pomezí etnologie a sociologie. Etnologovi nabízí sociologie především promyšlený terminologický aparát, jenž výzkumníkovi umožňuje uchopit sociální situaci v terénu a provést analýzu této situace. Robert Redfield, který volně navazuje na myšlenky Ferdinanda Tönniese, v podstatě říká, že není nutné vymýšlet nové koncepty, ale stačí použít již vynalezené termíny k aplikaci v terénu na jakémkoliv místě a v jakémkoliv čase.⁶

R. Redfield se tedy při etnologickém výzkumu obrací k sociologii a využívá jejich poznatků.⁷ Podobným směrem jsem vykročil i já. Inspirace sociologií mi přinesla řadu nápadů

⁵ Vzhledem k tomu, že se jednalo o tři krátkodobé výzkumy, nekladu si za cíl úplné vyličení sociální charakteristiky všech tří vesnic. Spíše se chci pokusit o načrtnutí souboru představ a názorů, se kterými mě konfrontovali samotní informátoři.

⁶ „It is not that the few general ideas that occur in these pages are new. The reader of Durkheim will recognize the influence of his contrasts between the social segment and the social organ and between the sacred and the profane. There is a strong flavor of Henry Maine about the transition implied in the following pages from a familial society to one emphasizing individual action and formal political control. Lewis H. Morgan's opposition of *societas* to *civitas* finds a response in these pages. Tönnies' antithesis between the *Gemeinschaft* and the *Gesellschaft* has contributed to the general conceptions which helped to formulate questions asked of the materials in Yucatan.” O odstavec níže pokračuje: „I am not discovering anything very new about society, but I am trying to make some old discoveries carry more weight and more usefulness for further research by working in some detail the existence of the general ideas in a segregated body of particular fact.” Redfield, R., *The Folk Culture of Yucatan*, Chicago 1961, p. X (Preface).

⁷ R. Redfield byl ovlivněn chicagskou sociologickou školou, která stála u zrodu sociologie města.

a dala podnět k tomu, abych se pokusil vymezit vůči sociologii venkova a urbánní etnologii svůj vlastní předmět. Dospěl jsem k závěru, že by bylo dobré uvažovat o směru bádání, který by se skrýval pod „etnologii venkova“. Její koncept by dovolil označit její zájem a posunul by výzkum venkova a vesnického společenství na novou úroveň.

Dalším problémem byla terminologická nejasnost a nevyhraněnost jednotlivých pojmů, které ve svých studiích používali jednotliví autoři. Venkov, vesnice, venkovská komunita, venkovské či vesnické společenství – to vše je zatíženo mnohými konotacemi, představami a ne zcela jasným obsahem, proto uvažuji o „lokálním společenství“, jež vyhovuje analýze studovaných jevů.⁸

Podstatnou část mé práce tvoří charakteristika výsledků výzkumu. Jedná se v podstatě o záznam jednotlivých výročních obyčejů tak, jak se v současnosti projevují. Popisné pasáže, třebaže jsem se od pouhého popisného líčení distancoval, chápu jako informačně zajímavé a jako nutné k pochopení sociálních jevů, neboť hodnocení sociální situace bez faktografických údajů by se nemohlo opřít o patřičný základ.

Navíc by bylo nedostatkem etnografické údaje opomenout, díky nim si také práce zachovává svůj etnologický charakter.

Při rozhovoru s informátory jsem se snažil zachytit to, jak je daný zvyk provozován. Důraz byl položen na kvalitativní stránku sledovaných zvyků. Dotazovaní obyvatelé ve všech třech zkoumaných lokalitách mi tuto situaci usnadňovali, neboť se sami pouštěli do hodnocení současného stavu lidové kultury, mnozí dokonce dospěli i ke srovnání minulých časů s dnešní dobou. Proto i deskriptivní uchopení zvolených tématických okruhů je formulováno s ohledem na charakteristiku lokálního společenství. S tím souvisí i odhalení jemných diferencí mezi jednotlivými událostmi kalendářního obyčejového cyklu, připadá mi totiž důležité rozlišovat mezi zanikajícími a bohatě žitými jevy.

Informace o nadšení, spontánnosti a názorech informátorů obohacují a rozšiřují naše znalosti etnografických fenoménů, jejichž jsou nedílnou součástí. Vedle tohoto poznání nelze vynechat údaje o tom, zda se na určité kolektivní akci podílejí zástupci všech generací, zda lidové zábavy vyrůstají z potřeby lokálního společenství, nebo zda jsou organizovány za podpory oficiálních míst, spolků apod.

⁸ Považoval jsem za důležité vytyčit koncept lokálního společenství, abych mohl lépe uchopit situaci, ve které se současný venkov nachází. Sám se nevyhýbám užívání pojmů venkov, vesnice, vesnické společenství apod., neboť bych se ochudil o možnosti, které nabízí pestrost českého jazyka. Přesto musí být vždy tyto výrazy vztahovány k obsahu a významu lokálního společenství. O tom však více v jiné kapitole.

Co se svatby týká, je nezbytné vyličit nejen průběh svatebního veselí, ale podat také zprávu o funkci svatby v lokálním společenství, tedy jakousi úlohu veřejnou. Stranou nesmí zůstat ani poznámky o významu svatby tak, jak ji vnímají samotní informátoři.

Živá tradice, byť značně proměněná a jinak interpretovaná, plní velice důležitou integrační funkci v rámci lokálního společenství. Této úloze lidových slavností a zábav je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Programově tuto problematiku nastínil ve svém článku Jan Pargač, jenž se zabývá významem lidových festivit v nových společenských kontextech, ať už v rovině makrospolečenské, nebo v rovině mikrosvěta lokálního prostředí.⁹ Integrační a identifikační úloha jevů lidové kultury je spojena s prožitkem svátečnosti (posvátna). „Efektivní působení festivit ve společenské sféře je o to účinnější, že se vymykají každodenní všednosti, že mají vysoký emocionální a estetický náboj a jsou vystavěny ze složek ‚polychromních‘ (teatrální, hudební, taneční) a jsou pro tyto vlastnosti nositeli něčeho výjimečného, zvláštního, mimořádného, možno říci někdy dokonce až ‚posvátného‘. Svátečnost pak vyvolává značné emocionální napětí, dokonce jakýsi výbuch emocí, nadšení, které u části publika, zejména městského, nese určitý nádech exotičnosti.

Jednou z významných úloh, kterou lidové slavnosti jak v autentické, tak ve folklorizované podobě mají, je integrace určitého společenství a vyjádření její skupinové identity.“¹⁰

Studium lidových zábav a svatby ve třech od sebe nepříliš vzdálených lokalitách přímo předurčuje nabízející se možnost srovnání. Právě komparace zjištěných informací má posloužit na jedné straně k charakteristice lidové kultury v této části východních Čech, na druhé straně dovolí odkrýt současnou proměnu české vesnice, respektive lokálního společenství.

Veškeré úsilí bylo věnováno tomu, aby v závěru došlo alespoň zčásti k naplnění počátečních předpokladů, bez nichž by nemohlo vzniknout předložené téma. Analýza slavnostních a kolektivních aktivit směřovala k jejich uchopení ze zcela jiného pohledu. Skrze ně měly být rozpoznány sociální vztahy, jež se skrývají za účastí členů lokálního společenství na akcích, vycházejících z tradice a potřeb společného trávení volného času. V této souvislosti budou zmíněny následující okruhy otázek: praktické problémy při realizaci takových podniků; úloha a funkce jednotlivých zájmových skupin, spolků apod.; pohled samotných informátorů na současný stav společenského života v lokalitě.

⁹ Pargač, J., Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity. In Pargač, J. (ed.), *Kulturní symboly a etnické vědomí*, Praha 1995, s. 53 – 61. Tato studie byla velice podnětná, neboť naznačila nové možnosti pohledu na lidové slavnosti, přiblížila jejich specifické funkce, které se uplatňují i v novém společenském prostředí, a tím přispěla k formulaci tématu předkládané práce. Autor zřejmě záměrně hovoří o lidových slavnostech a lidových festivitách, což má vystihnout změněnou sociální realitu.

¹⁰ Pargač, J., o. c., s. 53 – 54.

2. Teoretické a terminologické aspekty výzkumu lidové kultury ve venkovském prostředí

2.1. Inspirace literaturou a její zhodnocení

Použitá literatura se ne vždy zabývá tématem, které jsem se pokusil zpracovat na základě výsledků terénního výzkumu ve Velkém Vřešťově, v Dubenci a v Hustířanech. Odborné publikace a dílčí studie zde slouží především k inspiraci a dávají rámec této diplomové práci. Mnohé postřehy, které byly čerpány z literatury, napomohly formování závěrečné podoby tématu a umožnily teoretické ukotvení celé práce.

Jak již bylo výše naznačeno, má pozornost se nevztahovala pouze na studie z oblasti etnografie a etnologie, neboť mi připadalo, že nevyčerpaly všechny možnosti etnologického (respektive etnosociologického) bádání. Ovšem mým cílem nebylo podat pouze nějaký etnografický popis výročních obyčejů a svatebních zvyklostí, chtěl jsem naopak posunout analýzu o kousek dále, a to směrem k sociologické perspektivě. Etnografická fakta měla posloužit jako materiál pro identifikaci sociálních vztahů v lokálním společenství. Někteří etnografové pocítili nutnost zareagovat na dynamiku tradice, naznačili tedy, že pouhá deskripce již nedostačuje novým potřebám, jež si žádá výzkum. „Proto je úkolem etnografa, zkoumajícího stav obyčejové tradice na současné vesnici, sledovat nejenom zánik nebo proměnu obyčejů, náležejících minulosti, nýbrž stejně pečlivě sledovat jevy, charakterizující současný stav kultury vesnice, i když se podle tradičních metodických postupů mohou zdát tyto jevy etnograficky nepostižitelné.

Pojem tradice je historicky proměnlivý, ale jedním z jejích základních poslání je vytvářet obsah pojmu domov, vlast, který neobsahuje jenom rodinu a ekonomické zázemí, ale také s nimi spojené obyčeje a společenský život v místě, které výrazně profilují mnohé hodnotové orientace každého člověka v každé době. Z tohoto nadhledu je třeba posuzovat každou

obyčejovou tradici, nezůstávat u deskripce, ale usilovat o syntetizaci poznatků v konkrétních souvislostech společenského vývoje.“¹¹

Úsilí o sociologickou perspektivu a úvahy o předmětu výzkumu si vynutily průřez odbornou literaturou z oblasti sociologie s ohledem na studium venkova, sociální vztahy a sociální komunikaci. Nebezpečí se však skrývalo v tom, že v přílišné sociologické orientaci zanikne téma výročních obyčejů a svatby. Mnou zamýšlené záměry usnadnily výběr a redukci literatury, neboť se ukázalo, že sociologie venkova se příliš orientuje na materiální a technické zázemí venkova a strukturu zaměstnanosti, sociologie skupin si zase příliš libovala v organizaci práce apod.¹²

Nesmírně podnětné byly práce od Jiřího Musila z oboru sociologie města, ve kterých se zabývá urbanizací a jevy s ní spojenými a každodenním životem lidí na sídlišti. Autor se však neomezil jen na rozvoj měst a proces urbanizace, odsuzuje totiž dosavadní jednostranný zájem o ekonomické a společenské aspekty urbanizace.¹³ Otevírá nový pohled na tuto problematiku, alespoň okrajově řeší vztah urbanizace k venkovu.¹⁴ Upozorňuje na pronikání městského životního stylu na venkov.¹⁵ A konečně si všímá zvláštní povahy sociálních vztahů ve městech, které připomínají „sousedství“ apod., tedy fenomény, o kterých se předpokládalo, že se ve městech nemohou uplatnit. Musil hovoří o lokálních skupinách, které mají uspokojovat sociálně psychologické potřeby obyvatel anonymních měst, mezi nimiž lze najít touhu po bezprostředním kontaktu, přátelských vazbách a neformálních vztazích.

O sbližování města a venkova hovoří i Jan Pargač nebo Bohuslav Blažek, ale ze zcela opačné perspektivy. Zatímco J. Musil přistupuje k tomuto problému na základě studia

¹¹ Jančář, J., Proměny obyčejové tradice na družstevní vesnici. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 210.

¹² Např. Šindlářová, J., *Sociologie venkova a zemědělství : úvod do problematiky*, Brno 1997.

¹³ „Urbanizace se v současné době chápe jako komplexní změna sociálně prostorové organizace společnosti, která začala transformací společnosti, jejíž hospodářskou základnou bylo zemědělství, na společnost, jejíž základnou je průmyslová výroba a rozvoj terciární sféry.“ Musil, J., *Urbanizace v socialistických zemích*, Praha 1977, s. 9.

Autor je též zastáncem komplexního výkladu urbanizace, neboť jednotlivé aspekty tohoto procesu se vzájemně ovlivňují a navzájem spolu souvisí. V rámci komplexního přístupu k urbanizaci klade důraz i na změny v chování lidí, na formy sociální interakce a na povahu sociální komunikace, bez povšimnutí nenechává ani kulturní stránku urbanizace.

¹⁴ Podle mínění autora urbanizace zahrnuje změny, „které vznikají v sociální organizaci, struktuře a v kultuře samotných měst v důsledku jejich růstu, tj. změnami, které probíhají uvnitř měst, a změnami, které jsou důsledkem působení městských vzorů na obyvatelstvo, které žije mimo města.“ Musil, J., o. c., s. 113.

¹⁵ J. Musil užívá pojem nepřímé urbanizace, který implikuje „působení městských hodnot, činností, sociálních vztahů na obyvatele, kteří ve městech nebydlí. Tato urbanizace není spojena se změnou bydliště. V sociologické terminologii jde o difúzi prvků městské kultury a o jejich asimilaci v prostředí mimo samotná města.“ Musil, J., o. c., s. 173.

Nepřímá urbanizace se týká zvyšování mobility venkovského obyvatelstva, vlivu masových sdělovacích prostředků, šíření městských vymožeností ve sféře technické vybavenosti a změn ve způsobech chování a stylu života obecně, tyto změny se projevují nárůstem formalizovaných lidských vztahů, dokonce i pocitem nedostatku času.

městského života a z toho pohledu, že urbanita mezilidských vztahů proniká na venkov, poukazuje J. Pargač na to, že lidové festivity nejsou vlastní jen venkovu, ale pronikají do městského prostředí, jinými slovy řečeno, venkov působí na městský styl života.¹⁶ B. Blažek se zase v rámci nového vědního paradigmatu sociální ekologie, která podle mého názoru představuje i výzvu pro etnologii, zabývá třemi druhy prostředí (venkov – města – média), v nichž jsou rozvíjeny specifické sociální vztahy, a soustřeďuje se na prolínání a vzájemné ovlivňování těchto tří světů.¹⁷

V kolektivní studii „Lidé a sídliště“ vycházejí autoři z výzkumu sídlišť, jehož cílem bylo přinést objektivní zprávy o životě na sídlištích a tím i poopravit některé omyly a stereotypy, které jsou o sídlištích šířeny. Svoji pozornost soustředili na sociální strukturu sídlišť a ekologické aspekty bydlení (kultura bydlení, bezprostřední okolí bytu apod.), které působí na sociální vztahy, sociální komunikaci a psychiku obyvatel sídlištních celků. Autoři přiznali existenci neformálních kontaktů a neformálních skupin, které známe běžně z venkovského prostředí, a zdůraznili význam takových neformálních skupin pro rozvoj fungujícího a dynamického místního společenství. Zde se stýká sociologie s etnologií.

V takové lokální skupině existuje i fenomén „sousedství“, jak dokázal výzkum, dochází k prokazování vzájemných služeb a pomoci, vytváří se okruh solidárnosti v rámci přátelství, kamarádství a příbuzenství. Lokální skupina je také zdrojem zájmových aktivit, jež tvoří základnu trvalejších vztahů.¹⁸ A právě množství těchto aktivit vyžaduje, aby sídliště překypovalo bohatstvím činností, jež lze v jeho prostoru vykonávat, a aby plnilo rozmanité funkce v životě jeho obyvatel. Bez významu nezůstávají ani participace na veřejném životě, relaxační aktivity spojené s neformálními společenskými kontakty a sociální komunikace při vykonávání společných praktických potřeb.¹⁹ Tyto prožitky přispívají k identifikaci s lokální skupinou na sídlišti, což vede k pozitivnímu vnímání žitého prostoru. Jako regresivní faktor identifikace se jeví monotónnost (tedy stereotypní zástavba) sídlišť a z toho vyplývající obtížná orientace na sídlišti a ztráta osobitosti žitého prostoru. Jako řešení se nabízí rozmanitost terénu a realizace výstavby menších prostorových jednotek.

¹⁶ Srov. Pargač, J., Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity. In Pargač J. (ed.), *Kulturní symboly a etnické vědomí*, Praha 1995, s. 53 – 61.

¹⁷ Blažek, B., *Venkov, města, média*, Praha 1998.

¹⁸ Autoři nahlízejí na problém lokálních skupin následujícím způsobem: „Lokální skupiny, jejichž hlavním představitelem je sousedství, patří k nejmenším společenstvím a lze je definovat jako skupiny, jejichž členové jsou ve vzájemných sociálních vztazích a mají určité společné a mnohočetné zájmy především proto, že užívají společně prostor a zařízení občanského vybavení v okolí bydliště. Jinak řečeno, je to společenství, jehož kořeny tkví ve faktu *sídlení* na určitém místě a v činnostech, které s touto skutečností úzce souvisejí.“ Lokální skupina je zde také chápána jako typ společenství, jehož definice je zřejmou replikací „Gemeinschaft“ F. Tönniese. Srov. Musil, J. a kol., *Lidé a sídliště*, Praha 1985, s. 227.

¹⁹ Srov. ibidem, s. 162 – 186.

Nekritický pohled sociologie a dogma o tradičním obrazu města vedly k nepřesným generalizacím, s jejichž revizí se v tomto díle setkáváme.²⁰ Tato korekce dosavadních názorů jasně ukázala, že existují paralely mezi lokálním společenstvím na venkově a lokální skupinou ve městě. Některé závěry z toho vyplývající ovlivnily úvahu o „etnologii venkova“ a definici lokálního společenství.

Nový přístup ke studiu lokálního společenství uplatňuje ve své práci Josef Kandert.²¹ Autor zaujal k problému klasické etnografie podobné stanovisko, jaké jsem se pokusil zohlednit ve své vlastní diplomové práci. Následující citace dokládá ideu, se kterou J. Kandert formuloval své téma. „Teoreticky by se zdálo, že dat z této převážně hornaté oblasti (oblast, kde J. Kandert prováděl terénní výzkumy – pozn. autora) je dostatek, ale není tomu tak. Jejich slabinou je především skutečnost, že většina byla zpracovávána a předkládána odborné veřejnosti v klasickém duchu středoevropské – pozitivistické – etnografie, tak jak se vyvinula na konci 19. století. Naneštěstí tato tradice v mnoha případech přežívá dosud. V praxi to znamená faktografické popisy architektury, odívání, náradí a nástrojů a dalších jevů materiální kultury – ovšem skoro bez jakýchkoliv kulturních a sociálních souvislostí. Totéž platí o písničkách, pohádkách, pověstech, lidových hrách atd. ...“ Dále autor pokračuje: „Pro studium společenských vztahů by se mohly zdát nejpoužitelnější starší práce o zvycích a obyčejích – ale i v jejich případě běžně zjišťujeme při kontrolních výzkumech, že byly sbírány a zaznamenávány bez souvislostí a že jsou často nahlíženy jako jevy ahistorické ...“²²

J. Kandert rozvíjí málo frekventovaná nebo téměř zapomenutá témata. Věnuje se například příbuzenství a způsobům hledání životního partnera, což není příliš časté téma při výzkumu každodenního života na české či slovenské vesnici v druhé polovině 20. století, příbuzenským skupinám a způsobům chování, které z příbuzenských vztahů vyplývají. Autor nezapře ani sociologické vzdělání, které je patrné z toho, že se soustřeďuje na interskupinové vztahy a že dokázal rozpoznat sociální síť vztahů. Z analýzy těchto sítí pak vyzískal informace o „mocenských“ klikách ve vesnici, představu o předávání a cenzuře informací. Konečně jsem se v této práci setkal s tím, že autor nezůstal u pouhého konstatování, že se v rámci lokálního společenství uskutečňují identifikační procesy.

J. Kandert totiž narozdíl od jiných autorů dospěl do bodu, kdy byl schopen identifikační procesy odhalit a popsat. Právě konkrétní projevy identity slouží jako důkaz teze o vnitřní integraci lokálního společenství. Součástí těchto identifikačních procesů je soubor představ a

²⁰ Srov. ibidem, s. 226n.

²¹ Kandert, J., *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*, Praha 2004.

²² Ibidem, s. 12.

stereotypů, které poskytují bázi pro vymezení se obyvatel příslušné lokality vůči jiným vesnicím, regionům a cizincům. Tyto stereotypy zahrnují také různé posměšky, nadávky i celé sociálně kritické či výsměšné epizodické příběhy směřující k „těm jiným“.

Kniha J. Kanderta mi umožnila, abych si povšimnul mnohých paralel, které dříve unikaly mé pozornosti, jako jsou kupříkladu zmiňované sociální sítě, jistá „hra“ mezi výzkumníkem a zkoumanými, stereotypy vztahující se k vlastní lokalitě a ke světu těch ostatních a působení makrosvěta na mikrosvět lokálního společenství.

2.2. Vzájemné ovlivňování etnologie a sociologie

2.2.1. Teoretické diskuse v etnologii v 60. letech 20. století

Celou druhou polovinu 20. století lze v rámci české etnologie chápat jako neustálé vyrovnávání se s její metodologií, terminologickým aparátem a předmětem výzkumu. Je to dáno tím, že sám původní předmět etnologie, tedy materiální a duchovní kultura lidu, procházel bouřlivým vývojem. Navíc se zdálo, ať již oprávněně či neoprávněně, že pole působnosti této disciplíny se neustále zužuje a že etnologie orientující se na lidovou kulturu spjatou s agrárním vesnickým prostředím bude vytlačena na okraj sociálních věd.

První z vlny velkých sebereflexí etnologie přichází v 60. letech 20. století, což je způsobeno zřejmě i tím, že dochází k onomu uvolnění ve společnosti, politice, kultuře i vědě samé. Etnografové mohli čerpat inspiraci z jiných společenských věd a volat po jejich spolupráci a mohli také zprostředkovávat českému prostředí celou řadu odborných prací cizojazyčné provenience.²³

Hledání nových cest v oboru etnologie symbolizuje v období 60. let polemika tří autorů, Vandy Tůmové na straně jedné, Ladislava Holého a Milana Stuchlíka na straně druhé. První z výše jmenovaných přišla s mnohými progresivními tezemi, které měly napomoci etnologii (a etnologům samotným), aby své studium pozvedla na vyšší úroveň a aby obstála tváří v tvář novým skutečnostem. Vanda Tůmová si velmi dobře uvědomila, že na jedné straně tradiční pojetí etnografie jen velmi těžko obstojí při studiu současnosti, avšak že na druhé straně ji nově definované teoretické koncepty, mnohem širší spektrum metod a nově uchopený předmět studia výrazně posunují k sociologii. Proto také nepřekvapí, že téma vztahu etnografie a sociologie v jejích úvahách dominuje. V její studii se objevuje – v té době jistě velmi průkopnická – myšlenka interdisciplinarit, neboť vyzývá ke vzájemné spolupráci obou vědních oborů.

Problém však nastává s vymezením předmětu etnografie, neboť se sociologií má mnoho společných třecích ploch, z čehož vyvstává otázka, do jaké míry je etnografie svébytnou disciplínou. Jak si správně V. Tůmová povšimla, rozdíl již nespočíval ani v užívaných technikách, neboť etnologie převzala dotazník a sociologie zase zúčastněné pozorování.²⁴

²³ Např. Polednová, Z., Příspěvek ke studiu změn ve společnosti, *Český lid*, 1969, roč. 56, č. 6, s. 339 – 342.

²⁴ Srov. Tůmová, V., Etnografické studium a sociologie, *Český lid*, 1964, roč. 51, č. 1, s. 47.

V. Tůmová sice vytyčuje etnografii jako historickou vědu, v čemž se shoduje s tradicí, ale dává jí zcela nový rozměr. „Etnografie je historická věda – studuje tedy svůj předmět v jeho vývoji a historických souvislostech. Neomezuje se na vyhledávání archaismů, přežitků a rarit, nevyhýbá se studiu současnosti. Právě studium současnosti přináší mnoho nových problémů.“²⁵ Etnografové se podle ní soustředili zejména na specifickou, a proto studovali méně rozvinuté (z hlediska industrializace, urbanizace a civilizačního pokroku) oblasti, kde se v domněle čisté podobě zachovaly kroje, zvyky, písně atd. Autorka však vybízí k tomu, aby toto omezené a předpojaté pole výzkumu bylo překročeno a aby byly studovány současné poměry, a to nejen ve vesnickém prostředí, ale i v průmyslovém městě.²⁶

V. Tůmová dobře pochopila i skepsi etnografů, která pramenila z toho, že původně ryze agrární a méně vyvinutá vesnice velmi rychle přejímala okolní vlivy, tedy kromě jiného i způsob městského života, což stavělo etnografii před nové výzvy a úkoly. Autorka dochází k tomuto více optimistickému závěru: „Proces ‚smývání specifických etnických rysů‘ nelze popřít, není však naprosto ukončený (a je otázka, bude-li kdy ukončený) a sám tento proces je – nebo lépe měl by být – záležitostí etnografického studia.“²⁷ V podstatě načrtla nový program etnografie, jejíž předmět není statický, nýbrž dynamický; předmět, který zahrnuje skutečnost v její proměnlivosti a tvárnosti.

Příspěvek Vandy Tůmové vyvolal reakci dalších etnografů, kteří se ne zcela ztotožnili s výše nastíněnými tezemi o budoucnosti etnologie. Do polemiky s Tůmovou vstoupili Ladislav Holý a Milan Stuchlík, kteří více lpěli na klasickém pojetí své disciplíny a jejího předmětu, kteří chtěli ukázat na některé nedostatky ve východiscích a závěrech V. Tůmové a zároveň chtěli prezentovat vlastní alternativní přístup k problému. Některé z jejich myšlenek lze – z dnešního pohledu a z více než čtyřicetiletého odstupu – považovat za podnětné, ale celková koncepce se ukázala být mylnou, což dosvědčuje široký tematický záběr etnologie a její dnešní postavení v systému společenských věd.

Ladislav Holý poukazuje na to, že Tůmová není schopna definovat předmět etnografie na vyšší úrovni abstrakce a přidržuje se pouze jeho intuitivního vymezení. L. Holý nám tedy předkládá své striktní vymezení předmětu etnografie, za který považuje společenskokulturní systémy pospolitostí. Pospolitost pak charakterizuje jako „ekonomicky soběstačnou skupinu přímého kontaktu“.²⁸

²⁵ Ibidem, s. 45.

²⁶ Srov. ibidem, s. 47.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Holý, L.; Stuchlík, M., Co je a co není etnografie (Příspěvek k diskusi o vztahu etnografie a sociologie), *Český lid*, 1964, roč. 51, č. 4, s. 229. (Dále citováno jako Holý, L.; Stuchlík, M., Co je a co není etnografie.)

V této souvislosti je zřejmé, že autor vychází z koncepce německého sociologa Ferdinanda Tönniese, který rozlišil dva ideální typy společenských formací „Gemeinschaft“ a „Gesellschaft“. A právě „Gemeinschaft“ či „pospolitost“ v Tönniesově pojetí staví L. Holý do centra etnografického výzkumu. Takovou pospolitostí může být např. lokální skupina, sídliště (vesnice) či jejich komplex. Cokoliv dalšího, co přesahuje úroveň sociálních vztahů v rámci pospolitosti, již nepatří do zorného pole etnografie.

„V pospolitosti probíhá celý život jednotlivých členů – práce, zábava, odpočinek, výchova atd. Je možno skupinu nazírat (pro účely analytické) z různých hledisek – jako kolektiv pracovní s vazbami dělby práce, jako kolektiv lokální s vazbami sousedskými či příbuzenskými atd., ale vždy je to s převážné většiny tentýž soubor lidí.“²⁹ Zatímco v pospolitosti převažuje funkce integrativní, tedy způsob, jakým se rozvíjí vědomí příslušnosti k danému společenskému útvaru, proto se jedinec přizpůsobuje kolektivně formulovaným předpisům a kolektivním postojům, ve společnostech s rozvinutou dělbou práce („Gesellschaft“) vystupuje do popředí funkce efektivní, tedy mechanismy, prostřednictvím kterých jsou uspokojovány potřeby jednotlivců i celé společnosti.

L. Holý se především domnívá, že v případě pospolitosti se jedná vždy o studium celku.³⁰ Tvrdí dokonce, že studium pospolitosti si může nárokovat pouze jeden jediný obor, a to etnografie. Na tomto místě lze poukázat na některé nedostatky Holého argumentace. Za prvé požadavek studia pospolitosti jako celku neodpovídá realitě, neboť to byli právě sami etnografové či folkloristé, kteří se vždy soustředili jen na dílčí aspekty života v lokální pospolitosti, respektive opomíjeli celou škálu sociálních vztahů, jež sice patří do sféry sociologie, ale zároveň jsou součástí a podstatou „Gemeinschaft“. Za druhé jeho zdůraznění výjimečnosti etnografického výzkumu pospolitosti nenalézá žádnou relevantní oporu a je zcela zřejmé, že takovéto pojetí nemohlo obstát před novými společenskými požadavky a před nutností integrovaného sociálněvědného výzkumu, jehož linie se prosadila v následujícím desetiletí.³¹ L. Holý si sice nepřál „sociologizaci“ etnografie, ale dopustil se nedůslednosti, když opomněl zmínit význam historie, demografie a jiných společenských věd pro studium pospolitosti.

Polemika, která se rozvinula mezi zastánci „klasické“ etnografie a stoupenkyní nového přístupu orientovaného na současné problémy, vznikla i ze vzájemného nepochopení jednotlivých tezí a také ze zcela rozdílných premis, o které se účastníci polemiky opírali. L.

²⁹ Ibidem.

³⁰ K tomu srov. ibidem.

³¹ Viz např. tento sborník: Frolec, V. (ed.), *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovědného výzkumu*, Brno 1978.

Holý spolu s M. Stuchlíkem trvají na tom, že žádná relevantní disciplína se neobejde bez svého pevně stanoveného předmětu, a předmět etnografického studia chápou jako neměnnou konstantu, což se postupem doby ukázalo být cestou do slepé uličky, neboť to zabraňovalo etnografii přizpůsobit se nastupující sociální realitě, tedy transformující se vesnické pospolitosti, či expandovat i do oblasti výzkumu jiných úzeji vymezených společenství (např. v městském prostředí).

Díky tomu, že Holý se Stuchlíkem nahlíželi pospolitost jako něco statického, dospěli k závěru, že pospolitosti pomalu zanikají, a prostor pro etnografii se tak neustále zužuje. Nicméně ta podle nich může studovat archivní dokumenty, materiální kulturu konzervovanou v muzeích apod.³² Předpokládají, že pospolitosti se sice rozpadnou, ale nadále bude možné chodit do terénu za účelem sběru adekvátních informací, protože řada prvků charakteristických pro původní pospolitosti stále přežívá. Zde musím upozornit na základní rozpor mezi Holým a Tůmovou. Ačkoliv oba hovoří o etnografii jako disciplíně historické, tak se V. Tůmová v žádném případě – jak bylo již výše naznačeno – neztotožňuje se studiem přežitků a rarit, zatímco L. Holý tvrdí, že etnografie jako věda výrazně historické povahy je pevně svázána s „obdobím pospolitosti“.³³

Holý se s Tůmovou shodují alespoň v tom, že etnografie se zabývá specifičností, tedy projevy neznivelizované kultury. Ovšem jejich koncepce se vzájemně odlišují, neboť Holý se domnívá, že etnografie buď studuje pospolitost jako celek, nebo zkoumá specifičnosti v rozvinutých společnostech, ale jen do té míry, do jaké vykazují „přežitkový charakter“. Jedná se tedy o takové jevy, které vycházejí ze zbytků společenskokulturních systémů pospolitostí. Podle Holého se Tůmová mylí, požaduje-li, aby se etnografové zaměřili i na ekvivalenty pospolitosti ve společenských formacích typu „Gesellschaft“, neboť ty již nejsou předmětem etnografického studia, jestliže vyrůstají přímo z prostředí rozvinuté společnosti.³⁴

Ekvivalenty pospolitostí v rozvinutých společnostech se dle mínění Holého nezabývá etnografie, nýbrž sociologie. Vstupují-li do této oblasti etnografové a zkoumají-li ty formy vztahů, které se podobají kulturním vzorům v pospolitostech, stávají se víceméně sociology. Předcházející tvrzení bylo již dávno vyvráceno mnohaletými výzkumy městského prostředí. Holý ještě dodává, že pokud se etnograf zajímá o sociologickou práci, musí si osvojit i řadu sociologických znalostí. S požadavkem odborného vzdělání lze souhlasit; koneckonců ho zahrnuje již idea interdisciplinárního výzkumu.

³² Srov. Holý, L.; Stuchlík, M., Co je a co není etnografie, s. 230.

³³ Ibidem, s. 231.

³⁴ Srov. ibidem, s. 232.

Do diskuse o vztahu etnologie k sociologii přispěl i Vladimír Karbusický, který se na tuto problematiku dívá z hlediska potřeb folkloristiky. Usoudil, že existovaly v podstatě dvě cesty, kudy se mohla tehdejší etnologie (či folkloristika) vydat: buď bylo možné soustředit se na zaznamenávání restů tradiční kultury, nebo se mělo rozšířit pole působnosti etnologie. Autor se přiklání k druhé variantě a programově v ní navazuje na V. Tůmovou. Nový přístup shrnul v následujících větách: „Hledat naopak rozšíření zorného pole národopisu a hledat metody, jakými postihnout zkoumané formy kultury ve všech transformacích i v současné průmyslové společnosti. Znamená to proniknout do poznatků a metod soumezných věd, kombinovat je a dospět tím k plnohodnotnému pohledu na zkoumaný úsek kultury.“³⁵

2.2.2. Etnografie současnosti v pojetí Karla Fojtíka a Olgy Skalníkové

Bezpochyby nejvíce ovlivnili teoretickou diskusi ohledně budoucího směřování etnologie svými pracemi Karel Fojtík a Olga Skalníková.³⁶ Třebaže svými úvahami uzavírají etapu šedesátých let, zcela si zasluhují, aby jim byla věnována zvláštní kapitola.

Tito dva autoři v mnohém volně navazují na V. Tůmovou, rozvíjejí její myšlenky, ale jejich teoretický záběr je mnohem širší, vycházejí ze zkušeností etnografů v jiných zemích, bohatě čerpají ze zahraniční literatury a podávají ucelenou koncepci etnografie, která zahrnuje jak řešení metodologických a terminologických problémů, tak i nový přístup k předmětu etnografického výzkumu.

Celá řada etnografů a terénních badatelů přijala jejich závěry za své a pokusila se je aplikovat jak při konkrétních terénních akcích, tak i při formulování obecných tendencí společenského a kulturního vývoje. Fojtík se Skalníkovou podnítili nejen oživení výzkumu vesnice, ale také městského prostředí a zvláště dělnické sociální vrstvy a její specifické kultury. Konečně – a to nesmí být opomenuto – nabídli etnologům nové možnosti interpretace zkoumané sociální reality. Podle mého názoru ovlivnili na dvě desetiletí dopředu vývoj české etnologie, ačkoliv se ne všichni badatelé dokázali vyrovnat s těmito teoretickými výzvami, neboť nebyli schopni zapracovat nové postupy do výsledků svých výzkumů. V důsledku se

³⁵ Karbusický, V., K uplatnění metod empirické sociologie v etnografii a folkloristice při výzkumu současnosti, *Český lid*, 1964, roč. 51, č. 5 – 6, s. 320.

³⁶ Skalníková, O.; Fojtík, K., Etnografie současnosti – východiska a výsledky, *Český lid*, 1969, roč. 56, č. 5, s. 255 – 272. Skalníková, O.; Fojtík, K., *K teorii etnografie současnosti*, Praha 1971. Fojtík, K., Současná vesnice jako faktor procesu enkulturace a akulturace. In Frolec, V.; Krejčí, M.; Tomeš, J. (ed.), *Životní prostředí a tradice*, Brno 1975, s. 149 – 155. Fojtík, K., K teoretickým aspektům výzkumu revolučních přeměn v ČSR a

setkáváme s celou řadou kvalitních materiálových studií, které však ke své vlastní škodě zůstávají jen u popisné roviny. Příčin tohoto stavu mohlo být několik – nepochopení nových perspektiv, konzervativnost některých autorů i praktické problémy výzkumu či specifická povaha etnografických jevů, na které nelze vždy aplikovat nové interpretační modely.

Koncept tzv. etnografie současnosti („Gegenwartsvolkskunde“), který v českém prostředí formulovali Fojtík a Skalníková, byl odpovědí na aktuální problémy české etnografie, která nedokázala adekvátně reagovat na rychle se transformující předmět svého studia. Oba autoři vnímavým způsobem reflektovali naléhavost situace a své postoje k etnografii současnosti zdůvodnili následujícími motivacemi. Mezi nimi na prvním místě uvádějí nutnost větší objektivity při deskripci jevů lidové kultury a zpřesnění jejich interpretace. K dalším motivacím pak bezpochyby patřily výzvy, které před etnografií kladla sociologie. Etnografie totiž stále zůstávala v zajetí představy o prospěšnosti zkoumání selské tradiční kultury a stále vybírala spíše staré jevy v oblasti lidové kultury, kterým připisovala neobjektivně nejdůležitější význam, místo toho, aby se pokusila „o zachycení jevů nových, popř. o sledování jejich přetváření formálního i obsahového“.³⁷

Tyto představy, často naplněné romantismem, měly být překonány a zároveň mělo být opuštěno studium zaměřené na shromažďování rozptýlených zbytků vesnického způsobu života v minulosti.³⁸ Preferování minulosti před současností vedlo k neblahým důsledkům, a to jak v rovině metodologické, tak i ve výsledném obrazu současné vesnice; důsledkům, které se promítají do celého zkoumání a které „se projevují ve výběru hospodářsky, sociálně a kulturně vyhraněných, vývojově retardovaných oblastí jako místa výzkumu, zdůrazňováním archaických a potlačováním moderních jevů přivádějí k deformovanému obrazu o životě a kultuře obyvatel zvoleného místa v dané době, volbou informátorů mezi nejstaršími pamětníky v zkoumaném místě nejednou přesunují výsledný obraz o desítky let nazpět, do minulosti.“³⁹

K. Fojtík a O. Skalníková zacházejí ve své reflexi tehdejšího etnografického vědeckého úzu tak daleko, že se dokonce odvážili tvrdit, že sami etnografové výše načrtnutým přístupem znehodnotili metodu etnologie nejvlastnější, totiž metodu přímého (zúčastněného) pozorování, které nejvíce vyhovuje studiu současných jevů, v plné síle žijících a plnících své funkce

předpokládám jeho začlenění do mezinárodní kooperace : na příkladu výzkumu v Jihomoravském kraji. In Frolec, V. (ed.), *Revoluční proměny jihomoravského venkova*, Brno 1980, s. 86 – 96.

³⁷ Skalníková, O.; Fojtík, K., Etnografie současnosti – východiska a výsledky, *Český lid*, 1969, roč. 56, č. 5, s. 255. (Dále citováno jako Skalníková, O.; Fojtík, K., Etnografie současnosti – východiska a výsledky.)

³⁸ V tomto ohledu K. Fojtík a O. Skalníková navazují na V. Tůmovou, která rovněž kritizovala neefektivní studium přežitků a rarit.

³⁹ Skalníková, O.; Fojtík, K., Etnografie současnosti – východiska a výsledky, s. 256.

v lidovém prostředí. Kromě toho studium „přežitků“ dovoluje, aby docházelo k „ovlivňování etnografických výzkumů subjektivními představami a apriorními konstrukcemi.“⁴⁰

Z předcházejících úvah vyplývají dva závěry; první se dotýká aspektu času, druhý se pak váže k aspektu prostoru. Etnografie využívá analýzu a rekonstrukci minulosti, stále tedy zůstává vědou historickou, ale jen ve své „slabé“ variantě. Minulost je zcela podřízena současnosti a studium historického vývoje má vést jen k hlubšímu poznání současných jevů lidové kultury, či dokonce k celému způsobu života daného společenství v současnosti. Autoři dále apelují, aby se etnografové nesoustředili výsostně na výzkum odlehlých lokalit, ale aby studovali i místa poblíž velkých průmyslových center (či městská centra samotná) a zkoumali procesy akulturace a adaptace, které vyvolávají četné kontakty mezi různými sociálně ekologickými prostředími.

Etnografie současnosti se vyznačuje především tím, že přesouvá svůj zájem od vesnice k městu, respektive její výzkumné pole se vedle tradičního tématu materiální a duchovní kultury agrární vesnice rozšiřuje o téma městských subkultur a městských sociálních vrstev.⁴¹ Město jako celek je vnitřně velmi diferencované a rozštěpené do mnoha malých skupin, ve kterých se rozvíjejí takové typy vztahů a vazeb vyskytujících se v tradičním vesnickém společenství. Jedná se o některé skupiny definované jejich profesním zaměřením či sociálním postavením v sociálně ekologickém systému města. Tyto malé sociální skupiny se vyznačují vztahy primárního charakteru, rodinnými a příbuzenskými vazbami, tradovanými normami a kolektivně sdílenými hodnotami; vedle toho realizují některé druhy obřadů a specifických zvyků a prostřednictvím ustálených forem vyjadřují své představy o seberealizaci.⁴²

Etnografie současnosti vzhledem ke svému širokému poli působnosti vyžaduje nové metody a techniky, které může získat v rámci interdisciplinární spolupráce s jinými vědními obory. Při studiu měst se etnografie nutně setkává se sociologií. Na rozdíl od L. Holého a M. Stuchlíka nevnímají Skalníková s Fojtíkem toto střetnutí negativním způsobem a nevnímají ho jako ohrožení svébytnosti etnografie. Třebaže oba obory mají mnohé styčné plochy a zajímají se o stejné instituce a procesy, přece tu jen existují drobné odlišnosti. Zatímco se sociologie soustředí primárně na sociokulturní systémy z hlediska celospolečenského a až poté přistupuje k analýze lokálních jevů, etnografii zajímají především lokální sociokulturní

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ V období, kdy K. Fojtík a O. Skalníková formulovali své základní teze, se již objevovaly první výsledky ze sondáže do způsobu života a kultury dělnických vrstev, což bylo podmíněno nejen aktuálními potřebami etnografického (či sociologického) výzkumu, ale také se v tom odráželo určité ideologické napětí. Etnografie současnosti orientující se na městské prostředí expandovala právě do oblasti výzkumu dělnictva. Mají-li tedy autoři na mysli nový předmět, nové metody či nové směřování etnografie, týká se to především zkušeností získaných při studiu dělnických vrstev a socioprofesionálních společenství.

⁴² Srov. Skalníková, O.; Fojtík, K., Etnografie současnosti – východiska a výsledky, s. 256 – 259.

útvary, avšak při jejich interpretaci musí přihlížet k celospolečenskému kontextu, jinak by její vysvětlení byla pokládána za neúplná a nepřesná.⁴³

Etnografie současnosti akceptuje proměnu života na vesnici, aniž by k tomu připojovala nějaké normativní hodnocení, akceptuje ji jako realitu, kterou je nutné uchopit prostřednictvím nových metod a mezioborové spolupráce. Nepřestala – a je tomu tak doposud – považovat vesnici za svoji doménu a nepřenechala ji pouze sociologickému výzkumu. Pod vlivem vnějších podmínek (industrializace, městský způsob života) se „tradiční“ způsob koexistence obyvatel venkovských lokalit přetváří, ovšem nejedná se o prosté zanikání a nejedná se také o rovnoměrný vývoj. Jednotlivé složky lidové kultury reagují na unifikační procesy rozdílným způsobem. Některé z tradovaných forem a norem ustupují do pozadí, jiné procházejí bouřlivou transformací a kromě toho se také objevují nové způsoby vyjadřování kolektivních zájmů a hodnot, které lépe vyhovují životu v moderní komplexní společnosti.⁴⁴ Fojtík a Skalníková dospívají v jejich době k velmi progresivnímu a pro nás neméně důležitému závěru; lidovou kulturu chápou jako „živý, neuzavřený, dalšího vývoje schopný systém“.⁴⁵

2.2.3. *Etnologie české vesnice v 70. a 80. letech 20. století*⁴⁶

Období 70. let 20. století vyplňuje celá řada terénních výzkumů v různých sociálních a ekologických prostředích na různých místech tehdejšího Československa.⁴⁷ Etnografové studují jak vesnici, tak město a začínají se zajímat i o folklorizované kulturní formy, které jsou prezentovány městskému obyvatelstvu a zpětně ovlivňují výroční cyklus vesnice. Nadále se rozvíjí etnografie dělnictva (A. Robek, O. Skalníková, M. Moravcová a kol.), která poskytuje dostatek vhodného materiálu k testování hypotéz zahrnutých v koncepci etnografie současnosti.⁴⁸

⁴³ Ibidem, s. 257.

⁴⁴ Ibidem, s. 256.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Chronologické členění, které používám při charakterizaci vývoje oboru, chápu striktně jako pomocné vodítko. V žádném případě se nejedná o pevně stanovené etapy v dějinách české etnologie.

⁴⁷ Mým cílem není evokovat dojem, že se v předcházejícím období žádné výzkumy nerealizovaly. Stačí např. připomenout aktivity Josefa Kanderta na Slovensku a monografii *Hornácko*, sepsanou pod redakcí V. Frolce, D. Holého a R. Jeřábka a vydanou v Brně roku 1966. Ovšem v 70. letech dochází k boomu terénních akcí v souvislosti s nastupující novou generací, která si osvojuje praktické zkušenosti přímo v terénu. Navíc téma české (slovenské) vesnice bylo tématem do jisté míry nekonfliktním a nejjednodušeji realizovatelným.

⁴⁸ Např. Robek, A.; Moravcová, M.; Šťastná, J. a kol., *Stará dělnická Praha : život a kultura pražských dělníků 1848-1939*, Praha 1981. Je nutné připomenout, že výzkumy specifické kultury dělnických vrstev probíhaly již v 50. letech, jak dosvědčují tato monografická zpracování: Fojtík, K.; Sirovátka, O., *Rosicko - Oslavansko : život*

Většímu zájmu se v této době těší i pohraniční vesnice procházející bouřlivým vývojem po ukončení druhé světové války. Život v pohraničních vesnicích poznamenal na jedné straně zásadním způsobem odsun německého obyvatelstva, což zcela zpřetrhalo kontinuitu mnohých složek tradiční lidové kultury, a na druhé straně příchod obyvatelstva nového z českého vnitrozemí, ze Slovenska a také reemigrantů z východoevropských oblastí. Noví osadníci se vyznačovali lokálními, regionálními a etnickými specifiky, která si přinášeli ze svých původních domovů. Každá z nově přichozích osadnických skupin se rovněž řídila jinými sociálními a kulturními normami, odlišovala se od ostatních skupin jinou strukturou rodinné obřadnosti a výročního cyklu.

Toto představovalo velkou výzvu pro etnology, kteří mohli sledovat mechanismy adaptace a akulturace jednotlivých skupin či rodin v novém prostředí. Při studiu sociálních interakcí, komunikace a sbližování rozmanitých novoosídleneckých společenství a při pozorování vzniku kulturních novotvarů, které lze považovat za relevantní součást lidové kultury, již terénní badatelé nevystačili s metodologickým a terminologickým vybavením klasické etnografie. Výzkum příhraničních obcí plně rezonoval s cíli etnografie současnosti. Do etnologického slovníku pronikly nové pojmy jako adaptace, akulturace, transformace a integrace a byly jim přisouzeny nové obsahy.

Terénní akce, konané v sedmdesátých letech, lze dále členit podle toho, zda se jednalo o výzkumy individuální či kolektivní. První rozdíl spočíval v tom, že individuální aktivity v terénu mohly jen stěží dostát požadavku interdisciplinární kooperace, s jejíž myšlenkou se v etnologii setkáváme přinejmenším od vystoupení již několikrát zmiňované V. Tůmové. Druhý rozdíl se dotýká obtíží, se kterými se individuální badatel střetává, chce-li uchopit komplexní realitu v její celistvosti. A za třetí individuální výzkumy jsou roztržštěné a přinášejí rozporuplné výsledky bez možnosti metodologicky pojaté komparace.

Co se kolektivních pobytů v terénu týče, záleží především na tom, jakým způsobem jsou zpracovány a sjednoceny výsledky výzkumů jednotlivých terénních pracovníků. Často se totiž stává, že monografie není monografií v pravém slova smyslu, ale spíše souhrnem dílčích studií rozdílné úrovně.⁴⁹

Druhá polovina sedmdesátých let přináší první výsledky terénní práce. Vycházejí desítky odborných studií širokého tématického záběru, konají se semináře a sympozia, kde mají etnologové, folkloristé, muzikologové, muzejníci i zástupci jiných vědních oborů příležitost prezentovat své první závěry vycházející z vlastních terénních výzkumů, vyměňovat si

a kultura lidu v kamenouhelném revíru, Praha 1961; Skalníková, O. a kol., *Kladensko : život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959.

vzájemně své praktické zkušenosti a diskutovat o dalších perspektivách rozvoje etnologie české vesnice.

Bohatá vydavatelská činnost pokračuje v osmdesátých letech. Důležitou a v mnoha ohledech zcela zásadní úlohu sehrál etnograf Václav Frolec, který vynikal svojí činností organizátorskou. Podílel se na přípravě mnoha symposií, která byla z hlediska tématického věnována nejen jevům materiální a duchovní kultury, lidové slovesnosti a hudebnosti, ale také metodologickým a teoretickým otázkám. Díky jeho editorskému úsilí byly příspěvky z těchto symposií uspořádány ve sbornících, které publikovalo v rámci speciální edice „Lidová kultura a současnost“ brněnské nakladatelství Blok.⁵⁰

V 80. letech 20. století se také objevují první monografická zpracování zhodnocující terénní výzkumy předcházejícího desetiletí. V těchto souvislostech bych se chtěl zmínit o dvou konkrétních příkladech. Na prvním místě bych vzpomenul monografii „Horní Věstonice“, jejíž realizace je opět spojena se jménem Václava Frolce.⁵¹

Jmenovaná monografie zahrnuje výsledky komplexního terénního výzkumu uzavřeného v roce 1975. Lze ji považovat za jedinečný počín sledovaného dvacetiletí, neboť její autoři akceptovali mnohé metodologické a teoretické debaty o předmětu a směřování etnografie. Nicméně je nutné připomenout, že ne vždy se jim podařilo naplnit cíle stanovené etnografií současnosti. To vyplývá jak z kolektivní formy díla, tak z absence syntetických prvků propojujících jednotlivé části kolektivně zpracované monografie.

Z hlediska tématického vyhověli autoři požadavku mezioborové spolupráce mezi etnografií a sociologií, monografie totiž zahrnuje doposud opomíjené otázky demografického vývoje a socioprofesionální struktury. Nahlíželi ji jako strukturu dynamickou a pokusili se díky retrospektivní metodě odhalit mechanismus jejího formování. Ve výsledku stanovili několik základních tendencí, k nimž v Horních Věstonicích došlo mezi lety 1945 – 1975. Ve sledovaném období poklesl podíl žen zaměstnaných v zemědělství, naopak rostl počet žen vstupujících do vzrůstajícího se sektoru služeb.⁵² Sféra terciéru se vůbec stala doménou nejmladší generace, u níž nabyl na významu rovněž nástup na studium. Vzestupný trend vykazoval i počet zaměstnání mimo obec, přičemž asi nepřekvapí, že u žen byla výrazněji zastoupena práce v místě.

Více prostoru bylo věnováno i rodinným a sousedským vztahům. Jejich indikátorem je bezpochyby způsob uzavírání sňatku, který se nacházel v centru pozornosti autorského

⁴⁹ Viz např. Jeřábek, R. a kol., *Proměny jiho-moravské vesnice : národopisné studie z Brumovic*, Brno 1981.

⁵⁰ Jedná se o celou sérii sborníků vycházejících od roku 1974 do roku 1985. Bibliografické údaje těch titulů, které byly použity či citovány při psaní této práce, jsou uvedeny na závěr v seznamu literatury.

⁵¹ Frolec, V. a kol., *Horní Věstonice : společenské a kulturní proměny jiho-moravské vesnice*, Brno 1984.

kolektivu. Ten nezůstal jen u pouhého popisu svatebního obřadu a zvyků, jež se k němu pojí, ale všímal si i postojů obyvatel studované lokality k volbě partnera. Základním zjištěním bylo, že se rozpadá soubor tradičních představ a že volba partnera je silně individualizována. Horní Věstonice patří mezi novoosídlené obce. V důsledku příchodu nových obyvatel zde byly do značné míry setřeny sociální rozdíly, a sousedské vztahy se tak mohly formovat na základě rovnoprávného postavení obyvatel. Vytvoření dobrých sousedských vztahů představovalo klíč ke konsolidaci života na této vesnici.

Monografie „Horní Věstonice“ je jasným důkazem toho, že spolupráce etnologie s jinými společenskovědními obory neznamená její zánik, ale spíše představuje klíč k jejímu úspěchu. Při studiu výročního obyčejového cyklu sledovali autoři nejen životnost jeho jednotlivých složek a úpadek některých forem, ale také přetváření se původní struktury obyčejů a slavností ve strukturu novou s ohledem na změněné ekonomické a sociální podmínky jejich existence. Pozornost byla věnována i nositelům obyčejové tradice, jejich původu a sociálnímu postavení. Velmi vhodným se jevílo zjišťování motivací pro uskutečňování obyčejů a jejich hodnocení z pohledu samotných obyvatel Horních Věstonic, což výrazně napomohlo interpretaci zkoumaných jevů.

V neposlední řadě spočívá význam monografie také v tom, že obsahuje kapitolu o volném čase obyvatel Horních Věstonic. Volný čas bývá totiž jedním z nejdůležitějších faktorů promítajících se do pořádání lidových slavností a zábav. Výsledky výzkumu volného času přinesly nejedno překvapení. Lidé stále kladli důraz na svátečnost neděle, pociťovali absenci kulturních zařízení v obci a jejich odpovědi svědčili o narůstající privatizaci života na vesnici. Zvláště zajímavé bylo následující zjištění: pouze 6% respondentů se domnívalo, že život na vesnici je lepší než ve městě, zatímco 71% respondentů by se z obce nikdy neodstěhovalo.⁵³

Pro srovnání uvedu ještě druhý příklad, který se na rozdíl od předcházející monografie zakládá na individuálním terénním výzkumu. Autorem monografie o společenském a kulturním životě ve vesnicích tehdejšího nymburského okresu je Jan Pargač.⁵⁴ Jeho pojetí problému se v mnohém odlišovalo od ostatních autorů a zaslouží si, aby mu byla i dnes věnována pozornost, ačkoliv mnohá východiska, interpretační modely a některé závěry by mohly být dnes stěží akceptovány.

Autor přijal za své výzvy předcházející generace etnologů, zejména Fojtíka a Skalníkové, a navázal na teorii etnografie současnosti, což dokládá studium širokého spektra tématicky i

⁵² Srov. Frolec, V. a kol., o. c., s. 69.

⁵³ Ibidem, s. 522 – 523.

⁵⁴ Pargač, J., *Tradice v kulturním a společenském životě nymburské vesnice*, Praha 1988.

metodologicky orientované literatury. Pozornosti se dostalo i produkci z oblasti sociologické, sociálně psychologické a religionistické. Autorovi se nepochybně podařilo syntetizovat poznatky mnoha různých oborů, aniž by jeho bádání přestalo být prací etnografickou, třebaže pojetí předmětu studia je v tomto případě jiné, širší, hlubší a více přihlíží k obecnému ekonomickému, sociálnímu a kulturnímu kontextu.

Předmět studia je vymezen společenským a kulturním životem zkoumaných vesnic.⁵⁵ To poukazuje na jemnou nuanci mezi příspěvkem o nymburské vesnici a jinými etnografickými studiemi. Výroční obyčejový cyklus, jeho tradice a kolektivně realizované formy jsou chápány jako součást vyššího celku, jako pouhá výseč mnohem diferencovanějšího kulturně společenského života. V tom lze spatřovat plnou shodu s cílem studovat společenské dění v určené lokalitě jako celek. Toto je velmi závažný metodologický problém, který však mnozí badatelé prozatím nedoceňují.

V rámci společenského života rozlišil J. Pargač tři kategorie tradic – lidové ve vazbě na výroční obyčejový kalendář, náboženské a společensko – politické, aby získal analytický nástroj, který mu umožní zpřesnit interpretaci studovaných jevů. Autor si je přitom vědom vzájemného prolínání všech tří zmiňovaných typů tradice. S tím lze jen souhlasit, neboť vlastní badatelské zkušenosti mne vedou k závěru, že církevně – náboženská tradice a lidový obyčej (zvyk) vytvářejí často jeden synkretický celek. Zanikne-li jedna složka, ovlivní to i složku druhou.

Monografie o nymburské vesnici zahrnuje výsledky z hlubšího výzkumu tří lokalit (Přerov nad Labem, Vykáň, Černíky). Výběr většího počtu případů se ukázal jednoznačně jako přínosný, neboť díky rozdílné velikosti zkoumaných obcí bylo možné srovnávat stupeň urbanizace sociálních vztahů, rozvoj (či regres) formálních a neformálních vazeb. Autor tak získal značné množství materiálu vhodného ke komparaci a mohl naznačit základní tendence společenskokulturního vývoje v daném regionu.⁵⁶

V monografii o nymburské vesnici je značná pozornost věnována spolkům, společenským organizacím, formálním kolektivům a jejich činnosti. Spolky totiž hrají při udržování tradic a při rozvoji kolektivního života – na rozdíl od dřívějších dob – nezastupitelnou roli. Disponují vhodnějším zázemím pro realizaci kulturních akcí (i těch, které vycházejí z lidové tradice), mají větší možnosti finanční, personální a organizační, než jaké mohou nabídnout jednotlivci.

⁵⁵ Autor pod pojmem společenský život rozumí „aktivity související s hodnotovým systémem společnosti a normami chování a aktivity v oblasti volného času, které uspokojují potřebu kultury, zábavy a společenského sdružování.“ Viz Pargač, J., o. c., s. 9.

⁵⁶ Tím se také odlišuje od řady autorů, kteří se zabývali pouze jediným případem, což jim znemožnilo jakékoliv zobecnění a posun od konkrétního materiálu na vyšší úroveň abstrakce. Viz např. drtivá většina studií a materiálů ve sbornících editovaných Václavem Frolcem.

Ve společenském a kulturním životě studovaných lokalit docházelo k institucionalizaci tradičních jevů, což se vyznačovalo tím, že jejich realizace se postupně přesouvala z neformálních skupin na skupiny formální. Tento poznatek je velmi důležitý a měl by být motivem k dalšímu bádání.

Koncept etnografie současnosti zde našel svoji odezvu nejen v konkrétní praxi terénního výzkumu, ale také v užitých interpretačních modelech. Výzkum v nymburském regionu se orientoval na současnost, což potvrzuje sám autor následujícími slovy: „Znamená to, že vedle starých tradic, vzniklých v minulých formacích, působí i tradice vzniklé v historicky mladším nebo zcela nedávném období a nemůžeme je z předmětu našeho výzkumu vyloučit.“⁵⁷ Tradice, obyčeje, zábavy jsou posuzovány z hlediska jejich funkcí v současné společnosti, zda tedy působí směrem integračním či dezintegračním vzhledem k vesnickému kolektivu. Autor neponechává stranou hodnocení jevů zábavní a obřadní kultury z pohledu různých věkových skupin. Odpovídá též na otázky, do jaké míry daná generace na tradici participuje, zda jí rozumí a dokáže vysvětlit její význam. Tyto poznatky potom vypovídají s velkou přesností o dalším vývoji tradice, o jejím mizení či o možnosti její revitalizace.

2.2.4. Současný stav výzkumu lokálních společenství

Společenské a politické změny počátkem 90. let 20. století se odrazily i ve vývoji české etnologie. Etnologická pracoviště prošla výraznými restrukturalizacemi a byla přerušena personální kontinuita jak ve sféře výzkumné, tak v oblasti vydavatelských aktivit. Etnologie se opět ocitla tváří v tvář novým výzvám a musela hledat své místo v systému sociálních věd. Nové podněty přicházely především z oblasti anglosaské sociální antropologie a americké kulturní antropologie, jejíž vědecká paradigmatata byla nyní zprostředkovávána lehce dostupnou zahraniční literaturou; kromě toho se rozvíjela bohatá překladatelská činnost.

Etnologové a antropologové se v 90. letech úspěšně vyrovnali se zpožděním, jímž se vyznačovala česká věda vůči oborovým mutacím v jiných (zvláště západoevropských) zemích. Dokázali zcela využít všech nabízejících se možností na rovině metodologické, teoretické a interpretační, zjemnili své analytické nástroje a zpřesnili výklad studovaných společenských fenoménů. Nebývalým způsobem se rozšířilo spektrum témat, do kterých svým vlivem zasáhla etnologie (či kulturní antropologie), jejíž vzestup doprovázel postupný vznik nových akademických a výzkumných pracovišť.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že tento vývoj povede mimo jiné k oživení výzkumů života a kultury vesnických společenství. Aby bylo možné říci, do jaké míry se jednalo o progresivní či regresivní tendence, musí být tomuto tématu věnováno více pozornosti.⁵⁸ Podle mého názoru badatelský proud zabývající se studiem lokálních společenství ve venkovském i v městském prostředí ustoupil spíše do pozadí, a vyklidil tak místo moderním, či dokonce módním tématům jako problematika migrací, etnických menšin a akulturačních mechanismů. Další příčiny této situace lze spatřovat v tom, že se řada autorů věnovala spíše kulturní historii a jejich práce nepřekonalý úroveň deskripce. Kromě toho byl společenský a kulturní život na vesnici do jisté míry tématem zprofanovaným, neboť se ukázalo, že tu vyvstává potřeba opustit ideová (či ideologická) výkladová schémata a znovu zhodnotit dopad ekonomických a sociálních změn, vliv socializace vesnice a kolektivizace zemědělství na život malých společenství.

Neznamená to však, že by se lokální společenství ocitla zcela na okraji badatelského zájmu, naopak studium drobných sociálních útvarů, definovaných jejich vztahem k lokalitě, pokračovalo a úspěšně se rozvíjelo na poli urbánní etnologie a antropologie města. Etnografie a folkloristika se opět začala vracet k původnímu tématu zanikání a přežívání tradic v soudobé společnosti, ovšem bez rozsáhlejší teoretické reflexe a syntetických výstupů. K dispozici byly i další alternativy výzkumu rurálních oblastí v jiných zemích, z nichž jednu představuje výzkum tyrolských rolníků z pera amerického antropologa a etnologa českého původu Leopolda Pospíšila.⁵⁹

Venkov se těšil i značné pozornosti sociologů, kteří dospěli k více či méně syntetickému obrazu života ve studovaných lokalitách. Jejich zájem o venkov byl motivován tím, že cítili naléhavou potřebu testovat relevanci svých hypotéz týkajících se obecných společenských tendencí na empirickém materiálu.⁶⁰

⁵⁷ Pargač, J., o. c., s. 13.

⁵⁸ Na tomto místě se omezují pouze na náčrt několika obecně známých a základních tendencí vývoje české etnologie. Jedná se spíše o hypotézy než verifikované závěry, neboť tyto otázky vyžadují mnohem důkladnější výzkum, zhodnocení a reflexi literatury sledovaného období. Úvahy o směřování současné etnologie a jejím vztahu ke kulturní antropologii shrnují např. následující studie: Kandert, J., Poznámky k dějinám národopisu/etnografie v českých zemích : soupeření „etnografie“ s „etnologii“. In Holubová, M.; Petráňová, L.; Woitsch, J. (ed.), *Česká etnologie 2000*, Praha 2002, s. 157 – 178; Jakoubek, M.; Nešpor, Z. R., Co je a co není kulturní/sociální antropologie : námět k diskusi, *Český lid*, 2004, roč. 91, č. 1, s. 53 – 79.

⁵⁹ Pospíšil, L., *Obernberg : a quantitative analysis of a Tirolean peasant economy*, New Haven 1995.

⁶⁰ Např. Kandert, J. (ed.), *Jihomoravský venkov po socialismu : Filipovsko na konci devadesátých let 20. století (Informatoria katedry sociologie – Filipov III)*, Praha 2004.

2.3. Východiska a výsledky výzkumu Širokého Dolu

Z hlediska početnosti terénních výzkumů je obec Široký Důl na Poličsku velmi frekventovanou lokalitou, čímž se vyrovnává opakovaně studovaným a etnograficky vděčným moravským vesnicím klasických národopisných oblastí. V letech 2003 až 2008 zde realizoval své výzkumy etnolog a folklorista Bohuslav Šalanda, který se pokusil o alternativní přístup a využil přitom celé řady poznatků z oblasti sociologie a komunitních studií. Více než jiní etnologové se věnoval místní politické kultuře a sportovním kolektivním aktivitám v lokálním společenství, zvláště pak sportu hasičskému a jeho významu pro vytváření sociálního milieu v obci.

Monografie o Širokém Dole z pera Bohuslava Šalandy si zcela zasluhuje, aby byla pojata do kapitoly věnující se metodologickým a teoretickým aspektům výzkumu českého venkova.⁶¹ Její význam spočívá především v tom, že vytváří referenční rámec výzkumů provedených v lokalitách Velký Vřešťov, Dubenec a Hustířany a že nabízí materiál ke komparaci (byť do jisté míry omezený), neboť obě terénní akce probíhaly ve stejném časovém horizontu. Na jedné straně se B. Šalanda zaměřil na výzkum současnosti, třebaže do své studie integroval historický vývoj, a neváhal vstoupit na nejisté pole „etnosociologie“, na druhé straně se však jen v omezené míře zabýval etnologicky obligátním studiem společenských a kulturních jevů, jež náleží do tzv. lidové kultury. Ve své práci se distancuje od kulturněhistorického pojetí výročních obřadů a obyčejů.⁶² Ačkoliv naznačil, že mnoho již bylo v tomto ohledu vybadáno a napsáno, přesto chybí syntetické shrnutí dosavadních poznatků, které shromáždili jednotliví badatelé. Z pohledu etnologického se tím zmenšil význam širokodolské monografie a zároveň se zúžil prostor ke komparaci.

Vzhledem k tomu, že se širokodolská monografie liší výběrem témat, orientací výzkumu na mikrohistorii a mikrosociologii, svými teoretickými východisky a svými cíli, nabízí se tu prostor jak vůči ní vymezit vlastní pojetí výzkumu a jeho předmětu. Odlišnost lze spatřovat v tom, že v centru mého zájmu stojí výroční obyčejová tradice, svatební obřady a zvyklosti, které dávají této diplomové práci výrazně etnografický charakter. Souznění naopak panuje v těchto bodech: za první shodu lze nalézt v důrazu na studium současnosti, za druhé v chápání společenského života jako nějakého širšího celku, zahrnujícího „tradiční“, zábavné, relaxační, sportovní a jiné kolektivní aktivity, a konečně za třetí rezonují naše přístupy ohledně vnímání fenoménů společenského života jako něčeho neustáleného. Určité formy zanikají, jiné se

⁶¹ Šalanda, B., *Česká vesnice Široký Důl*, Kolín 2008.

⁶² Ibidem, s. 81.

nečekaně objevují. Jedná se o proces, do kterého vstupují nové vlivy; inspirace jsou čerpány z různých zdrojů, nově vzniklé společenské aktivity jsou nadány různým potenciálem, který je někdy rozvinut, jindy je naopak promarněn.⁶³

B. Šalanda aplikuje strukturalistickou antropologií zavedený pojem „kutilství“ (*bricolage*) právě na ty situace, kdy dochází k prolínání mnoha vlivů, kdy se vytvářejí metodou jakéhosi zkoušení a technikou „lepení“, selekce a spojování nové či staronové způsoby kolektivního života, které můžeme též nazývat tradicemi.⁶⁴

Život v Širokém Dole je zprostředkováván (konstruován) skrze výpovědi „reprezentantů“ této obce.⁶⁵ Jedná se o výjimečné osobnosti, které vynikali nebo stále vynikají v nějaké oblasti; zachyceny jsou příběhy těch jednotlivců, kteří vyčnívají svými schopnostmi a aktivitami nad ostatní. S jistou nadsázkou (či snad oprávněností) bychom je mohli označit za elity.⁶⁶ Sociální realita, nahlížená z perspektivy oněch reprezentantů, představuje pouze jednu z mnoha možných variant této sociální reality. Autorovi se podařilo přiblížit charakteristiku důležitých organizátorů kulturního života a jejich tvůrčího podílu na „záchraně“ tradic či při vymýšlení nových kulturně – společenských činností, podařilo se mu osvětlit jejich osobní motivace a ukázat jejich sociální a ekonomické zázemí.

Postup, při kterém se badatelé orientují na organizátory společenského a kulturního života v dané lokalitě, je velmi nosný a dovoluje konkretizovat podmínky pro rozvoj tradic, zvyků, zábav a volnočasových aktivit. Ale na druhé straně nám znemožňuje vidět další souvislosti. Práce o Širokém Dole naznačuje, že některé akce nejsou obecně akceptovány a že se setkávají s poněkud menším zájmem. Je proto nutné reflektovat názory i těch ostatních, nejenom reprezentantů, jejichž postoj je vždy spjat s jejich velkou angažovaností. Domnívám se, že studie o širokodolském lokálním společenství mohla zahrnout i otázky možností participace jednotlivých skupin na společenském životě, určité konfrontační momenty a dezintegrační tendence.

Jeden z hlavních rozdílů mezi přístupem B. Šalandy a přístupem nastíněným v této práci, ačkoliv jeho cíle se nepodařilo zcela naplnit, tkví zřejmě v odlišných východiscích výzkumu. Zatímco jsem se pokusil zachytit kolektivní život lokálního společenství v jeho základních

⁶³ Srov. ibidem, s. 81 – 98.

⁶⁴ Ibidem, s. 98, kde autor hovoří o strukturální improvizaci, flikování, záplatování a o přesouvání referenčních rámců, tedy mimo jiné o tom, že se určité události odehrávají v jiných souvislostech a získávají jiné významy a funkce.

⁶⁵ Za reprezentanty zde nejsou výlučně považováni představitelé komunální politiky.

⁶⁶ Tento námět – studium místních elit – však nebyl v širokodolské monografii rozpracován. Zmiňována jsou často jména Josefa Teleckého, úspěšného inovátora v oblasti zemědělské produkce, ale také čelného představitele pozdějšího JZD, Karla Flídra, místního podnikatele, či jména starostů, místních autorit a organizátorů kulturního života.

tendencích, B. Šalanda položil důraz na mikrohistorické a mikrosociologické sondy do osudů konkrétních lidí žijících v Širokém Dole.⁶⁷

Ukázalo se, že i v případě studia české vesnice existuje pestrá škála přístupů ke zvolenému tématu. Tyto přístupy se mohou doplňovat a kombinovat s tím cílem, aby výsledky výzkumu podávali co možná nejpřesněji a co možná nejobjektivněji komplexní realitu lokálního společenství.

⁶⁷ Srov. Šalanda, B., o. c., s. 7.

2.4. Několik poznámek k „etnologii venkova“

Úvahy věnované metodologickým a teoretickým otázkám a předmětu etnologie vůbec sice jasně dokládají, že výzkum lokálního společenství má v sociálních vědách své pevné místo, ale naznačují také mnohé rozporuplné tendence a dosti velkou nejednotnost s ohledem na témata, teoretickou vybavenost, způsoby kladení otázek, pramennou základnu a interpretační modely, se kterými operují jednotliví výzkumní pracovníci. Dostáváme tak velmi rozdílné výsledky, které lze jen obtížně srovnávat.

Převážná část autorů sice dokáže identifikovat význam sociálních vztahů pro etnologický výzkum a poukazuje na problematiku integrace a identifikace s lokálním společenstvím, ale vesměs zůstává u pouhých konstatování. Nepokročili již k rozsáhlejší úvaze na toto téma ani nepodřídili analýzu etnografických jevů novým otázkám. Toto se však netýká zmiňovaných výstupů J. Kanderta, B. Šalandy a J. Pargače, které mohou v některých aspektech sloužit jako vodítko při způsobu studia a interpretace jevů lokální kultury.

Současná etnologie se staví ke studiu venkova jako k „otřepané“ záležitosti. Tento odmítavý přístup je zřejmě způsoben tím, že etnologie nedokázala ustoupit od popisných studií. Raději se tedy etnologové věnují novým tématům. Podle mého názoru je to spíše na škodu, že současná etnologie nenavazuje na tradiční objekt výzkumu v novém hávu.

Životem na venkově se zabývá subdisciplína sociologie venkova. Bohužel sociologický a etnologický přístup se výrazně liší, třebaže je tento rozdíl těžko vyjádřitelný, neboť obě disciplíny mají k sobě blízko, střetávají se na společném poli výzkumu, konkurují si v užitečnosti a vzájemně si vypůjčují teoretické a metodologické poznatky. Nicméně sociologický přístup neklade takový (nebo žádný) důraz na etnografické fenomény.

Nebylo by zajímavé postavit do opozice vůči sociologii venkova „etnologii venkova“. Vždyť existuje plně konstituovaná subdisciplína sociologie zabývající se o život ve městech a vedle ní se paralelně rozvíjí urbánní etnologie.

Pokusím se nyní najít předmět „etnologie venkova“. Město a venkov představují dichotomii, která nám umožňuje prostorově členit náš současný svět.⁶⁸ Venkov bývá stavěn do protikladu vůči městu. Ovšem v dnešní době unifikované společnosti má tento protiklad stále menší význam. Záleží také na tom, v jaké oblasti rozdíly hledáme, zda se díváme spíše

⁶⁸ Snahu teoreticky postihnout tuto dichotomii najdeme již u F. Tönnise. Rozpor mezi městem a venkovem rozpracoval na konkrétním příkladě R. Redfield. Tuto dichotomii lze nalézt shrnutou v morfologických tabulkách, které navrhli J. Musil v knize *Urbanizace v socialistických zemích*, Praha 1977, s. 131 – 132 a B. Blažek v publikaci *Venkov, města, média*, Praha 1998, s. 105 – 108.

na stránku urbanistickou, ekonomickou apod., nebo máme na mysli rozměr společenský a lidský.

Na jedné straně je obtížné vyslovit definici města, na druhé straně není o mnoho jednodušší výstižně charakterizovat venkov.⁶⁹ Není jednoduché stanovit rysy či kritéria, která by vystihla realitu obou sociálních prostředí; není jednoduché určit, kde leží jejich hranice, zvláště ty sociální a symbolické. Na město pohlížím jako na koncentraci obyvatelstva a institucí, která dává vzniknout vztahům nové kvality; jedná se také o typ krajiny, která je téměř úplně a téměř nevratně přetvořena urbanistickou činností člověka.

Venkov tedy představuje mimoměstské prostředí. Typ krajiny, která je sice též přetvořena člověkem, ale přirozený profil krajiny zůstává až na výjimky zachován a působí přirozeným dojmem. Venkov je obýván lidmi, kteří se sdružují na vesnicích.

Vesnice bývá někdy ztotožňována s venkovem a dávána do protikladu vůči městu. Domnívám se, že vesnice a venkov označují přece jenom něco jiného. Rozdíl mezi městem a vesnicí je sice na první pohled patrný, ale jen obtížně zachytitelný. Nelze přesně stanovit počet obyvatel nebo míru urbanismu, která by rozhodla o tom, zda se jedná o vesnici či město. Vesnice může být považována za součást venkova. Na rozdíl od venkova vnímám vesnici jako konkrétní lokalitu, která je charakterizována jak jejím materiálním zázemím (zástavbou změněná část krajiny), tak jejími obyvateli.

Pojem tradiční vesnice rovněž přispívá k terminologické zamlženosti a evokuje jakési konzervativní prostředí. Venkov však prochází změnami, na které je třeba reagovat. „Vesnický“ a „venkovský“ tak nemusí zcela přesně vystihnout zkoumanou skutečnost.

Uvažovaný okruh problémů může vytvářet jádro předmětu „etnologie venkova“, což také potvrzuje význam této subdisciplíny. Označení „etnologie venkova“ pokládám za pracovní, ale mnohem důležitější je, že jejím specifickým zájmem by mělo být spíše než venkov nebo vesnice lokální společenství.

⁶⁹ Srov, Blažek, B., o. c., s. 56 – 57. Autor říká, že venkov, města a média představují „sociálně ekologické styly jednání, ve kterých se vyjadřuje korelace mezi lidmi, jejich jednáním, dominantními komunikačními prostředky a převažujícím fyzickým prostředím.“

2.5. Vymezení pojmu lokální společenství

Nyní bych rád navázal na úvahy předestřené v minulých kapitolách, kde jsem se zaobíral nejprve literaturou k tématu. Závěrem zůstává, že mimo publikace Josefa Kanderta a širokodolské monografie Bohuslava Šalandy není k dispozici více ucelených studií, které by souzněli s mými záměry. Naznačena byla i problematika vztahu mezi sociologií a etnologií. Odlišný způsob zacházení s informacemi, získanými při výzkumu, jasně demonstruje, že pohled sociologa se liší od pohledu etnologa, třebaže nelze uvažovat o nějakých výrazných rozdílech. Sociologický a etnologický přístup se navíc nevylučují, dokonce bych si troufal říci, že se vzájemně obohacují a že při jejich vzájemném působení vzniká jakási vyšší syntéza. Zřetelně se to projevilo v některých článcích v rámci zmiňovaného sborníku „Jihomoravský venkov po socialismu“. V něm zjistíme, jaký byl dopad „makrospolečenských“ událostí na obyčejného člověka. Takové studie pomáhají odstranit některé polopravdy o společnosti, ekonomických problémech apod.

Pokusil jsem se též odůvodnit, proč bychom měli hovořit o „etnologii venkova“. Takováto část etnologie by v jistém smyslu mohla posunout tradiční okruhy otázek na novou rovinu.

Chci si odpovědět na otázku, co je vlastně předmětem mého výzkumu, jak ho označit a jaký mu dát obsah. Prozradím, že užívám termín „lokální společenství“, který mi připadá vhodný. Lze předpokládat, že takový termín by měl i svou analytickou funkci. To je potřebné pro lepší orientaci při studiu prostorově vymezených sociálních seskupení na vesnici i ve městech. Takový termín musí vycházet nejen z výsledků výzkumu, ale musí nutně najít uplatnění i v dalším bádání. Mnou užívaný termín „lokální společenství“ vyplývá z reflexe toho, jak jsou ve studovaných obcích rozvíjeny sociální kontakty a na ně navazující vztahy mezi jednotlivými skupinami.

Bezpochyby je nutné říci, co si představuji pod pojmem lokální společenství. Půjde tedy o jakýsi pokus lokální společenství definovat. S tímto pojmem se lze setkat v literatuře, která je uvedena v bibliografii.⁷⁰ Nicméně musím poznamenat, že lokální společenství není příliš

⁷⁰ Např. Václav Frolec mluví o lokálním společenství ve své *Předmluvě* ke sborníku Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčej : Současný stav a proměny*, Brno 1982. „Důležitou otázkou studia současných společenských a kulturních proměn představuje obyčejová tradice výročního cyklu, která je neodmyslitelnou součástí životního způsobu a současné kultury lokálního společenství.“ Frolec, V., o. c., s. 10.

S lokálním společenstvím pracuje i J. Pargač v následujícím kontextu: „Nenahraditelné i v nové společenské situaci zůstávají kulturně poznávací a kulturně zábavné akce pořádané formou živého kontaktu obyvatelstva přímo na vesnici. Potřeba těchto akcí vyplývá jednak z narůstání volného času, který pracující i studující tráví většinou doma, jednak z potřeby vzájemného styku v rámci lokálního společenství, což má sociálně psychologické kořeny.“ Pargač, J., *Výroční tradice ve společenském životě současné nymburské vesnice*. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčej : současný stav a proměny*. Brno 1982, s. 150.

frekventováno. Více s ním pracují autoři v novějších pracích. Hovoří-li o lidových tradicích a zvycích, rozumí pod pojmem lokální společenství vesnici v kontextu účasti na fenoménech lidové kultury či v kontextu aktivit volného (v případě známky obřadnosti posvátného) času.

Zajímavější bude podívat se na to, jak s termínem lokální společenství pracuje urbánní sociologie, respektive sociologie města, k jejímuž rozvoji výraznou měrou přispěl svým studiem městského života Jiří Musil.⁷¹ Ten sice nepracuje přímo s termínem lokální společenství, ale hovoří o „lokální skupině“, což je označení neutrální, které anticipuje nediferencovanou skupinu vázanou na určitou lokalitu v městském prostředí. „Lokální skupiny tvoří lidé a domácnosti žijící trvaleji na určitém území, mezi nimiž kromě fyzické blízkosti existují alespoň rudimentární sociální vztahy, případně společné zájmy. Lokální skupiny se odlišují od sociologického pojmu obce, která je větší společenskou jednotkou, kterou může tvořit několik lokálních skupin. Lokální skupinu nelze rovněž ztotožňovat s administrativním městským obvodem, čtvrtí apod. Lokální skupiny totiž většinou postrádají, ne však vždy, formální administrativní strukturu.“⁷² Později autor dodává: „Existence a funkce lokálních skupin je i ve velkoměstech založena na tom, že velká část života společnosti v mimopracovní sféře je organizována kolem aktivit, jejichž jádrem je trvalé bydlení v určitém místě a na něž se váže uspokojování určitých potřeb v místě.“⁷³

Lokální společenství je v podstatě skryto v obsahu této práce. V lokálním společenství se odehrávají lidové slavnosti, realizují se tradiční zábavy a zvyky, konají se svatební obřady. Nestačí nám ale pouze popis těchto aktivit. Jde především o interakce mezi individuem a jednotlivými sociálními uskupeními, sociální vztahy a účast na sociálním životě, neboť organizace akcí lidové zábavy má své hlubší společenské pozadí a nabývá společenského významu.

Když hovořím o lokálním společenství, mám na mysli dnešní vesnici (obec Velký Vřešťov a obec Dubenec) a také to, jakými změnami vesnice pochází.⁷⁴

Velký význam pro sociologii měla koncepce „Gemeinschaft - Gesellschaft“, jejímž tvůrcem je Ferdinand Tönnies.⁷⁵ Do angličtiny se oba výrazy překládají jako „community –

⁷¹ V poslední době je jasné, že stanovit rozdíl mezi městem a venkovem nepatří ke snadným úkolům. Mízi odlišnosti v materiálním a technickém vybavení, dostupnost různých komodit nečiní problém. Sociální mobilita zabraňuje tomu, aby město nebo venkov byly velkou neznámou. Studium lokálních společenství tak může být uplatněno i zde, neboť slouží nejen pro poznání vesnice, ale i pro poznání města. Může napomoci srovnání a odstranění opozice mezi městem a venkovem.

⁷² Musil, J., *Urbanizace v socialistických zemích*, Praha 1977, s. 124.

⁷³ Ibidem, s. 126.

⁷⁴ Pokud nám jde o vymezení lokálního společenství, nelze směšovat vesnici s lokálním společenstvím. To umožní lépe vystihnout současnou podobu venkova.

⁷⁵ Tönnies, F., *Gemeinschaft und Gesellschaft : Grundbegriffe der reinen Soziologie*, Leipzig 1935.

society“. Problém nastává při převodu těchto termínů do českého jazyka, zvláště nyní, kdy Tönniesova dichotomie není pocíťována tak silně.⁷⁶ „Gesellschaft“ lze běžně překládat jako společnost, a to v plném významu tohoto slova. Mnohem obtížnější je najít vhodný ekvivalent ke „Gemeinschaft“. Nabízí se několik variant, např. pospolitost, komunita či společenství. Poslední výraz mi připadá jako nejvhodnější.

Jak již bylo řečeno výše, na Tönniesovu teorii volně navazuje Robert Redfield. Ten se snaží dichotomii „Gemeinschaft – Gesellschaft“ dále rozvíjet při svém etnologickém studiu venkovských komunit na Yucatánu. Zároveň usiluje o uchopení změny, kterou venkov prochází pod vlivem městského stylu života.

Tönniese připomíná ve své práci „Urbanizace v socialistických zemích“ Jiří Musil.⁷⁷ Ten se domnívá, že aplikace sociologických dichotomií („pospolitost – společnost“, „venkovská společnost – městská společnost“) vede k nepřesným výsledkům.⁷⁸ Dichotomie nedokáže vždy uchopit skutečnost. Lze ji užít jen při hrubém generalizování.

Připomenutím myšlenek R. Redfielda a J. Musila jsem chtěl demonstrovat, jaký vliv si uchovává pojetí „Gemeinschaft – Gesellschaft“ F. Tönniese. Pro úvahu o svébytnosti venkova jako předmětu studia etnologie má jistě význam i Redfieldem navržená dichotomie venkov – město, která mu umožnila studovat kulturní změnu při střetávání obou světů. Ovšem on mohl v prostředí Yucatánského poloostrova aplikovat „community“, což v případě českého venkova nelze. Názory výše zmíněných autorů o „Gemeinschaft“ přispěly i k formulaci teze o lokálním společenství. Kořeny těchto úvah tkví plnou měrou v díle F. Tönniese, s jehož „Gemeinschaft“ v modifikované podobě pracuji.⁷⁹

Odmítám „pospolitost“ pro poněkud zastřený význam. Domnívám se užití pojmu „komunita“ (dle vzoru anglické „community“) již dnes neodpovídá reálné situaci. Komunita evokuje skupinu lidí, která se uzavírá vůči okolnímu světu. Komunita lidí žije obvykle v izolaci, stranou vnějších vlivů. Její členové se obvykle vymezují proti společnosti, antispoločenský názor se dokonce může stát pojítkem mezi příslušníky dané komunity. Stupeň odmítnutí okolní společnosti se projeví v soudržnosti takové skupiny.

⁷⁶ Koncepce „Gemeinschaft – Gesellschaft“ je již do jisté míry překonána, dočkala se určitých korekcí, nicméně zanechala výrazné stopy v klasické sociologii. Její vliv lze rozpoznat u mnohých autorů – sociologů. K tomu podrobněji Keller, J., *Dějiny klasické sociologie*, Praha 2004, s. 162 – 167.

⁷⁷ Musil, J., o. c., s. 125.

⁷⁸ První dichotomie odkazuje k F. Tönniesovi a druhá k R. Redfieldovi.

⁷⁹ „Pospolitost vymezuje Tönnies jako sociální útvar, jehož členové žijí trvale, zpravidla od narození, v úzkých vztazích prodchnutých jak vřelým pocitem vzájemnosti, tak také autority, jež je odvozena od autority otcovské. V čistém typu pospolitosti všichni členové společně vlastní a užívají všechny komunitní statky. Tönnies podává podrobnou klasifikaci pospolitosti, kde výchozím typem je rodina a domácnost. Pospolitost založená na společném krevním poutu a žijící pod jednou střešou je vystřídána pospolitostí lokální v podobě venkovského sousedství a společné obecní půdy, společné práce i vlastní správy. Keller, J., o. c., s. 163.

Jako vyhovující se mi jeví termín společenství, který působí do jisté míry neutrálně. Lze si pod ním představit menší společenskou jednotku, která se vyznačuje soudržností a je si vědoma odlišnosti vůči okolnímu světu, avšak zůstává otevřena vnějším společenským vlivům. Adjektivum lokální obohatí společenství o další rozměr. Společenství se tak specifikuje. Jedná se o společenství lidí, které pojí vazba na určitou lokalitu (vesnici, vymezený úsek prostoru), kterou považují za svůj domov, bydliště, rodiště, ke které mají emotivní vztah a ve které realizují své sociální aktivity, mezi nimi tradice, lidové slavnosti apod.

Lokální společenství: Lidé tvořící lokální společenství se vzájemně znají alespoň ve většině případů. Ve vzájemných interakcích a komunikačních situacích vystupují jako celá osobnost. Obvykle každý, kdo přísluší k lokálnímu společenství, má několik statusů a hraje více než jednu roli. Prolínání rolí lze jen těžko utajit, neboť anonymita v lokálním společenství je dosti narušována (její rysy vyloučit ovšem nelze).

Lidé v lokálním společenství si jsou vědomi jistých společných znaků, kterým se stává kupříkladu příslušnost k lokalitě. Lokální společenství se vyhraňuje vůči okolí, okolním vesnicím, městu apod., ale toto vyhranění může nabývat i jiných forem (třeba zamítavý postoj k nějaké změně).⁸⁰ Ovšem zůstává otevřeno podnětům, které přicházejí zvenčí, nebrání (respektive nemůže zabránit) sociální mobilitě.

Lokální společenství není abstraktní, jsou to živí a jednající lidé, vztahy mezi nimi a kolektivní akce, při kterých se tyto vztahy rozvíjí.

Lokální společenství nelze považovat za jednolitě sociální seskupení, naopak je velice různorodé a pestré.⁸¹ Zahrnuje různé sociální skupiny, zájmové skupiny, profese apod. Zájmy mohou přerůst ve spory. Členové jednotlivých skupin stojí v opozici. To vše v sobě nese lokální společenství.

Lokální společenství neodpovídá celku, nemusí vždy obsáhnout všechny obyvatele patřičné obce. Jednotlivec nemusí vždy figurovat v sociálních situacích tak, jak to odpovídá charakteristice lokálního společenství.

⁸⁰ Pokud se lokální společenství vyhraňuje vůči okolí, nemusí se jednat o projevy nepřátelství, antagonismu, nenávisti, jak tomu v mnohých případech bývá s etnicitou či etnickou (politickou) identitou.

⁸¹ Proto musím vyloučit „Gemeinschaft“, „community“, sociální skupinu.

3. Výsledky terénního výzkumu

3.1. Současný obraz sledovaných obcí

3.1.1. *Velký Vřešťov*

Obec Velký Vřešťov se nachází v jižní části trutnovského okresu, náleží tedy do nynějšího Královéhradeckého kraje. Vesnice se rozkládá asi 21 Km severně od Hradce Králové, ale nejbližšími městskými centry jsou 12 Km vzdálený Dvůr Králové nad Labem a 10 Km vzdálené Hořice. Podle censu z roku 2001 žilo ve Vřešťově 197 trvale přihlášených obyvatel (v době výzkumu měla obec 206 obyvatel).

Pokud se místní občané dostanou do nějakých potíží nebo se setkávají s všednodenními problémy, mají k dispozici obecní úřad, který vydává „Vřešťovský zpravodaj“. Ten je spolu s dalšími nařízeními pravidelně zveřejňován ve vývěskách. Řadu oznámení a aktualit prezentuje obecní úřad na webových stránkách. Velký Vřešťov přísluší k matričnímu úřadu v Dubenci, nedaleké obci, kam dojíždějí děti a mládež do základní školy.

Obyvatelé využívají služeb pošty, která provozuje v obci svoji pobočku. Potraviny a základní předměty denní potřeby mohou zakoupit v obchodě se smíšeným zbožím. Nabídku služeb v obci rozšiřuje prodejna drogerie a textilu. Lidé mohou trávit večerní čas posezením v místním hostinci, v jehož sále se pořádají taneční zábavy.

Spojení s okolím i vzdálenějšími městy zajišťují autobusové linky. Po trase do Hradce Králové a zpět jezdí autobus třikrát během každého pracovního dne. Stejným způsobem je v provozu linka směřující do Dvora Králové. O víkendech jsou autobusové linky omezeny.

Na návsi stojí katolický kostel Všech svatých. V roce 1924 byl zbudován v jiné části obce kostel Církve československé husitské, který se stal menším centrem duchovního života této oblasti, což již ale v dnešní době neplatí, neboť kostel není trvale obsazen a navíc ubývá praktikujících věřících. Obdobný problém se týká ve stejné míře obou konfesí.

Z aktivních spolků působí v obci pouze hasiči, kteří se podílejí na přípravě některých akcí.

Omezený počet pracovních míst nabízí zemědělské družstvo a nedaleký kemp, který provozuje obecní úřad.

3.1.2. Dubenec

V Dubenci žije asi sedm set obyvatel. To znamená, že jej lze považovat za středně velkou obec. Zvláštní je tím, že se jedná o vesnici nesmírně protáhlou. Jejím středem se vine silnice delší než 4,5 Km. Vesnice leží v mělké dolině, kterou protéká potok Hustířanka. Po obou stranách údolí jsou rozestavěny domky, které oddělují zahrádky a zahrady. Chybí tu řadová zástavba tvořená těsně nahlucenými obydlími, jak jsme v mnohých vesnicích zvyklí. Některé domky stojí na mírných stráních a vedou k nim úzké asfaltové a štěrkem vysypané cesty.

Návštěvníka určitě upoutají roubené chaloupky. Mnohé z nich jsou opraveny a vynikají svou malebností a upraveností. Zdá se, že je to dílo dovedných a jistě také finančně zabezpečených chalupářů, kteří sem odcházejí za klidem.

Již z dálky lze vidět mohutnou věž zdejšího kostela. Ten je zasvěcen svatému Josefovi. V obci převažuje katolické vyznání. Ale víra zde není příliš pěstována. Mezi příslušníky starší generace najdeme řadu katolíků, kteří svou víru prožívají spíše pasivně. Do kostela zde chodilo jen několik osob. Situaci neprospěl ani odchod zdejšího kněze, který v obci působil a na kterého byli lidé zvyklí. Nově dosazený kněz je původem Polák. Lidé mu nerozumějí. Chybí oboustranné porozumění. Podle mého názoru to není ojedinělý případ. Pro malý počet aktivních katolíků nemá smysl pořádat bohoslužby, které se tu konají jedenkrát do měsíce. Věřící však mohou navštěvovat blízké Chotěborky – malou osadu, která je chápána jako „posvátné“ či poutní místo.

Dubenec leží v mírné pahorkatině, která se táhne na východ až k úpatí Orlických hor a na severu se zvedá až k hřebenům Krkonoš. Nejvyšší bod na katastru obce dosahuje pouhých 346 metrů nadmořské výšky. Dubenec obklopují široká pole, která se občas střídají s lesnatým porostem. Na první pohled je zřejmé, že se jedná o kraj převážně zemědělský. V obci dodnes funguje zemědělské družstvo.

Obec Dubenec náleží do Královéhradeckého kraje a do okresu Trutnov. Nachází se 10 Km od Dvora Králové nad Labem. Stejnou vzdálenost musí lidé urazit, pokud chtějí navštívit městečko Jaroměř. Vzdálenost mezi krajským městem a Dubencem činí něco přes 20 Km.

V Dubenci najdeme řadu institucí, firem a služeb. V Dubenci se nacházejí obecní úřad a matriční úřad. Matrika se tu vede i pro několik dalších obcí v okolí. Konají se tu tedy svatby. Dnes se však nechávají snoubenci raději oddávat v areálu nově opraveného zámku v nedalekých Bílých Poličanech.

Obyvatelé Dubence mají možnost využívat místní pobočky pošty a místní knihovny. Pošta a místní knihovna sdílejí společnou budovu. Knihovna vyniká nabídkou svých služeb. Je

otevřena tři dny v týdnu. Čtenáři mají k dispozici několik pravidelně odebíraných časopisů. Vysokou úroveň knihovny dokládá i možnost přístupu na Internet a meziknihovní výpůjční služba, díky níž si lze zapůjčit literaturu ze Státní vědecké knihovny v Hradci Králové.

Odpočívát a osvěžit se mohou místní obyvatelé v hostinci, v malé hospůdce nebo v zařízení, které slouží jako občerstvení a hospoda zároveň. Potraviny si lze zakoupit ve dvou krámcích. V obci je rovněž obchod se spotřebním zbožím (drogerie, hračky, textil, ...).

V Dubenci provozuje živnost i několik firem, soukromníků a řemeslníků. Potřeby pro dílnu, domácnost i stavbu nabízí zdejší velkoobchod se železářstvím a stavebninami. Stavební práce, pokrývačské a střešní práce, truhlářství, tesařství, oprava automobilů a oprava stavebních strojů představují výčet firem, jejichž služby mají Dubnečtí téměř okamžitě k dispozici. Tyto firmy poskytují pracovní příležitosti a tvoří nabídku pracovních míst, kterých se v prostředí českého venkova tak zoufale nedostává. Nechci opomenout ani výrobu medových perníčků, která dává práci několika desítkám místních lidí.

Výroba perníků v Dubenci má více než stoletou historii. V roce 1888 začali Jan Šmíd se svou ženou Annou provozovat cukrářství. Cukrářskému umění se vyučil i jejich syn Josef. Ten se svým otcem a dalšími čtyřmi spolupracovníky zajišťoval produkci cukrářského zboží. Za 1. světové války byl rodinný krám Šmídů uzavřen.

Josef Šmíd po svém návratu z války zahájil opět výrobu. K dispozici měl dva cukráře a jednoho učeďníka. O deset let později se podnik rozrostl natolik, že dával práci třiceti zaměstnancům. V říjnu 1938 byla továrna medového perníku a cukrovinek zabrána. Po 2. světové válce došlo ke znovuoobnovení výroby, ale za tři roky byla firma znárodněna.

Tradice výroby medového perníku nezanikla a přetrvala až do dnešních dnů. Tuto skutečnost, že kromě Pardubic se peče medový perník také v Dubenci, ví jen málokdo. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že dubenecký perník je co do kvality srovnatelný s tím pardubickým.

Velkou výhodou pro místní děti a mládež je, že mohou navštěvovat zdejší základní školu a nemusí dojíždět za vzděláním do měst. Dubenec se svými sedmi sty obyvateli se nemusí v nejbližší době obávat o počet školního žactva. Škola v Dubenci navíc slouží i dětem z okolních vesnic. Počet žáků se v minulých letech pohyboval kolem sto devadesáti dětí. Při škole vznikla řada zájmových kroužků, které zaměstnávají mládež v jejím volném čase. Ve školním roce 2003 – 2004 si mohli děti vybírat dokonce z dvanácti kroužků.

Z nich mi nejzajímavější připadá kroužek včelařů, který se vymyká z běžných zvyklostí. Včelaři získávají v soutěžích přední místa a účastní se mezinárodních akcí. Škola v Dubenci napomáhá skutečně všestrannému rozvoji mladých lidí, nesoustředí se jen na výuku z knih.

Její záměry působí i na zkvalitňování manuálních dovedností. V nedávné době si škola nechala postavit i pec na vypalování keramiky. Letečtí modeláři a florbalisté překračují svou činností rámec školy, a tak je řadím do kapitoly věnované spolkům.

Obyvatelé Dubence mají postaráno i o zdravotní péči. V obci stojí budova zdravotního střediska, což ocení zvláště starší lidé a rodiny s dětmi. Několikrát týdně ordinují v Dubenci dětský lékař, praktický lékař a zubní lékař.

Autobusová linková doprava zajišťuje spojení s okolními městy. Přímými spoji se lze dostat do Dvora Králové nad Labem a do Jaroměře.

3.1.3. Hustířany

V mírně zvlněné krajině při nejzápadnější hranici náchodského okresu rozkládá se malá vesnice Hustířany. Její specifický vzhled dotvářejí chalupy a usedlosti nepravidelně rozházené na stráních svažujících se k plochému údolí, jímž protéká potok Hustířanka.

Krajské město Hradec Králové je od Hustířan vzdáleno přibližně 20 Km, tedy necelou půlhodinku cesty osobním automobilem. Nejvíce záležitostí však zdejší lidé zařizují v 8 Km vzdálené Jaroměři. Směrem západním leží sousední obec Vilantice, cesta táhnoucí se směrem k jihu nás přivede do obce jménem Habřina a směrem východním při silnici na Jaroměř leží ve vzdálenosti 2 Km lázeňské městečko Velichovky.

Spojení s ostatním světem zajišťuje pouze autobusová doprava. Autobusy na lince Jaroměř – Hustířany – Dubenec a zpět přijíždějí sice do vesnice několikrát v průběhu všedního dne, ale toto spojení je výrazně narušeno v prázdninovém čase a ve dnech školního volna. Vlastnictví dopravního prostředku se tak jeví jako nutnost, aby se místní obyvatelé mohli vypravit do měst za účelem vyřízení potřebných záležitostí na příslušných úřadech, za účelem kulturního vyžití a za zábavou.

Kulturně – přírodní typ krajiny charakterizují střídající se pásy polí, luk a smíšených lesů. Jedná se o oblast převážně zemědělskou, avšak po událostech v roce 1989 došlo k rozpadu zemědělského družstva. Jen výjimečně se některé rodiny vrátily k soukromému podnikání v zemědělství. Většina nemovitostí (převážně hospodářských budov) bývalého družstva byla restituována a část z nich přebudována pro účely zcela jiného výrobního odvětví. V nově upravených prostorách bývalého družstva se z iniciativy soukromého podnikatele rozeběhla

kovovýroba. Vedle kovoobrábění se tento malý podnik specializoval na produkci plastových součástek a doplňků pro automobilový průmysl.⁸²

Existence podnikatelských subjektů, které se mohou úspěšně rozvíjet, je pro každou malou lokalitu nesmírně důležitá, neboť znamenají pro danou obec jak finanční přínos, tak širší a rozmanitější nabídkou možných pracovních míst. Není proto žádným překvapením, že ve vesnici panuje prakticky nulová nezaměstnanost, což nebývá pro lokality tohoto typu vůbec obvyklé. Tento aspekt si místní obyvatelé velmi dobře uvědomují, a to včetně politických představitelů komunálního života, kteří jakékoliv pokusy o rozmnožení pracovních příležitostí kvitují a všemožnými prostředky podporují.

Mezi drobné živnosti nacházející se v Hustířanech patří také autoservis a cukrářství, které navazuje na delší rodinnou tradici. Cukrářství, jehož výrobky jsou vyhlášeny v celém širokém okolí, zásobuje nejen místní konzumenty, ale i odběratele z jiných lokalit. Cukrářské poživatiny jsou pozitivně hodnoceny i jako místní hustířanská specialita, která nesmí chybět při žádné sváteční příležitosti celospolečenského či rodinného rázu.

V obci mají k dispozici též obchod s potravinami, hostinec „U Suchánků“ a restauraci z bývalého mlýna. V průběhu druhé poloviny 20. století nastávala také období, kdy byl hostinec z různých příčin zavřený. Lidé tedy neměli příležitost, kde by se scházeli, což se také negativně odrazilo na pořádání některých zvyků a zábav.

Hustířany přestaly existovat jako samostatná a samosprávná obec v roce 1984, když byly sloučeny s nedalekou obcí Velichovky. Její součástí zůstávají doposud a nic na tom nezměnil ani rok 1989. Hustířanští totiž neprojeвили přání, aby se jejich vesnice oddělila od Velichovek, a zdá se, že při zvažování argumentů pro a proti zvítězila ta alternativa, kdy pozitiva vyplývající ze společné koexistence obou lokalit převážila nad negativy.

Velichovky jsou známým regionálním (a lze tvrdit, že i celorepublikovým) lázeňským střediskem, a mají proto velký potenciál v oblasti turistického ruchu a v důsledku toho i slibné předpoklady pro budoucí vývoj společenského a kulturního života v obci. Lze se domnívat, že se Hustířany vyhnuly celé řadě problémů, se kterými by se v případě osamostatnění musely potýkat.

Připojení k Velichovkám v roce 1984 se prakticky vůbec nepromítlo do běžného života obyvatel Hustířan, neboť ti byli stejně zvyklí často navštěvovat sousední vesnici kvůli širšímu spektru institucí a služeb, které se ve Velichovkách vyskytovaly (škola, pošta, lékař, obchody a restaurace). V této souvislosti je důležité připomenout, že hustířanské děti navštěvují ve

⁸² Srov. podnik Karla Flídra v Širokém Dole. Šalanda, B., o. c., s. 57.

Velichovkách zdejší mateřskou školu a poté první stupeň základní školy. Starší děti musejí dojíždět autobusem do školy v Jaroměři.

Pro etnografa je jistě zajímavá otázka, jaké vztahy vládnu mezi oběma vesnicemi. Hustířanští mají silné vědomí lokální příslušnosti k rodné vsi a zároveň není jejich lokální identita v rozporu s tím, že jsou součástí většího celku, tedy Velichovek. Ve vztahu obou vesnic absentují projevy nepřátelství a nedochází k žádným ostrým konfliktům. V souladu s názory informátorů lze hovořit o „zdravé rivalitě“ či „hašteření“. Občas se vyskytnou spory o to, kdo z tohoto spojení profituje více, zda obyvatelé Velichovek doplácí na Hustířany apod. Lidé z Hustířan zase mají pocit, že dostávají málo peněz a že jsou v rámci společného rozpočtu upozadováni. Současný starosta Velichovek zaujímá k celé věci zdravé a racionální stanovisko, neboť se domnívá, že jakékoliv žabomyší spory nenabývají kolektivního charakteru a neohrožují společné soužití. Navíc Hustířany díky řadě podnikatelských subjektů přispívají nemalou měrou do společné pokladny, své opodstatnění tedy ztrácí důvod myslet si, že je někdo poškozován. Aby i Hustířany měly výrazné zastoupení v komunální politice a aby byly prezentovány názory jejich obyvatel, zastává funkci místostarosty ten, kdo pochází právě z Hustířan.

V Hustířanech funguje jezdecký klub, sdružení milovníků koní, který od druhé poloviny 90. let 20. století úspěšně rozvíjí svoji činnost a rozšiřuje řady svého aktivního členstva. Výrazným způsobem zasahuje do společenského života Hustířan a v podstatě supluje nedostatek jiné spolkové činnosti.

V období, do kterého spadá terénní výzkum, existovalo sice v Hustířanech sdružení dobrovolných hasičů, ale neprojevovalo se příliš aktivně a nebylo schopno sestavit hasičské družstvo reprezentující Hustířany na hasičských závodech (s výjimkou hasičských soutěží na domácí půdě, ale to se týká nejspíše období devadesátých let), ačkoliv má bohatou historii a v minulosti slavilo nemalé úspěchy.

Tento stav je mnohými nelibě pocítován, neboť to zeslabuje jak dovnitř, tak navenek kolektivně vnímanou prestiž Hustířan ve srovnání s jinými obcemi. Čas od času zaznívají hlasy, že by se s tím mělo něco udělat a že by se měla obnovit aktivní činnost sboru. Do hry vstupuje celá řada faktorů: vzájemné vztahy v lokálním společenství, vůle a chuť jednotlivců, organizační a finanční možnosti.

Vesnice Hustířany čítá 174 obyvatel (na základě censu z roku 2001), což vytváří vhodné podmínky pro rozvoj neformálních sociálních kontaktů. Při srovnání s výsledky sčítání z roku 1991 je zcela zřejmé, že počet obyvatel víceméně stagnuje.⁸³ Věková struktura nesignalizuje

⁸³ Viz Tabulka č. 1, s. 137.

žádné abnormality; počet lidí v postproduktivním věku, tedy nad 65 let, mírně převyšuje počet osob mladších 14 let, což není z hlediska budoucího vývoje kolektivního života zcela příznivé.⁸⁴ Z 89 ekonomicky činných osob dojíždí za prací mimo své bydliště celkem 57 lidí. Zajímavé bezpochyby je, že polovinu všech obyvatel Hustířan tvoří lidé, kteří se zde narodili.⁸⁵

⁸⁴ Viz Tabulka č. 2, s. 137.

⁸⁵ Statistický lexikon obcí České republiky 2005. Praha 2005, s. 710 – 711.

3.2. Pohled do historie Velkého Vřešťova

Obec se vyvinula jako podhradí hradu Vřešťova, na kterém se vystřídala dlouhá řada majitelů. Hrad pochází z počátku 14. století a jako první majitelé jsou připomínáni Vřešťovští. Dnes je obtížné objevit byť jen poslední stopy po existenci starého hradu, jehož rozvaliny již stačily splynout s okolním terénem a zarůst stromy.

Později přechází vřešťovské panství pod správu rodu z Riezenburka. Roku 1433 je Aleš z Riezenburka jmenován zemským správcem. Zařadil se tak mezi volitele krále.

Vřešťovské panství se dostalo do rukou Viléma Zajíce z Hazmburka. Byl to člen Zelenohorské jednoty, která stála v opozici proti Jiřímu z Poděbrad. Ten roku 1467 hrad dobyl a rozbořil. Ani dějiny malé východočeské vesničky nezůstávají bez zajímavosti, když se dotýkají velkých historických událostí, které svým významem přerůstají lokální rámec.

V 16. století seděli na Vřešťově pánové ze Sloupna. Roku 1675 koupil Vřešťov hrabě Jan Špork. Šporkové drželi panství až do roku 1790. V době, kdy hrabata z rodu Šporků spravovala a užívala své statky ve zdejší kraji, zapsala se nesmazatelným písmem i do jeho dějin. Stačí jen připomenout nepřítel vzdálenou kulturní památku Kuks, kde lze vidět dílo barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna.

Na počátku 20. století náleželo panství k císařskému rodinnému fondu.

Ve Vřešťově se konaly výroční a dobytčí trhy. Ty měly pro obec nemalý význam, na jedné straně přispívaly k rozvoji řemeslné činnosti, na druhé straně zvyšovaly její prestiž. V době trhů se Vřešťov stával jakýmsi centrem, kam přicházeli za obchodem lidé z okolních vsí, a tak tu vládl čilý ruch, při němž docházelo k bohatým sociálním kontaktům.

Do života obce výrazně zasáhla tragická událost, ke které došlo v roce 1819. Mnohé dřevěné chaloupky vřešťovských osadníků tehdy lehly popelem. Aby se obec znovu pozvedla, byli Vřešťovští nuceni prodat svá privilegia na pořádání trhů, což se však neobešlo bez následků, od té doby totiž začal význam obce upadat.

Farní kostel byl založen roku 1378 za pánů z Riezenburka a zasvěcen svaté Kateřině.

Školní výuka v obci nedosahovala do poloviny 19. století valné úrovně. Příznivá změna nastala v roce 1849, kdy byla ve Vřešťově zřízena fara a obsazena farářem. Do té doby zde nepůsobil stálý a řádný učitel. Zpočátku se jednalo o školu jednotřídní, až roku 1881 se dočkala rozšíření na dvoutřídní. Od roku 1788 měla škola k dispozici dřevěnou budovu, ani ta však nezůstala ušetřena při požáru v roce 1819, ale opět obnovena.

Sbor dobrovolných hasičů byl založen v roce 1883.

Na počátku 20. století zde žilo 491 obyvatel v jedenadevadesáti domech. Taková situace se nedá se současným Vřešťovem vůbec srovnávat. Vždyť rozdíl jednoho sta let znamená snížení počtu obyvatel o více než polovinu. Takový demografický vývoj však nemůže být příliš překvapivý, neboť nastala proměna rodiny, která se projevuje klesajícím počtem dětí, a navíc lidé měli tendenci stěhovat se z venkova do měst. Tento trend trvá přibližně od poloviny minulého století.

Snížující se počet obyvatel způsobil mnohé nesnáze. Právě malý počet dětí ve Velkém Vřešťově vedl k zániku místní školy. V její budově dnes sídlí obecní úřad, pobočka pošty a místní knihovna.

3.3. Z historie obce Dubenec

Načrtnutí historického vývoje obce a těch nejdůležitějších událostí, které se tu udály, je jistě ku prospěchu, neboť místo malé neznámé vesničky ve východních Čechách si vytváříme konkrétní představu o Dubenci. Historie této lokality se zdá býti dosti bohatá a neméně zajímavá. Svou roli zde sehrála i zeměpisná poloha Dubence, který se rozkládá v severovýchodním cípu Čech nedaleko státních hranic s dnešním Polskem. Jedná se oblast, kde docházelo ke střetům – a to opakovaně – mezi vojsky habsburské monarchie a armádami pruských panovníků. Válka vždy významně zasahovala do života prostých lidí a ničila člověkem vytvořené hodnoty – jak hmotné, tak duchovní. Válečné strasti postihly především ty, kteří pečovali o úrodu a tím i o obživu ostatních.

Historie nám může poskytnout řadu podnětů, které bychom neměli opomenout ani při etnografickém výzkumu. Řada událostí nedávné historie totiž mohla mít nemalý vliv na proměnu lidových tradic. Bez významu nezůstává vznik Československé republiky 28. října 1918, období první republiky, 2. světová válka, závažné momenty, které jí předcházely a které po ní následovaly. Když si uvědomíme, jaká situace vládla v Dubenci, nelze pochybovat o důležitosti výše zmíněných historických fakt. Dubenec totiž patřil k obcím s německy mluvící většinou a česky mluvící menšinou. Řevnivost a rivalita se staly každodenní realitou. Navíc byl Dubenec součástí pásma Sudet. Po 2. světové válce došlo k demografickým proměnám. Německé obyvatelstvo bylo odsunuto a uvolněné usedlosti zabrali Češi. Podle slov pana starosty existovala po nějakou dobu určitá odlišnost mezi starousedlíky a nově přistěhovalými. Ale dnes jsou již jakékoliv rozdíly setřeny. O tomto problému bude ještě pojednáno níže. Vybral jsem pouze jeden příklad, na kterém mělo být ukázáno, že dějiny Dubence mají i pro etnografický výzkum lidových tradic a svatby svoji hodnotu.

Nyní pohovořím stručně o historii obce od jejích doložitelných počátků. První zmínky spadají do doby krále Přemysla Otakara I. K roku 1229 náležel zdejší manský statek jistému svobodnému pánu Zbraslavovi. Jako sídlo mu sloužil hrad Kalinovec. Ten patřil k řadě strážných hradů, které měly střežit kupecké stezky vedoucí z Polska. Od druhé poloviny 14. století drželi dubenecké panství Kordulové ze Sloupna. V době husitských válek, kdy se české země ocitly v neutěšených poměrech a kdy vládl všeobecný zmatek, se Vaněk Kordule ze Sloupna přidal ke skupině loupežných rytířů pod vedením známého Jana Koldy ze Žampachu. Jeho řádění se snažil učinit přítrž Jiří z Poděbrad. Spojil se s těmi, kteří se toužili pomstít Janu Koldovi za jeho loupežné přepady. Roku 1441 byl hrad Kalinovec dobyt a zničen.

Od přelomu 15. a 16. století se na dubeneckém panství vystřídalo několik majitelů. Koncem 16. století zdědila Dubenec vdova Magdaléna Siberová z Valdštejna. Pod správou Valdštejnů se Dubenec spojil s nedalekým panstvím Bílé Poličany. Roku 1623 koupil Dubenec sám císařský generalissimus Albrecht z Valdštejna. Opět vidíme, že i malé panství je součástí „velkých“ dějin. Před rokem 1622 byl majitelem panství Albrechtův příbuzný Kristián z Valdštejna. Ten se však účastnil českého stavovského povstání, což se mu nevyplatilo, neboť ho právě roku 1622 postihla konfiskace poloviny jeho majetku. Valdštejn dokázal velmi obratně využít každé příležitosti. Konfiskace, které následovaly po porážce na Bílé hoře, takovou příležitost skýtaly. Od první poloviny 20. let 17. století buduje Valdštejn základnu svého Frýdlantského vévodství. Koupi dubeneckého panství a jeho následný prodej Magdaléně Trčkové z Lobkovic můžeme chápat jako součást obchodních machinací, za kterými se skrývaly Valdštejnovy dalekosáhlé hospodářské záměry.

Magdaléna darovala Dubenec Adamovi Trčkovi z Lípy, kterého společně s Albrechtem z Valdštejna potkal tragický osud. Valdštejna a jeho nejbližší, mezi které patřil i Trčka, zastihla násilná smrt v Chebu. Chebská exekuce byla vykonána 25. února 1634. Trčkův majetek byl zkonfiskován a dostal se do rukou italského důstojníka a polního stavitele Johanna z Pieroni de Galliano.

Ani Dubenci se nevyhnuly pohromy třicetileté války. Především šlo o plenění táhnoucích vojsk. Nebylo žádného rozdílu mezi Švédy a císařskými vojsky.

Pieroniové drželi Dubenec až do roku 1662, kdy ho prodali jezuitům ze Žirče. Jezuité prosluli svou učeností, pílí, odhodláním a organizačními schopnostmi. Tyto vlastnosti se projeví i v hospodářství. Jezuitům záleželo na ekonomické prosperitě jejich statků. Zasloužili se o rozvoj dubeneckého panství.

Roku 1680 vypukla v Dubenci selská rebelie jako na mnoha jiných místech. Sedláci požadovali zrušení roboty a zlepšení jejich životních podmínek. Povstání bylo potlačeno. Jezuité si uvědomili, že je nutné takovým situacím předcházet. Zavedli řadu zajímavých opatření. Některá byla ekonomického rázu, jiná byla pro jezuity více než typická, starali se například o vzdělání řemeslníků a zaváděli pravidelnou výuku pro mládež.

Dubenec zažil selské povstání znovu v roce 1775.

V 18. století trpěl zdejší kraj mnoha válkami. Marie Terezie vedla boje s Pruskem o zachování celistvosti habsburské monarchie. Mezi léty 1740 – 1748 se odehrávaly války o rakouské dědictví. Marie Terezie ztratila Slezsko, ale toužila ho získat zpět. V letech 1756 – 1763 se odvíjela dramata války sedmileté. Marie Terezie však svého cíle nedosáhla. Slezsko zůstalo v držení pruského krále. Monarchie byla všeobecně vyčerpana.

Na sklonku panování Marie Terezie vypukla ještě válka o bavorské dědictví. Při tomto konfliktu se vojáci snažili především o to, aby si obstarali něco k jídlu. Proto se vžilo označení válka „švestková“ či „bramborová“.

Severovýchodní Čechy byly významnou strategickou oblastí. Docházelo zde často k bitvám, ale hlavně tudy vojska procházela, což bylo pro vesnice v tomto kraji veliké neštěstí. Největší strasti snášeli prostí rolníci. Táhnoucí vojska poničila úrodu na polích, vojáci pobrali vše, co se dalo zkonsumovat. Po válce obvykle nastal hlad a rozšířily se epidemie, jejichž zdrojem mohli být ranění a nemocní vojáci.

V době sedmileté války se vojska utábořila v Dubenci, a to dokonce několikrát, a ubytovala se tu. Stejně tomu bylo za války o bavorské dědictví. Pro zdejší kraj i obec samotnou to znamenalo nepředstavitelnou ekonomickou zátěž.

Marie Terezie a její syn Josef II. uskutečňovali reformy v duchu osvěcenského absolutismu, které se dotkly i Dubence. Roku 1773 byl zrušen jezuitský řád. Jejich pozemkový majetek přešel pod správu státu, tedy i dubenecké panství.

Nyní přeskočíme, abychom dokončili vývoj dubeneckého panství. Jeho posledním vlastníkem byl průmyslník Josef Ettrich z Jaroměře, který získal Dubenec roku 1887. V roce 1938 bylo panství rozprodáno. Největší díly skupili německá Reiffeisenkasse Dubenec a pan Chládek z Lanžova.

Posílení strategického významu oblasti nastalo po zbudování pevnosti Josefov v blízkosti města Jaroměře. Důsledky tohoto počínu se projeví i v průběhu války mezi Rakouskem a Pruskem v roce 1866. Prostor mezi Hořicemi a Josefovem hrál ve válečných plánech důležitou úlohu, neboť se měl stát hlavním bojištěm. Rakouská armáda si zřídila v Dubenci hlavní stan.

V této době působil jako farář v Dubenci děkan Franz Fischer. Ten po sobě zanechal výstižný a bezprostřední popis válečných událostí. Líčí neštěstí, které sebou válka přináší. Velmi smutný pohled skýtali vyhladovělí zajatci, kteří byli umístěni v kostele, a ranění a umírající vojáci. Farář měl na starosti péči o nemocné a smrtelně raněným uděloval poslední pomazání. Úroda byla z větší části zničena a dobytek byl odveden.

Po vyhlášení 1. světové války muselo mnoho bojeschopných mužů odejít na frontu. Válka zapříčinila nedostatek surovin a potravin. Byl zaveden lístkový přidělový systém. Rozmohly se spekulace s potravinami a lichvářství. Přehnané zdražování přinutilo mnohé lidi z chudších vrstev ke směnování méně potřebných užitkových věcí za potraviny a také ke krádežím.

V průběhu války se konaly sbírky pro organizaci Červeného kříže a také sbírky materiálu – např. vlněného zboží a železného šrotu, které byly vynuceny právě chybějícími surovinami.

Potřeba barevných kovů pro válečnou výrobu postihla i kostelní zvony. Tři z nich byly zrekvírovány, rozbity a roztaveny.

Po skončení 1. světové války byla zřízena občanská obrana, aby se zabránilo nepokojům, loupežným přepadením a jiným nekalostem. Občanská obrana fungovala až do 14. prosince 1918, kdy byl Dubenec obsazen. Čechům bylo přislíbeno, že získají třetinu v obecním zastupitelstvu, které do této doby bylo převážně německé.

V Dubenci mělo německy mluvící obyvatelstvo převahu, což se projevilo v období těsně před 2. světovou válkou. Snad díky vlastní iniciativě dubeneckých občanů byl připojen k území, které bylo roku 1938 po uzavření mnichovské dohody odtrženo od Československa. Svoji zásluhu na tom prý měl i tehdejší starosta Adalbert Fiedler. Někteří němečtí občané tento fakt vnímali jako „vysvobození“ a v hitlerovském Německu viděli svého ochránce.

Dubenec byl zabrán 12. října 1938.

V každé publikaci, která se věnuje lokálním dějinám, se objevují podobné tematické okruhy. To může být dáno snahou pisatele najít co nejvíce informací a také tím, že takovou knížku budou číst lidé se zvláštním vztahem k těmto lokálním dějinám, a zvláště ti, pro které je daná obec domovem. Často zmiňovaným tématem je vznik a vývoj určitých institucí v obci. Z tohoto úhlu pohledu patří mezi nejvýznamnější instituce škola.

Dějiny dubenecké školy nelze vynechat, protože zrcadlí vztahy v obci před 1. světovou válkou a v období první republiky. Zobrazují napětí mezi českým a německým obyvatelstvem. Škola představuje důležitou instituci v životě každé lokality, dokonce i na menších vesnicích. To platí dnes, jistě to platilo i dříve. Škola je nejen institucí, ale také médiem, které vzdělává a vychovává následující generace, působí na vědomí dětí a dospívající mládeže a ovlivňuje jejich myšlení. Výuka probíhá v jazyce. Jak víme, jazyk se stal nejdůležitějším znakem národa, byl projevem národního charakteru. V 19. století, kdy sílil nacionalismus a kdy se dbalo o národní cítění, se cesty Čechů a Němců žijících v historickém prostoru českých zemí stále více rozcházely. Spory týkající se zřizování škol je proto nutné chápat v těchto souvislostech. Jednalo se vlastně o otázku vyučovacího jazyka. V důsledku by tím byla uznána přítomnost českého elementu v německém prostředí, samozřejmě tomu mohlo být i naopak.

Z předchozí úvahy vyplývá, že po polovině 19. století již nemohla v Dubenci existovat instituce, která by byla společná jak pro českou, tak německou část obce. V Dubenci se nacházely tedy školy dvě, česká a německá. To se nejednalo o ojedinělý případ. Vedle německého spolku hasičů tu musel nutně vzniknout spolek českých hasičů. Tato podvojnost,

daná národnostními rozdíly, se projevila i v lidových tradicích. V Dubenci se totiž rozlišovalo posvícení „české“ a posvícení „německé“.

Vrátíme se k počátkům dubenecké školy či snad škol. Ve starších dobách nemusíme odlišovat „české“ a „německé“. Kronika školy byla vedena až od roku 1760. Jaké poměry týkající se školní výuky vládly v Dubenci před tímto datem, je nejisté. Počátky školy však lze klást do období po polovině 17. století, kdy zde katolictví upevňovalo své pozice a kdy zde začal působit první stálý farář. Podporou pro tuto hypotézu může být i příchod jezuitů na panství, kteří kladli důraz na vzdělání.

Sociální postavení učitele v těchto časech nebývalo nejlepší. Často plnil řadu jiných zaměstnání. Byli pravou rukou duchovních, pokud sami duchovní nezastávali učitelské místo. Učitel byl varhaníkem, zpěvákem, někdy i kostelníkem.

Dle zápisů školní kroniky nemělo vyučování příliš vysokou úroveň. Učiteli se stávali i obyčejní lidé, vzdělaní laikové, kteří ovládali pouze základy čtení a počítání. Většinou tito učitelé vyučovali ve svém obydlí. Žádná pravidelná školní docházka se nekonala.

V 80. letech 18. století byla postavena v Dubenci zděná škola. Pro vzrůstající počet žáků se přebudovala tak, aby bylo možné vést výuku ve dvou třídách současně. Později musela být škola rozšířena na trojtřídní. Tím byly položeny základy německé školy v Dubenci, i když potřeba rozlišovat mezi školou českou a německou vyvstala až později.

Na počátku 80. let 19. století se začíná hovořit o zřízení české školy v Dubenci. Do této doby navštěvovaly děti z česky mluvících rodin buď českou školu v blízkém Lanžově, nebo chodily do německé školy v Dolním Dubenci. Počet českých dětí z Dubence, které byly nuceny docházet až do lanžovské školy se pohyboval kolem třiceti.

Bylo rozhodnuto, že Ústřední matice školská pronajme jeden dům a učiní z něj českou školu. Dne 1. září 1883 začala školní výuka pro české děti v Dubenci. Domnívám se, že reakce německých obyvatel mluví za vše. Tito poházeli dům, v němž byla ustanovena škola, bahnem a kamením.

Česká škola byla vnímána jako ohrožení německých zájmů. Podobných demonstrativních akcí se v Dubenci vyskytlo více na obou stranách. Každé neštěstí bylo s jistou samozřejmostí svalováno na toho druhého, aniž se prokázala vina. Uvažování a samotné jednání se odehrávalo v rovině předsudků. To znamená, že prameny k tomuto období mohou být značně subjektivně zbarveny.

Boj o českou školu však neskončil jejím ustanovením. Napětí se stupňovalo. V roce 1885 byla v Horním Dubenci zřízena pobočka německé školy. Docházelo i k úplatkářství. Úplatky měly přesvědčit české rodiče, aby posílali své děti do německé školy.

Počet českých žáků vzrůstal, a tak se roku 1897 započalo s budováním nové školy. Stavba se značně protáhla a byla dokončena až po dvou letech. Němečtí představitelé obce totiž vyvinuli mnoho úsilí, aby stavbu co nejvíce zpomalili.

V prosinci 1897 vypukl požár v původní budově školy Ústřední matice školské v Dubenci, která úplně vyhořela. Okamžitě se vědělo, že škola byla zapálena úmyslně. Do podezření upadla německá strana. Příjezd soudní komise a její vyšetřování nepřinesly žádný výsledek. Případ zůstal nevyřešen. Národnostní spory se vystupňovaly natolik, že správce české školy byl nucen zakoupit si střelnou zbraň.

V září 1899 proběhlo v tichosti, ale ve slavnostní náladě vysvěcení nové školní budovy. Při této příležitosti přednesli dubenecký farář a zástupce Ústřední matice školské v Praze své proslovy ve vlasteneckém duchu. Z úst české mládeže zazněla nejen povinná rakouská hymna, ale také národní píseň „Kde domov můj“.

Na slavnostní vysvěcení nové školy byla pozvána řada významných osobností ze širokého okolí. Své zástupce vyslaly i jednotlivé odbory Ústřední matice školské, organizace Národní jednota severočeská, spolek Sokol a spolek hasičů.

Ve školním roce 1920 – 1921 byla původně jednotřídní česká škola rozšířena na dvoutřídní. Nedostatek německých žáků zapříčinil o dva roky později zrušení německé školy v Horním Dubenci. Koncem 20. let 20. století byla v Dubenci zřízena měšťanská škola s výukou v československém jazyce.

Stará škola nevyhovovala novým podmínkám. Původní učební místnosti nepostačovaly. Bylo potřeba zajistit další učebny pro ročníky měšťanské školy. Instituce školy tedy nesídlila v jediné budově. Její prostory byly roztroušeny v různých objektech po celém Dubenci. Učebny se nacházely v domech místních obyvatel, kteří za pronajaté místnosti obdrželi finanční odměnu.

Složitost a nepřehlednost školní výuky v Dubenci napomohla tomu, že ministerstvo školství souhlasilo s výstavbou nové školní budovy. Práce byly započaty v roce 1931.

Na neděli 24. dubna 1932 připadla slavnost položení základního kamene. Akci předcházela hudebně – pěvecká produkce. Řečnické výstupy se střídaly se zpěvem a recitací. Jedním z hlavních bodů slavnostního programu byl průvod, ve kterém nastoupili ve stejnokrojích členové jednotlivých spolkových organizací. Průvod zpestřovaly i dva alegorické vozy. Jeden z nich znázorňoval „Hold Komenskému“, druhý ztvárnil heslo „České dítě patří do české školy“. Oba alegorické vozy mluví za vše. Slavnostního poklepu se zúčastnilo skoro sto významných osobností, představitelů spolků a zástupců úřadů.

Položení základního kamene k nové budově české školy chápali obyvatelé Dubence jako velmi závažný počín. Touto slavností demonstrovali svoji příslušnost k českému národu. České obyvatelstvo v Dubenci tím vyjádřilo i vědomí společných zájmů, o jejichž realizaci usilují. Veřejné akce podobného typu přispívaly k posílení jejich společného vědomí.

V podobném duchu probíhala i slavnost otevření dostavěné školní budovy, která se konala 2. – 3. září 1933. Oslava byla zároveň připomenutím padesátiletého výročí české školy v Dubenci. Od jejího založení uplynulo právě půl století (1883 – 1933). Program vyplňovaly průvod, proslovy, recitace, divadelní představení a ohňostroj.

Po uzavření mnichovské dohody obsadilo Německo pohraniční oblasti Československa. Dubenec byl zahrnut do okupovaného pásma. 6. října 1938 se v české škole vyučovalo naposledy. Měšťanská škola se přesunula z Dubence do Bílých Poličan a do Lanžova. Českým dětem z Dubence však bylo zakázáno navštěvovat přenesenou měšťanskou školu v Lanžově. Děti z českých rodin, které zůstaly v Dubenci, měly k dispozici dvě třídy. Roku 1940 zanikla výuka českých žáků úplně a ti začali docházet do německé školy. Po 2. světové válce byla škola obnovena.

Vedle české školy existovala v Dubenci německá škola, která se nacházela v dolní části obce. Její pobočka byla zřízena v Horním Dubenci, aby konkurovala škole české. Ve druhé polovině 30. let se postavila nová budova. Od školního roku 1937 – 1938 docházeli již německé děti do nové školy. Dnes budovu využívá obecní úřad a matriční úřad.

3.4. Stručně o dějinách Hustířan

Při psaní následujících řádků jsem se musel opírat o pramenné materiály, o záznamy v kronikách, jejichž kopie jsou archivovány na Obecním úřadě ve Velichovkách. Narozdíl od Dubence nedisponují Hustířanští knižním zpracováním svých lokálních dějin. Prozatím se nenaskytla vhodná příležitost, aby byla alespoň formou brožurky zachycena historie této vesnice. Nenašel se nikdo z místních, kdo by se podobné iniciativy chopil, ačkoliv informátoři projevovali kladný vztah k dějinám své obce a měli rozsáhlé historické povědomí o událostech, které znali ze starších vyprávění a které sami prožili.

Záznamy v kronikách týkajících se starších období jsou velmi sporé a neúplné. Svou vinu na tom má i nešťastná náhoda, neboť roku 1850 shořely zápisy archivní povahy, které byly v soukromém držení tehdejšího starosty. Kronikář se tedy kromě základní literatury, ze které obvykle čerpají i jiní autoři vesnických kronik (např. „Znaky rodů českých“ nebo Sedláčkovy „Hrady, zámky a tvrze království Českého“), odvolává i na ústní podání.

První zmínka o Hustířanech je doložena z roku 1355. V blízkosti dnešních Hustířan stávala údajně středověká tvrz, která byla sídlem rytířského rodu, píšícího se z Hustířan. K roku 1394 zmiňují prameny jako její držitele Bavora a Příbu z Hustířan. Během následujícího století se jejich potomstvo rozrostlo do několika rodových linií. Z nich se nejvýznamnějšího postavení domohli Zárubové z Hustířan. V 16. století byl jejich rod povýšen do panského stavu. V průběhu českého stavovského povstání zachoval Hertvík Záruba z Hustířan věrnost císaři Ferdinandu II., což se ukázalo jako prozíravé rozhodnutí, neboť jeho syn Václav později zastával funkci hejtmana kraje hradeckého a chrudimského a jeho vnukové získali koncem 17. století hraběcí titul. Rod Zárubů z Hustířan se úspěšně rozvíjel až do 19. století.

Vznik hustířanské školy se klade do roku 1845. Fungovala jako expositura školy na Chotěborkách a existovala pouze jako instituce, nikoliv ve své fyzické podobě. Vyučování se konalo v polorozpadlé chalupě, kde měly právo přebývat i některé rodiny. Často se stávalo, že ne všichni členové rodiny odešli ráno za svým živobytím, žena zůstávala doma a během vyučování předla. Zároveň prý tento prostor sloužil i pro ukládání mrtvol sebevrahů až do jejich pohřbu. To byl nevyhovující stav, a proto v roce 1848 získala škola novou budovu.

Obyvatelé Hustířan se rozhodli zlepšit úroveň školství v jejich obci, a tak roku 1866 podali žádost o zřízení samostatné jednotřídní školy, která by se při organizaci výuky odpoutala od závislosti na škole v Chotěborkách. Vyřízení žádosti dopadlo úspěšně, nicméně již o tři léta později byly publikovány nové školské zákony, jejichž předpisům nemohla dosavadní hustířanská škola vyhovět. Nová školní budova byla postavena v roce 1881.

Kronikář v této souvislosti neopomněl zmínit, že stavbě školy předcházela delší spor občanů náležejících do dvou částí obce, tedy částí rozkládajících se na protilehlých kopcích nad potokem Hustířankou. Jedná se nepochybně o zajímavý doklad rivality mezi dvěma odlišnou polohou definovanými skupinami v rámci jedné lokality, kterou potvrzují i reminiscence jednotlivých informátorů. Ale v současné době nemá toto vyhraňování se žádné opodstatnění a to, zda lidé mají své chalupy a usedlosti na té či oné straně vesnice, nehraje již žádnou roli.⁸⁶

Výsledkem tohoto sporu bylo, že nová školní budova vyrostla přímo uprostřed vesnice na samém dně údolí na levém břehu potoka Hustířanky. Kronikář k tomu uvádí: „Je sice uprostřed, ale všichni učitelé i občané nyní uznávají chybu, které se při stavbě dopustili. Místnosti studené – vlhko – nyní i pod silnicí, která byla zvýšena a serpentinovitě na kopec vytočena.“⁸⁷

Počet žáků v hustířanské škole značně kolísal; v roce 1890 ji navštěvovalo více než devadesát dětí, ale v roce 1932, kdy byl pořízen tento zápis do kroniky, poklesl počet žáků na pětadvacet.

Klesající počet dětí v obci se stal z hlediska zachování hustířanské školy opravdu velkým a nepřekonatelným problémem. Po druhé světové válce lze vůbec registrovat obrovský úbytek obyvatel vesnice.⁸⁸ Z kroniky z konce čtyřicátých let zaznávají vážné obavy jejího autora o budoucí osud školy. V záznamu k roku 1948 čteme: „Jako mnoho jiných škol tak i naše škola měla být letos zavřena, jelikož zde nemáme dostatečný počet dětí školou povinných. Proto s pomocí p. okr. školního inspektora Cibulky, byly přijmuty do naší obce dvě rodiny Němců, které měly dohromady pět dětí školou povinných. Tím byla naše škola zachráněna. Našich dětí bylo jen patnáct a bylo třeba k udržení školy dvacet dětí. I nepříjemnosti měl MNV s ubytováním těchto dvou rodin ...“⁸⁹

Aby byla v obci udržena škola jako součást jejího společenského života, přistoupili místní i ke krajním řešením; v konkrétním případě se jednalo o pozvání německých rodin, což se samozřejmě po útrapách druhé světové války v ovzduší národní nenávisti neobešlo bez

⁸⁶ Srov. Šalanda, B., *Česká vesnice Široký Důl*, Kolín 2008, s. 16 – 17, 50 – 55, 70 – 76. Vztah dvou pomístních částí „Kopce“ a „Rovina“ v Širokém Dole, které rozdělovala nejen jiná geografická charakteristika, ale také konfesijní příslušnost jejich obyvatel, byl mnohem více konfliktnější. Rivalita je doložitelná ještě po druhé světové válce a promítla se do zakládání JZD. Vedle frustrace soukromých rolníků z násilné kolektivizace se naplno projevil rozporuplný vztah obou částí, když hospodáři z „Kopce“ odmítli vstoupit do jednoho družstva s „Rovinou“ a vynutili si založení vlastního JZD.

⁸⁷ Kronika obce Hustířany I, sv. 1, 1930 – 1948.

⁸⁸ Viz Tabulka č. 1, s. 137. Populační úbytek v Hustířanech činil 1/3 v porovnání s počtem obyvatelstva k roku 1930. Podobné tendence, podložené dokonce shodujícími se čísly, lze vysledovat i ve Velkém Vřešťově (úbytek o 32%) a v Dubenci (úbytek o 28%).

⁸⁹ Kronika obce Hustířany I, sv. 1, 1930 – 1948.

nepříjemností. Jindy se pokusili zachránit školu tím, že zástupci obce vyjednávali s rodiči okolních vsí; například v roce 1949 se podařilo získat čtyři lhotecké děti. Damoklův meč visel nad hustířanskou školou neustále a spadl v roce 1966, kdy s koncem školního roku 1965/1966 byla škola zrušena.

První světová válka znamenala obrovský zásah do života obyvatel každé vesnice a nejinak tomu bylo i v případě Hustířan. Reflexe událostí, které provázely toto tragické období, je podána rovněž v místní kronice. Bezprostředně se obyvatel Hustířan dotkly odvody mužů a chlapců, kteří již dosáhli odvodového věku. Jen do konce roku 1914 muselo narukovat celkem pětatřicet mužů.

Po stránce ekonomické byla jednotlivá hospodářství citelně oslabena povinným odvodem koní a nevyhnula se ani rekvírování obilí. V této neblahé době se nepořádaly žádné zábavy. Od února 1916 se součástí každodennosti staly potravinové lístky a omezený odběr potravin.

28. října 1918 všeobecné utrpení vystřídala všeobecná radost. Konala se oslava konce války a vzniku samostatné republiky. Páleny byly obrazy jako připomínka rakouského mocnářství; jednalo se vlastně o symbolické rozloučení se starým světem. 8. listopadu 1918 se ve vesnici opět rozezněl zvon, který místní zakopali po dobu války v sadu pana Andrejse, a tak byl dobře ukryt před zrekvírováním.

Do života zdejších obyvatel hluboce zasáhla rovněž druhá světová válka. Mým cílem není zabývat se obecně známými skutečnostmi, ale pokusit se zachytit prožitek každodennosti tak, jak o nich vypravuje kronika. Obec Hustířany zažila mobilizaci v září 1938 ve vypjatých dnech předcházejících podpisu osudného Mnichova, neboť zde byla zřízena stanice a byl zde umístěn jeden vojenský oddíl. Avšak události spěly rychlým tempem kupředu. Odhodlání bránit svoji vlast vystřídalo trpké zklamání, když 15. března 1939 projížděla skrze vesnici německá okupační vojska. Hranice se sudetským územím se přiblížila až ke katastru Hustířan.

Všechny nápisy byly přejmenovány na německé; nápis na škole, který byl vyryt do omítky, musel být překryt dřevěnou tabulí s označením „Volksschule“ a nový poněmčený název vesnice zněl „Hustirschan“. Odstraňovány byly obrazy prezidentů Masaryka a Beneše. Lidé si museli obstarat německé vlajky s hákovými kříži a vyvěsit je při každém úspěšném postupu na frontě. Někteří muži z vesnice museli odejít za prací na Křivoklátsko, aby zde odstraňovali lesní polomy, jiní zase vykonávali nucené práce v průmyslových závodech. Pracovním povinnostem se nebylo možné jakýmkoliv způsobem vzepřít.

Zvláště těžké dny prožívali lidé po útoku na říšského protektora R. Heydricha, kdy platilo stanné právo. Hustířanští však tyto hrůzné okamžiky přečkali bez pohromy, třebaže byly

prováděny důkladné prohlídky všech stodol, dřevníků i půd, neboť se pátralo po parašutistech, partyzánech a ukrývaných zbraních.

Pod vlivem Pražského povstání v květnu 1945, o kterém se lidé dozvěděli z rádia, ačkoliv jim za to hrozil přísný trest, strhávali německé nápisy z hostinců, obchodů, školy a hasičské zbrojnice. Ale stále musela být zachovávána velká obezřetnost, neboť ve Velichovkách měl svůj hlavní stan maršál Schörner a v okolí se nadále pohybovalo značné množství německých vojáků.

Radost z osvobození zkalila tragická událost, neboť 9. května 1945 zahynuli dva hustířanští hoši, teprve ve věku osmnácti let, kteří ze zvědavosti a s velkou nerozvážeností manipulovali s municí poházenou kolem cesty mezi Rtní a Jaroměří, kterou zde při svém rychlém ústupu zanechali němečtí vojáci.

Ze studovaných pramenů vyplývá (byť záznamy mohou dokládat pouze pisatelovo osobní stanovisko), že Hustířanští se příliš neztotožnili ani s politikou komunistické strany, ani se směřováním poúnorového totalitárního režimu a jeho praktikami. To dosvědčily již volby v květnu 1948, kdy někteří odmítli připojit svůj podpis pod jednotnou kandidátku. Při samotných volbách se objevily nejen bílé lístky či prázdné obálky, ale dokonce také obálky s fotografiemi Edvarda Beneše a Jana Žižky z Trocnova.

Místní dávali najevo svůj nezájem o oficiální společensko – politické akce uskutečňované pod taktovkou komunistické strany a s ní spřízněných organizací. Zatímco hasičský ples se v roce 1949 náramně vydařil, komunistický maškarní ples zůstal jen slabě navštíven. Rovněž oficiálních slavností u příležitosti 1. máje v Jaroměří a ve Dvoře Králové se účastnilo jen pár jednotlivců.

Nástup nového politického kursu negativně ovlivnil mezilidské vztahy v obci a změnil její dosavadní ekonomickou strukturu. Kronikář si k roku 1949 poznamenal: „Měsíční hospodářské schůze, které se odbývají vždy střídavě v obou hostincích, končívají někdy hádkami zemědělců mezi sebou. Byl i případ, kdy předseda MNV opustil předčasně schůzi.“⁹⁰ Docházelo k zániku soukromých živností, což postihlo i hostinec pana Josefa Suchánka. Hostinec převzal do své správy Ústřední konsum a hostinský Suchánek se stal jeho řadovým zaměstnancem.

Proměna majetkových vztahů byla završena založením JZD v roce 1957, kterému předcházela agitace a náročné přesvědčování, nejprve ze strany představitelů MNV, poté i ze strany zástupců ONV. „1. srpna chodili po vsi tři členové ONV od rána a večer přijel autobus se členy ONV k přesvědčování ke vstupu do JZD. Potom toto přesvědčování trvalo skoro celý

⁹⁰ Kronika obce Hustířany I, sv. 2, 1949 – 1950.

týden. Vždy po třech zemědělcích byli voláni na MNV a tam přesvědčováni o výhodách JZD.⁹¹

Nová etapa se v dějinách Hustířan začala psát roku 1984, kdy byla připravována jejich integrace s obcí Velichovky. V létě 1985 byla svolána společná rada MNV Velichovky a Hustířany, na které se ustanovil potřebný aparát pro spojení obou obcí. K 1. 10. téhož roku přestávají Hustířany existovat jako samostatná obec.

⁹¹ Kronika obce Hustířany II, 1951 – 1961.

3.5. Dějiny hasičského sboru v Hustířanech

Vznik hasičského spolku v Hustířanech je zahalen tajemstvím, neboť prameny udávají rozporuplné údaje. V „Hasičské pamětní knize“ se dočteme: „Hasičský sbor založen na schůzi dne 16. května 1896 ve 2 hod. odpoledne ve škole.“⁹² Ale zápis z jiné hasičské knihy odkazuje k roku 1877, neboť podává zprávu o oslavě, která byla pořádána 24. července 1927 u příležitosti padesátiletého výročí sboru v Hustířanech.⁹³ Záznamy v této knize jsou vedeny od roku 1896, což by spíše potvrzovalo pozdější datum založení sboru.

Na základě studia pramenů a výpovědí informátorů jsem dospěl k závěru, že počátky sboru dobrovolných hasičů nebyly vůbec jednoduché, a proto byl sbor zakládán nadvakrát. První pokus se odehrál v roce 1877, ale z nějakých neznámých příčin přestalo sdružení fungovat, jeho idea však nezanikla, a tak bylo v roce 1896 znovuoobnoveno.

Na hasičských schůzích se projednávaly běžné záležitosti týkající se chodu sboru a otázky finančního rázu, byly zaznamenávány výjezdy k požárům. Hasiči se též dohadovali o pořádání masopustního plesu a o účasti na Božím těle. V tomto případě nesmíme pustit ze zřetele, že se jedná o aktivity více než sto let staré. Plesy byly také chápány jako výtečná příležitost k získání finančních prostředků.

7. března 1936 organizovali hasiči masarykovské oslavy. V den výročí šestaosmdesátých narozenin prezidenta T. G. Masaryka byla zapálena slavnostní vatra a skrze obec kráčel lampiónový průvod, jehož účastníci se nejprve shromáždili před hostincem u Pilnáčků.

Koncem třicátých let bylo rozhodnuto o úpravě nových krojů; z úsporných důvodů se ty staré a méně opotřebované nechaly pouze přешít. Zakoupeny byly rovněž nové čepice, aby hasiči mohli důstojně reprezentovat svoji obec. Modernizace sboru se neomezila pouze na nutné pořízení oděvů, ale sbor též zakoupil novou stříkačku v hodnotě 24 000 korun.

Ve třicátých letech se na vnitřním životě sboru odrazily společenské a politické změny celorepublikového významu. V prosinci 1938 se konala slavnostní schůze, která reagovala na vývoj událostí v druhé republice. V průběhu schůze obdrželi vážení členové čestná uznání a zazněly i vlastenecké projevy.

V roce 1939 došlo v souvislosti se vznikem protektorátu a s následující územní reorganizací ke zrušení Albrechtické župy a sbor byl přidělen k župě č. 14 Petra Velikého 2. obvod Jaroměř; o rok později náležel hustířanský sbor k 1. okrsku Hoříněves 2. obvod Jaroměř. Roku 1940 se hasičský ples vůbec neuskutečnil, neboť na takové věci nebylo ani

⁹² Hasičská pamětní kniha od roku 1914.

⁹³ Dějiny a jednání sboru dobrovolných hasičů v Hustířanech.

pomyšlení. Nicméně následujícího roku bylo konání plesu odhlasováno, nikdo nebyl totiž proti a o vše ostatní se měl postarat nově zvolený zábavní výbor.

Ve čtyřicátých letech se začaly negativně projevovat důsledky stárnutí sboru. Z důvodu stáří rovněž odstoupil dlouholetý velitel hustířanských hasičů Jan Andrejs. Jeho nástupcem byl zvolen Fr. Joneš. I přes útrapy druhé světové války lze nalézt mezi hasiči příkladnou ukázkou mezilidské solidarity, neboť se uskutečnila sbírka na bratra Malého ze Lhoty u Lužan, jehož dům vyhořel a on sám utrpěl těžké popáleniny. Sbírka vynesla 2 500 korun.

První řádná valná hromada po válce se sešla 6. ledna 1946. Ta měla přispět ke konsolidaci hasičského sdružení, ale spíše se ukázalo, že válka poznamenala jeho vnitřní život osobními rozpory. Vystaly i další problémy s nutností obrození sboru. Zapisovatel zaznamenal projev bratra velitele, který na ostatní apeloval těmito slovy: „Vytyčuje úkoly i potřeby. Poukazuje na neschopnost našeho sboru, když právě mladí budou se práce štítit i stranit. Žádá přítomné, aby i svým vlivem působili na obrození sboru, až jednou bude třeba „Na pomoc“, by nezůstal u stříkačky sám. Připomíná, že je nutná potřeba pracovních stejnokrojů alespoň pro 1 družstvo. Stejnokroje byly objednány již za vlády Němců a dosud žádných nemáme. Snad potom přihlásí se mladí muži do našich řad, když nechápou náš program dnes při vstupu do Gottwaldovy pětiletky. Zapojit se musíme všichni.“⁹⁴

Do situace ve sboru zasáhly nepříznivě i události spjaté s nástupem nového politického režimu, jak o tom svědčí tento zápis v „Hasičské pamětní knize“: „Písemně se odhlásili ze sboru: Jaroslav Andrejs a Oldřich Sedláček – jako důvod uvádějí, že se jim nelíbí bratrství ve sboru.“⁹⁵

V roce 1951 nastává reorganizace hasičského sboru, který začíná pracovat pod novým oficiálním názvem „místní jednota hasičská“. O dva roky později se již objevují první signály úpadku spolkového života. Opakují se nejen výzvy směřující k mládeži, ale zhoršují se vzájemné vztahy mezi členy sboru. Za vše mluví to, že schůze probíhá za účasti okresního delegáta a že se jedná i o věci politické. Zatímco si velitel stěžuje na členy požárního sboru, vybízí okresní delegát ke spolupráci s MNV. Dlouholetý jednatel a zapisovatel sboru Josef Charvát skládá svoji funkci, kterou vykonával nepřetržitě v letech 1936 – 1953.

Navzdory tomu slavili hustířanští hasiči nemalé úspěchy na sportovně – soutěžních kláních, které byly hodné zaznamenání do obecní kroniky. Hasičské družstvo se zvláště pečlivě připravovalo na okresní cvičení požárníků v roce 1959. Tomu předcházela generálka na okrskové soutěži konané přímo v Hustířanech, kde místní hasiči dosáhli prvního místa.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Hasičská pamětní kniha od roku 1914.

Tento nanejvýš příznivý výsledek jistě napomohl vzrůstu prestiže Hustířanských u okolních vsí, neboť se dostavily sbory hasičů ze Zaloňova, Vestce, Rtyně, Litiče a Velichovek. Domácí úspěch potom potvrdili i na okresní úrovni, kde si vybojovali cenu, plaketu a diplom za třetí místo.

Hasiči hráli v minulosti neopominutelnou roli při rozvoji kolektivního života v obci a nebývalou měrou se podíleli na rozkvětu lokální společenské kultury a na udržování lidové tradice. Je doloženo v pramenech, že byly organizovány hasičské plesy a posvícenské taneční zábavy (pravidelně v 50. a 60. letech).⁹⁶

⁹⁶ Viz Přílohy – Seznam společenských a kulturních událostí v Hustířanech, s. 141.

3.6. Lidová kultura ve Velkém Vřešťově

3.6.1. Tradiční lidové slavnosti

Sesbíraný etnografický materiál, který byl získán při výzkumu ve Velkém Vřešťově, podává důkaz, že i přes vymizení řady zvyků se některé tradice uchovaly. Obohacují současný život tamních obyvatel a významnou měrou utvářejí představu o mezilidských vztazích v lokalitě.

Svatořehořské žakovské koledy a vynášení smrti patřily k těm prastarým a zapomenutým obyčejům, o kterých dotazovaní tvrdili, že se v obci nikdy nekonaly. Ani ti nejstarší o ničem podobném nikdy neslyšeli.

Tři králové v obci nechodí. Nikdo si nepamatuje, že by se tu v minulosti držela tříkrálová obchůzka.

Mnoho slavností souvisí s církevními svátky. Při jejich příležitosti vykonávali lidé aktivity, které se dnes omezují na účast při sváteční bohoslužbě. Řada tradic se ztrácí z povědomí lidí, protože sekularizace náboženského života ve sledované lokalitě značně pokročila. Zvyky už neplní své funkce. Je třeba zmínit fakt, že ve Velkém Vřešťově žije jen několik aktivních věřících, a to převážně z řad příslušníků nejstarší generace. Musíme připomenout, že jsou zde jak katolíci, tak příslušníci Církve československé husitské.

Pro svatoblažské požehnání se ve Velkém Vřešťově nechodí. Pouze jediná věřící, která pravidelně navštěvuje katolickou mši svatou, uvedla, že svatoblažské požehnání se dává ještě dnes. Svěcení „kočiček“ o Květné neděli se koná v kostele. Kladně odpovídali právě lidé věřící. Ti, kteří se mše neúčastní, se domnívali, že se již nic podobného neprovozuje. Záporných odpovědí byla proto většina. Pouze jedenkrát se mi podařilo zaznamenat obyčej, že se „kočičky“ dávaly do polí a že měly poskytovat ochranu před bleskem. Ke svěcení si je přináší každý sám. Vzkříšení se dnes neslaví, ale v minulosti slavívalo. Informátorům se vybavily spojitosti s věřícími a návštěvou kostela. Na Boží Tělo si někteří, hlavně starší, vzpomněli. Byla to velká slavnost, kdy se na návsi, v jejímž centru stojí kostel, stavěly oltáře. Kolem oltářů procházelo procesí, přitom se zpívalo a kněz kráčel pod baldachýnem.

U každého oltáře se průvod zastavil a kněz promluvil. Dnes se již neslaví, neboť z důvodu výše zmíněných okolností se celá slavnost zredukovala jen na mši v kostele. Z odpovědí

informátorů bylo zřejmé, že velká nádhera spojená s Božím Tělem se udržovala do poloviny 50. let minulého století.

Svatoblažské požehnání, svěcení kočíček, Vzkříšení, Boží Tělo ukazují, že tyto zvyky ztrácejí svůj význam. Lidé je již neznají, nevědí o nich a neslaví je. V lokalitě, na vesnici, nehrají dnes takovou roli, aby se zaryly do paměti širší veřejnosti. Tyto tradice se udržují při mších v kostele, kde jsou součástí církevního obřadu. Mají význam jen pro úzkou skupinu věřících.

Náboženská procesí se v odpovědích informátorů téměř vůbec nevyskytují. Podle většiny dotazovaných zde procesí nikdy nebyla. Jen ve dvou případech se informátoři zmínili, že si na něco neurčitě vzpomínají. Ovšem uváděli, že si na nic konkrétního nepamatují, procesí prý znají jen z babiččina vyprávění. To znamená asi pět generací před námi. Procesí chodívalo snad na sv. Marka (nepotvrditelná informace). Můžeme učinit snadný závěr, že konala-li se zde náboženská procesí, zanikla již velmi dávno.

Památka zesnulých je prožívána velmi hluboce, a tak většina lidí směřuje v tyto pochmurné podzimní dny na hřbitov. Všichni pozůstalí pečují o hroby a dávají si záležet na jejich ozdobení. Přinášejí s sebou květiny a věnce. Často jsou připravovány doma. Když se uctívá památka zesnulých, bývá v kostele více návštěvníků i těch, kteří se mší pravidelně neúčastní. Lidé přicházejí na hřbitov a zdobí hroby již 28. října. K uctění zemřelých využijí tohoto volného dne.

Masopust se ve Velkém Vřešťově nekoná. Zanikl již někdy ve 30. letech 20. století. Zatímco mladé generaci slavení masopustu vůbec nic neříká, starším informátorům se vybavovaly jen matné vzpomínky. V jednom případě se mi podařilo zapsat, že po vsi jezdil vůz s plachtami a na něm byli cikáni, za které se převlékli lidé z vesnice. O masopustu se zpívaly písně „Kdo to tluče na obruče“ a „Stavěli tesaři zedníkům lešení“.

Ve Velkém Vřešťově se pořádají maskární plesy, které dotazovaní zmiňovali v souvislosti s otázkou masopustu. Nelze v tom spatřovat návaznost na tradici masopustu nebo relikty masopustního veselí. Jedná se spíše o vznikající tradici. Maskární plesy jsou oblíbené a konají se každý rok.

Výrazně živou tradicí ve Velkém Vřešťově je velikonoční pomlázka, která se zde neustále udržuje. Informátoři o ní vyprávěli nadšeně a se zaujetím. S pomlázkou chodí chlapci, ale také dospělí. Věková hranice tu neexistuje. Výjimečně doprovází hochy malá děvčata asi do stáří osmi let. Ke koledníkům se připojují dokonce lidé cizí a lidé příjíždějící z měst, a to z jednoduchého důvodu, protože se jim tato tradice líbí, splňuje jejich potřebu zábavy, nabízí jim zpestření velikonočních svátků a umožňuje jim přicházet do živého kontaktu s lidmi.

Chlapci a muži různého věku obcházejí celou vesnici, chodí se „od baráku k baráku“ ve skupině či ve skupinách. Později se roztrhají. Skupiny jsou dosti početné, neboť je tvoří asi dvacet až třicet lidí. Nebývá jich hodně, třeba pouze dvě. Když vznikne více než jedna skupina, rozdělí se generačně. Skupina koledníků s sebou nosí obrovskou pomlázku. Za svůj výkon dostávají chlapci i dospělí odměnu. Děti jsou obdarovávány velikonočními vajíčky, zatímco dospělí dostanou kořalku a něco k zakousnutí – chlebičky. Někdy chlapci ukořistí stuhu, nebo místo pentličky podprsenku.

Zvláštností, ba přímo jistým lokálním identifikačním znakem je, že ve Velkém Vřešťově nachystají skoro v každém domě „flašku“ vína pro koledníky. Ti u sebe mají džbán, do kterého část vína přelijí. Láhve s vínem ukládají do koše. Něco se vypije hned a to, co zbude, se schová na čarodějnice. Chlapci se o dary nedělí. Pouze víno se pije společně u příležitosti pálení čarodějnic.

Pálení čarodějnic organizuje sice obecní úřad, ale ani hasiči u této akce nesmějí chybět. Příprava probíhá spontánně. Kdo chce, doveze dřevo a roští. Účastní se všechny generace, hlavně se však baví mládež. K dispozici je i občerstvení. Na vrchol hromady se před zapálením umisťuje čarodějnice zhotovená z koštěte, vycpaná senem, oblečená do starých hadrů a šátku.

Stavění hlavní máje a slavnosti s tím spojené se neudržují. Zvyk zanikl v polovině 50. let 20. století. Lidé ještě uchovávají v paměti vzpomínky na dobu, kdy se máje stavěly. Do počátku 50. let minulého století se vztyčovala hlavní máj na návsi. Byla to práce pro všechny muže z Vřešťova. Máje se musely hlídat, protože se kradly. Do určité výše se nabily hřeby, které měly zabránit podřezání máje. Vrchol celého podniku představovalo kácení máje. Hrála při tom hudba. Pak se všichni přesunuli do místního hostince, kde probíhala májová zábava.

Do nedávné doby (asi tři roky nazpět) stavěli chlapci svobodným dívkám májky – břízky s řábory. Májky se nevyskytují ve velkém měřítku, ale spíše ojediněle. Pokud se dívka provdá, zvyk přestane být uplatňován. Pak můžeme jen těžko zjistit, jestli zvyk zmizel, nebo je dále dodržován.

Dožínky v tradičním duchu se dnes nekonají. Pouze v zemědělském družstvu se připraví jídlo a pití pro jeho pracovníky. Tato akce nese sice označení dožínky, ale se skutečnými dožínkami nemá nic společného. Jeden z informátorů výstižně poznamenal, že dožínky mohly existovat do té doby, než byl zrušen soukromý sektor, pak už dožínky neměly smysl.

Posvícení bylo dříve velkou slavností. V poslední době se pořádá pouze posvícenská zábava. V roce terénního výzkumu nebyla ani zábava kvůli malému zájmu potencionálních návštěvníků. Mladí lidé raději chodí na diskotéky, a tak posvícení upadá. Starší generace si na

něj dobře vzpomíná. Dbalo se na úklid a pořádek, napekly se koláče a k svátečnímu obědu se připravila pečená husa. Posvícení trvalo dříve dva, dokonce i tři dny, od soboty do pondělí. V neděli se slavilo a tancovalo. V pondělí se v zábavě pokračovalo a chodilo se na „zlatou“. Za tímto označením se skrývá tancovačka, která se odehrávala v pondělí večer. „Zlatou“ si lidé pamatují ještě před pětatřiceti lety.

Tři informátoři odpověděli, že taneční zábavy se nemají konat v době půstu. Avšak většinou nevěděli. Domnívali se, že méně zábav bývalo v létě. Neuvedli žádný důvod kromě toho, že se v létě muselo více pracovat.

V zimním období pořádají hasiči hasičský ples, myslivci myslivecký ples, obecní úřad maskarní ples pro děti a pro dospělé. Pout'ové a posvícenskou organizovala hospodská. Dříve se chodilo na pepíkovskou zábavu, chatařský ples a mikulášskou zábavu. Z celkového pohledu se v současné době koná mnohem méně zábav než dříve. Důvod tohoto stavu lze hledat tom, že pořádat taneční zábavu se jednoduše nevyplatí.

Katolická pout' připadá na listopad, na svátek Všech svatých. Druhou pout' si stanovila Církev československá husitská na květen. Toto období bylo vybráno s ohledem na svátek, nebo narozeniny jednoho z jejích představitelů. O první neděli v září by se mělo slavit posvícení.

Ke vřešťovským zvláštnostem patří zástěrkový ples. Byla to záležitost ženského kolektivu. Každý návštěvník dostal místo vstupenky malou ušitou zástěrku, kterou si připevnil na svůj sváteční oblek. Bylo připraveno vynikající občerstvení a koláče. Až do půlnoci měly ženy volenku. Zástěrkový ples se nyní nedrží.⁹⁷

3.6.2. *Svatba*

Celý průběh svatby zahrnuje komplex zvyků, které mají vyjádřit důležitou změnu v životě člověka. Svatbu můžeme považovat i za rituál, při němž získává člověk nový status.

Svatba ve Velkém Vřešťově nabízí nám etnografům zajímavou oblast studia. Sledujeme, jaké zvyklosti se uchovaly, jaké tradice se obnovují a co nového se objevuje. Chceme poznat stav svatebních oslav na prahu třetího tisíciletí. Chceme určit místo svatby v životě současné společnosti.

⁹⁷ Zástěrková zábava není jen vřešťovským specifíkem, byla rozšířena i v jiných lokalitách, jak dokládá příspěvek Heleny Bočkové. Zástěrková je jedno z možných označení dívčí zábavy, která se vyznačovala tím, že dívky (ženy) měly právo mít celý večer volenku. Srov. Bočková, H., Výroční obyčeje na jihu a západě Českomoravské vrchoviny. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 165.

Výběr termínu konání svatby nezávisí na období, která by ji zakazovala, nebo na období, která by ji preferovala. Lidé se na to dnes neohlíží. Jen v případě květnové svatby by od ní někteří upustili, většina informátorů totiž tušila, že květen a svatba k sobě nepatří. Čtyři z nich znali rčení „v máji na máry“ a další dva věděli, že se k oddavkám v květnu pojí nějaká pověra. Církev československá husitská v žádném období konání svateb neomezuje.

Svatba trvá ve většině případů jeden den. Bývá obvykle v sobotu. Důvod je jednoduchý, protože neděli mohou svatebčané využít jako další volný den. Častější jsou svatby v sobotu, ale vyskytují se i v pátek. V jiné dny, mimo pátku a soboty, ani úřady neoddávají.

Někdy se svatba protáhne i na dva dny. Druhý den se však pouze dojídá a dopíjí, co zbylo z pohoštění a ze svatební hostiny. Ve svatebním veselí pokračují ti ze svatebčanů, kteří zůstali přes noc ubytováni v nějakém zařízení nebo u příbuzných. Další možností je, že druhý den se sejdou mladí přátelé ženicha a nevěsty. V každém případě to lze pokládat jen za dozvuky hlavního svatebního dne.

Velký Vřešťov nevede vlastní matriku, a proto se tu úřední sňatky nekonají. Snoubenci mohli a mohou být oddáni v nedalekém Dubenci, pod jehož matriční úřad Velký Vřešťov spadá. V dnešní době je ovšem mnohem obvyklejší, snad i módní, že se sňatek uzavírá v Bílých Poličanech, kde se vytvořilo příjemné prostředí pro realizaci svatby. Často odjíždějí svatebčané slavit oddavky do okolních měst – Hradec Králové, Dvůr Králové.

S otázkou „kde se koná úřední sňatek“ souvisí otázka „jak často se koná církevní sňatek“. Musíme rozlišit období, kdy byl povinný úřední sňatek, a období, kdy je v plné platnosti uznáván i sňatek v kostele. Nepodařilo se mi tento problém do provedených rozborů zahrnout. Nedokázal jsem zjistit, jak často si rodiny snoubenců přejí svatbu v kostele. Odpovědi informátorů se neshodovaly. Někteří nevěděli, jiní se domnívali, že se svatby v kostele už nekonají. Z kontextu rozhovorů však vyplývá, že svatby v kostele k vidění byly a k vidění snad i budou. Nelze říci v jakém poměru k úředním. Oddavky v kostele se odehrávají mimo obec, ve městě, proto o nich informátoři nevědí. Svatby ve Velkém Vřešťově se častěji slavily v kostele Církve československé husitské než v kostele katolickém.

Vlastní svatbě předcházejí jiné události, např. zasnuby, zvaní hostů či rozlučka. Zásnuby se přesouvají do sféry rodinného a intimního života. Informátoři mohli odpovídat jen obtížně a jejich odpovědi byly opět rozkolísané. Zásnuby se konají, ale nelze to vždy s jistotou tvrdit. Dávají se při nich prsteny. Čtyři dotazovaní se domnívali, že by měly být s kamínkem. V jediném případě jsem si zaznamenal, že se rozlišují prsteny zasnubní a snubní. Zásnuby se příliš okázale neslaví, mají jednodušší a formálnější charakter. Jiné typy darů se při zasnubách

nevyměňují. Ženich přinese nějakou pozornost rodičům nevěsty a tím zřejmě obdarovávání končí.

Čtrnáct dní před svatbou roznášejí děti a ti nejmladší z příbuzenstva v doprovodu dospělých koláče po celé vesnici. O týden později pozvou osobně vybrané hosty ženich společně s nevěstou. Rozdávají oznámení, ale už nikoliv koláče. Někdy s sebou nosí seznam se svatebními dary. Na listu papíru stojí napsáno, co by potřebovali do domácnosti. Má to zcela praktický účel, neboť se tím zabrání, aby se na svatbě sešly stejné nebo nepotřebné dary.

Pro obě rodiny znamená svatba finanční zátěž. Ekonomická stránka byla při rozhovorech několikrát zmiňována. Počet pozvaných hostů závisí na tom, jakými finančními prostředky rodiny disponují. Obvykle se zve kolem třiceti svatebčanů. Pokud se zúčastní padesát hostů, lze již hovořit o velké svatbě. Někdy se svatba týká jen užší rodiny, známé jsou však i veselky o sedmdesáti hostech. Mezi svatebčany zaujímají co do počtu přední místo rodina a nejbližší příbuzní, pak následují kamarádi a nakonec i spolupracovníci. Malé (intimní) svatby se vyskytují. Jedná se ale o výjimky. Pozvání hosté neposílají naturálie rodinám, které chystají svatbu. Občas se objeví příspěvek od sousedů nebo příbuzných.

Před svatbou probíhá loučení se svobodou, kterému se ve Velkém Vřešťově neříká jinak než rozlučka. Koná se nejvíce v pátek týden před svatbou. Dotazovaní uváděli, že je třeba, aby si aktéři odpočinuli, aby se stačil do svatby uklidit nepořádek a aby byl vůbec větší klid na přípravu svatebního dne. Stává se, že se kamarádi ženicha (nevěsty) scházejí k rozlučce těsně před svatbou v pátek, někdy i ve čtvrtek. Rozlučka v předvečer svatby bývala dříve častější.

Zúčastňují se jí hlavně kamarádi z okruhu ženicha nebo nevěsty. Je třeba podotknout, že někteří z informátorů kladli důraz na to, že se jedná o lidi svobodné. Důležitá je také informace, že loučení se svobodou se uskuteční zvlášť u ženicha a zvlášť u nevěsty. Své kamarády si zvou domů, ženich i do hostince. O rozlučce se pije hlavně alkohol. Kamarádi se baví, dostanou i něco k jídlu, zpívají, poslouchají reprodukovanou hudbu. Občas se najde někdo, kdo umí zahrát i na harmoniku.

Svatbu doprovázelo i střelení z plynového děla. Informátoři se odlišovali v tom, při které příležitosti se střílelo. Mohlo to být i střelení při rozlučce. Rovněž se staví slavobrána, kterou se ozdobí dům rodiny ženicha či nevěsty. V letním období jsou zhotovovány z břízek, v zimě z větví jehličnanů. Na slavobránu se umístí nápis, má veršovanou podobu.

Objevují se jak obvyklé přací fráze, tak i nápaditá, vtipná a bezpochyby originální veršování. Pro příklad uvádím několik ukázek:

„Ať žijí novomanželé!“

„Odolávala, ale neodolala!“

„Mějte se rádi jako Rumcajs s Mankou v lese a ať se Vám nestýská, pořídte si Cipíška.“

Příbuzní a hosté ze strany ženicha se shromáždí v ženichově domě. Společně se potom vypraví k nevěstě. Nelze hovořit o průvodu. V čele však kráčí ženich, za ním obvykle rodiče a nejsou doprovázeni hudbou. Následuje hlouček ostatních. Jen ve dvou případech byly dveře do nevěstina domu zavřené. Ženich musel zaplatit a ještě zazpívat píseň. Dnes se to již neudrží. Vstup do nevěstina domu doprovází obyčejné pozdravení, neboť přivítání obřadnější formou z větší části vymizelo. „Rituál“ připíjení zůstává.

Dnes může nevěsta ženicha sama uvítat. Podle většiny dotazovaných by měla být schována. Ukrývá se nejčastěji do vedlejšího pokoje. Obyčeje, které se uskutečňovaly při vstupu ženicha do nevěstina domu (nevěsta je ženichovi vydána po zaplacení peněz, nabízení falešné nevěsty), upadají a vyskytují se jen zřídka. Zvyk nabízení falešné nevěsty - ženichovi byly podstrčeny malé družičky – jsem zaznamenal pouze jedenkrát. Obyčej se odehrál před třiceti lety. Nevěstu předává otec, ale ani tento obyčej se vždy neuplatňuje.

Dříve se konalo rozloučení s rodiči, kdy ženich s nevěstou dostali požehnání. V dnešní době se mladí s rodiči dohodnou. Pokud projeví zájem, dají jim rodiče požehnání někde v soukromí. Rozloučení s rodiči a požehnání se občas ještě objeví.

Z nevěstina domu se odchází (odjíždí) na úřad (do kostela), kde proběhne vlastní svatební akt. V této chvíli nastává příležitost k zatahování svatebního průvodu. K němu dochází dvakrát, snad i vícekrát během svatby. Zatahuje se třeba již ve vesnici, ale hlavně na vhodném místě tak, aby svatebčané nemohli ujet. Účastní se toho hlavně kamarádi ženicha a nevěsty, ale také sousedé, kteří nechtějí pustit svatebčany z vesnice, dokud se nevyplatí. Jako výkupné se používá „flaška“ a cukroví. Někdy se zatahuje znovu po obřadu, před hostinou.

Při odjezdu z vesnice se podle odpovědí dvou informátorů střílí. Žádný nebyl schopen vysvětlit „proč“. Snad to má nějakou spojitost s dětmi.

V období, kdy bylo nutné uzavřít sňatek na úřadě, se všichni svatebčané účastnili úředního i církevního sňatku, pokud chtěli mít ženich s nevěstou svatbu v kostele. Oddavky v kostele se konaly tentýž den. Nevěsta měla na úřadě i v kostele vždy stejné oblečení. Podle všech informátorů patří k nevěstě zcela jednoznačně bílá barva. Nikdo si nevzpomenul na případ, že by se nevěsta oblékla do jiných než bílých šatů, nebo šatů barvy jemně žluté. Kroje se ve Velkém Vřešťově nikdy neužívaly. Zvyklost, že nevěsta nosí věneček na znamení svého panenství, se v obci neudrží. Nikdo si na to nepamatuje. Pokud se koná pouze jeden akt buď na úřadě, nebo v kostele, dochází k výměně prstenů tam, kde jsou oddáni. Když se konají

oba obřady, uvedla polovina informátorů, že se vyměňují na úradě. Druhá polovina se domnívala, že se prsteny nasazovaly při obou obřadech.

V kostele se objevuje zřídka zvyk, že si ženich ani nevěsta nechtějí kleknout jako první. Novomanželé nejsou ohazováni rýží. Dělá se to pro štěstí, ale nikoliv tady ve Vřešťově. Po obřadu před úřadem je ženichovi navlečen chomout, na nohu je mu připevněna koule. Tento oblíbený zvyk se provádí, aby si ženich uvědomil, že mu končí svoboda, aby poslouchal manželku a aby se „krotil.“ Ženich vozí nevěstu na trakaři a jezdí s ní slalom. Společně buď řežou dříví podstrčenou tupou pilou, nebo ženich štípá polínka. Někdy jedou v kočáře, manželka drží opratě. Nevěsta dostane za úkol přebalit miminko apod.

Po obřadu ukradnou svatebčané, hlavně kamarádi, novomanželku. Dopředu se domluví. Odvezou ji někam do hospody. Ženich hledá nevěstu, někdy dlouho, někdy jeden ze svatebčanů všechno po chvíli prozradí. Ženich platí pití. Výkupné bývá velmi drahé. Kradení novomanželky vyvolává nepříjemné situace, způsobuje rozladění svatebčanů a často pokazí i svatbu. Na některých svatbách si proto nepřejí, aby se něco podobného uskutečnilo.

Při obřadu bývá přítomen fotograf, proto se hned po sňatku odjíždí do restaurace, kde je přichystána hostina. Při vcházení do restaurace se rozbíjí talíř. Novomanželé si vezmou střípek pro štěstí. Společně musí nepořádek uklidit. Do smetených střepů jim většinou jeden ze svatebčanů kopne, aby pobavil ostatní a novomanželům ztížil práci. Ženich zametá, koště je určeno pro něj, nevěsta drží lopatku. Zvyk má ukázat, jak jim to v životě společně půjde. Ženich by se prý měl naučit pomáhat.

Na hostině se objeví přestrojená svatebčanka. Upraví se buď jako cikánka s dítětem, bába s panenkou, nebo představuje těhotnou falešnou nevěstu. Vykřikuje, že jí to udělal ženich, že ji svedl. Stěžuje si, že na ni zapomněl. Požaduje, aby jí přispěl na povijánek, na kočárek.

Při hostině zaujímají ženich s nevěstou místo v čele stolu, uprostřed svatebčanů, vedle nich sedí rodiče a svědci. Vedle nevěsty se posadí strana ženicha a vedle ženicha stana nevěsty. Tento údaj poskytl pouze jeden dotazovaný.

Svatební hostinu vystrojí restaurace, v které se připraví sváteční pokrmy. Pokud by se nekonala v restauraci, uskutečnila by se v domě nevěsty. Hostinu zahajuje otec nevěsty slavnostním přípitkem, nebo se přípitku chopí i otec ženicha.

Jako první chod svatební hostiny se podává předkrm – klasická šunková rolka. Následuje knedlíčková polévka. Tu jedí novomanželé z jednoho talíře, aby se uměli nakrmit, aby mezi nimi vládla svornost a aby se v životě dokázali dobře srovnat. Znamená to, že vše mají společné. Při společném požívání polévky se k sobě přiváží velkým bryndákem. Po polévce je servírování svíčkové. Na pořadí podávaných jídel a na hlavním chodu se informátoři shodují.

V obci neexistují žádní organizátoři svatby. Aktivní roli „moderátora“ svatby plní otec nevěsty, nebo se o tuto funkci řečníků podělí otcové novomanželů. Funkci organizátora přebírá ten ze svatebčanů, který umí dobře mluvit. Je vybrán náhodně přímo na svatbě. Při hostině vystoupí přestrojená svatebčanka. Vybírají se peníze do střívičku pro nevěstu. Této funkce se ujme svědek. Ženich musí vybranou částku přeplatit. Při hostině jsou rozbalovány dary. Zároveň s tím se čtou blahopřání.

Pozvaní hosté přinášejí dary buď v den svatby, nebo přímo v průběhu svatby. Převažují praktické věci. Také zaměstnavatel a spolupracovníci potěší novomanžele nějakou pozorností. Pouze dva informátoři zmínili, že si nevěsta a ženich dávají vzájemné dary. Nevěsta obdaruje ženicha košilí a za to od něj dostane boty, prsten a kytici. Pokud rodiče dávají snoubencům dary, jedná se o ty největší. Vždy to ale neplatí. Vše záleží na finanční situaci rodiny a na částce, kterou rodiče uhradí svatbu.

Na vydařené svatbě hraje hudba a tancuje se. Po hostině mají ženich a nevěsta sólo. Kolem nich se utvoří kruh svatebčanů. Po ženichovi provedou nevěstu otcové. Pak ji střídají i ostatní. Peníze se při tanci většinou nevybírají. Pokud se platí za tanec s nevěstou, hází se peníze do klobouku (květináče).

Hostina trvá obvykle do půlnoci. Může se protáhnout i do rána. Nevěsta se chová normálně a je veselá.

Ze svatby si hosté odnášejí výslužku, kterou tvoří kusy dortů a cukroví. Dorty se zhotovují a zdobí doma. Tvoří součást svatební hostiny. Jsou rozloženy na stolech. Věnec se na stůl nedává.

Počet družiček a mláďenců kolísá od jednoho do pěti párů. Obvykle jeden až dva páry, ale není to přesně vymezeno. Zvyk mít družičky na svatbě postupně pomíjí. Družičky znamenají nevinnost a to je s přihlédnutím k normativní funkci tradice poněkud rozporuplné, je-li nevěsta v očekávání a vdávat se musí. Symbolika odporuje realitě. Za družičky a mláďence chodily děti do věku dvanácti let. Nosily závoj. Družičky byly oblečeny v bílém, rozhazovaly květy a držely v ruce kyticí. Mláďenci hlídali prstýnky. Odpovědi na otázku „kdo pomáhá nevěstě se strojením“ byly velmi různorodé. Nevěstě je k dispozici někdo z rodiny (maminka, sestra), nebo kamarádka, někdy svědkyně.

Pro svědky nemají ve Vřešťově žádný zvláštní název. Snoubenci si za svědky vybírají hlavně kamarády, nebo někoho z příbuzných.

Náklady nesou obě strany. Rodiny se dohodnou, jak se o výdaje rozdělí. V mnoha případech se obě strany podílejí na uhrazení svatby rovnoměrně. Dříve ji celou zaplatili rodiče

nevěsty. Zapsal jsem si názor, že ženich obstarává pití a nevěsta hostinu. Zvyk čepení si nikdo nepamatuje a nikdo nezná ani jeho průběh. Čepení nevěsty se v obci již dlouho neudržuje.

Dnes neplatí, že by nevěsta odcházela k ženichovým rodičům. Novomanželé zůstanou buď v rodině nevěsty, nebo v rodině ženicha, nebo se nastěhují do nového obydlí. Možnosti jsou různé, neexistuje žádné pravidlo. Zde můžeme spatřovat důvod, že zvyky konané při vstupu nevěsty do domu ženichových rodičů ztratily svůj význam. Vítání nevěsty probíhalo dříve. Nikdo neuvedl, že by nevěsta prosila ženichovu matku o přijetí.

O líbáncích se jezdí na svatební cesty, ale ne všichni, neboť záleží na finanční situaci rodin. Zaznamenal jsem i názor, že nevěsta nesmí odejít ke své matce, aby později od ženicha neutíkala.

Na otázku, která se týkala dalších svatebních zvyků, zazněla obvykle záporná odpověď. Pokud jsem dokázal zachytit zvyk, nelze ho blíže popsat, protože se jednalo o ojedinělé zmínky. Ženich přenáší nevěstu přes práh při vstupu do domu, nebo při vstupu do restaurace (přenášení nevěsty přes provaz). Nevěsta musela být celý den ve svatebních šatech, nesměla se převléci. Ženich neměl odcházet od nevěsty. Místo rozlučky se dříve uvívaly věnečky. Nevěsta hází o hostině kyticí. Kdo ji chytí, do roka se vdá. Někdo si vzpomenu na zvyk chození ořem, ale nedokázal ho vysvětlit.

Poštětilo se mi zapsat názvy písní, které se v minulosti zpívaly:
„Ty jsi Martine, strom zelený“,
„Ej, od Buchlova“,
„Až se budeš vdávat, snad si vzpomeneš, že jsi byla mou láskou jedinou“,
„Už mi milou do kostela vedou“.

V případě, že se jedná o další sňatek jednoho či obou partnerů, je svatba skromnější. Účastní se mnohem méně hostů. Svatba probíhá v méně slavnostním duchu. Dva informátoři připomenuli, že nevěsta nemá bílé šaty.

Svatba představuje rozkolísaný sled zvyků a činností bez přísnějších pravidel. Dá se říci, že některé trvají stále. Udrží se povědomí o jejich minulém i současném konání, ale dnes už se nechápe jejich význam. Na otázku „proč?“ lidé odpovídají jen stěží.

Svatba se neodehrává podle jednotného schématu. Každé oddávky se něčím odlišují. Jednotlivé tradiční prvky, které se o svatbě vyskytují, jsou určeny individuálním výběrem. Svatební obyčeje mají být zpestřením, aby se svatebčané bavili a nenudili.

3.7. Současný stav lokální tradice v Dubenci

3.7.1. Výroční obyčeje a zvyky

V následující kapitole se budu věnovat jednotlivým zvykům, slavnostem, zábavám a podobným akcím v pořadí, v jakém se konají během kalendářního roku. Uplatním hledisko chronologické od počátku roku do jeho konce. Doufám, že tak bude dosaženo alespoň částečné přehlednosti.

Doba zimní, která předchází předvelikonočnímu postu, bývá nazývána plesovou sezónou. Také je to čas masopustu, čas, kdy se lidé rádi setkávali, bavili se a radovali. V Dubenci se pořádá několik plesů – hasičský, myslivecký, školský, společenský a sportovní. Realizaci hasičského plesu má na starosti místní sdružení dobrovolných hasičů. Podobně je tomu s plesem mysliveckým. Hasiči a myslivci patří již k tradičním kolektivům, které se snaží vyvíjet různé aktivity v obci, a mezi nimi se podílejí i na uskutečňování plesů a zábav. Jak již název napovídá, školský ples pořádá dubenecká škola. Škola je pro obec nesmírně důležitá. Učitelé a žáci jsou schopni secvičit a uspořádat různá představení, jež mohou být součástí programů připravovaných obcí apod. Školní akce velkou měrou přispívají k oživení kulturního života v obci a tím i k oživení obce vůbec. Za společenským plesem stojí Obecní úřad Dubenec. Velkou zásluhu na hladkém průběhu společenského plesu má kulturní komise, která existuje při obecním úřadu. Z odpovědí informátorů je patrné, že kulturní komise není kulturní jen podle názvu. Dovolím si říci, že má velký zájem, aby se v obci něco dělo. Její počínání však není zcela úspěšné a u občanů Dubence nebývá vždy akceptováno, pochopeno či snad lépe oceněno. Sportovní ples je výsledkem snažení místních sportovních nadšenců. Těmto sportovcům – amatérům věnuji následující odstavec.

Několik přátel – mužů již středního věku – se rozhodlo, že již nebudou provozovat sport pouze pasivně, ale také aktivně. Ve svém volném čase si krátí dlouhou chvíli hrou ledního hokeje. Fyzické a věkové proporce nejsou nejdůležitější. Sami sebe berou asi docela vážně. Celý spolek si říká „liga neregistrovaných“. Měl jsem možnost hovořit s jedním ze zainteresovaných. Zřejmě jsem ale úplně nepochopil pravidla a strukturu „ligy neregistrovaných“. Dubenečtí soupeři s podobnými mužstvy sportovních nadšenců z jiných vesnic. Hokejová výstroj i zamluvení zimního stadionu stojí nemálo peněz. Pro nás je důležité to, že v Dubenci existuje snaha sdružovat se a vyplnit nějakou činností volný čas. Tito

sportovci vytvářejí kolektiv, setkávají se, navazují kontakty a přátelství. Chci zdůraznit, že se přitom jedná o střední generaci. Projevují se též na veřejnosti. Zviditelňují se pořádáním plesu, na kterém prý měli „slušnou“ účast, a to hlavně díky účinné propagaci. Vstupují do obecného povědomí, čehož důkazem je to, že na nadšence pro hokej mě upozorňovali někteří informátoři. Čtyři zmiňovali sportovní ples.

Nesmíme si ovšem představit, že plesová sezóna je v Dubenci bohatá, když tu pět místních kolektivů pořádá plesy. Realita je jiná a není pro etnografa optimistická. Všech pět plesů se nekoná během jediného roku. Hasičský a myslivecký má delší tradici. Naopak školský a sportovní jsou záležitostmi novějšími. Zajímavé je, že dokážou nalákat více lidí. Společenský bývá považován za nejvyhlášenější. Snad to lze přičíst lepší organizovanosti a připravenosti.

Podle názoru informátorů již plesy v dnešní době nejsou takové jako dříve. Mezi mými informátory převažují starší lidé, kteří sami na zábavy a plesy nechodí. Mohou mít mylné představy. I údaje o počtu návštěvníků bálů se liší. Vzhledem k tomu, že se mnohé plesy nevydařily, můžeme informátorům věřit, že se jich účastní jen několik desítek lidí (deset až patnáct párů). Bály upadají. Ekonomické ohledy nelze podceňovat. Druhým faktorem je ochota (neochota) lidí podílet se na přípravě takového plesu.

Masopust dnes patří v Dubenci k mrtvým tradicím, i když tu byl pokus masopustní rej obnovit. Masopust však dříve znamenal živou lidovou zábavu, a to nepochybně i zde v Dubenci. Sedm lidí ze všech dotazovaných si totiž na masopustní veselí vzpomnělo. Někteří si dokonce vybavili i něco konkrétnějšího, jak masopust probíhal. S rozpomínáním měli dotazovaní problémy. Informace týkající se posledního masopustu se značně lišily. Poslední se měl snad odehrát před dvaceti až pětadvaceti lety. Více shodných údajů však hovoří pro to, že masopust vymizel na přelomu 60. a 70. let 20. století. Někdo z informátorů si dokonce vzpomněl, že se masopustu říkalo také ostatky a že veselé bylo zvláště masopustní úterý těsně před postní dobou.

Průvod obcházel celou vesnici. Byl tvořen maskami, snad se vyskytly i nějaké vozy. Samozřejmě ho doprovázela hudba. Chodilo se „od baráku k baráku“ a přitom se zvalo na večerní zábavu. Účastníci průvodu byli obdarováváni koblihami. Slavilo se v hospodě. Večer se tancovalo.

Dnes masopust oslaví pouze někdo. Spíše se jedná o rodinnou sešlost. Je hodně jídla a pití. Často se dělává domácí zabijačka.

V souvislosti s otázkou masopustu vytanul některým informátorům na mysli maškarní ples. Zde nechci vést polemiku, jaký vztah má maškarní ples či karneval k masopustu. Může se jednat o relikt masopustu, náhradu za masopustní rej masek. Výskyt masek by napovídal

tomu, že mezi maškarním plesem a masopustem existuje genetický vztah. Ale chybí zde podstatná část tradičního masopustu – obchůzka a průvod po vesnici. Nedostatkem je, že se mi nepodařilo zjistit, jak starou záležitostí je maškarní ples v Dubenci. Karneval se koná obvykle v období března. Jedna část se připravuje pro děti, druhá část je určena dospělým.

Popeleční středou začíná půst. Období klidu, rozjímání a tělesného odříkání. V postě, kdy se má člověk duchovně připravit na největší církevní svátek v roce, se nekonají tancovačky a umlká veselá hudba. I v našem dotazníku figuruje otázka „v kterém období se podle tradice nemají konat taneční zábavy“. Považuji ji za otázku kontrolní. Starší lidé a hlavně lidé věřící zareagují většinou správně. Nicméně dodávají, že se na to v dnešní době nikdo neohlíží. Tím mizí rozdíl mezi obdobími, kdy se člověk bavit má, a obdobími, kdy se člověk bavit nesmí. Snad je to jev typický pro konzumní společnost, kterou obklopuje stále plno možností „kulturního“ vyžití. Člověku tak dnes nepřipadá lidová zábava zajímavá. Nestává se vzácností, na kterou by se lidé těšili jako v době dřívější.

Velikonoce představují prolínání církevních obřadů s obřady a zvyky lidovými. Oslavují jaro a znovuzrození přírody. Velikonoční pomlázka patří ke stálým jevům, které se ještě provozují v mnoha lokalitách. Pomlázka se udržuje i v Dubenci. Etnograf by snad mohl nostalgicky zajásat. Ale nezůstalo poněkud málo z celých bohatých a pestrých Velikonoc.

Velikonocům předchází a k Velikonocům se pojí Květná neděle, která je vzpomínkou na vjezd Ježíše Krista do Jeruzaléma. Podstatou Květné neděle je posvěcení „kočiček“ či zelených ratolestí, které věřící přinášejí do kostela a které se světí dodnes (pevná součást liturgického obřadu). Pět informátorů si uvědomilo, že „kočičky“ se v kostele světily (světí). Pět informátorů se domnívalo, že se již nesvětí. Pokud se nejedná o věřící, nemá pro ně tento zvyk žádný význam.

Velikonoce jsou oslavou vzkříšení Ježíše Krista. Vzkříšení se v Dubenci okázale neslaví a je tomu již více než čtyřicet let zpátky. Čtyři dotazovaní uvedli, že se koná pouze v kostele. Oslava Vzkříšení se omezuje na okruh aktivních věřících.

Na tomto místě si dovolím udělat odbočku k historii a popisu dubeneckého kostela. První kostel v Dubenci založil roku 1343 Hynek z Náchoda. Jeho ochráncem se stal po zasvěcení svatý Václav. Kostel byl osazen jedním duchovním. Za husitských válek byl katolický kněz vyhnán a v Dubenci se usadili utraquisté. Třicetiletá válka znamenala pro zdejší kostel zkázu. Při vpádu Švédů roku 1645 byl kostel zcela zničen.

Po třicetileté válce získali jezuité darem panství v nedaleké Žirči. Dubenec jim patřil až od roku 1662, ale již od roku 1653 působil v Dubenci farář Johann Jakobowitsch, člen

jezuitského řádu. Jezuité také vedli matriku a začali s obnovováním kostela. Není jasné, kdy stavba započala. Konečné úpravy a vystavění věže se značně protáhly. Kostelní věž byla dokončena roku 1738. Poslední práce na hlavním oltáři a malba stěn byly hotovy roku 1740. Nový kostel byl zasvěcen svatému Josefovi.

Barokní kostel svatého Josefa v Dubenci zaujme na první pohled svou věží. Ta překvapuje svou mohutností a neobvyklým tvarem. Kostel má jedinou loď, jejíž délka činí 25 metrů a šířka skoro 10 metrů, a kněžiště, ke kterému přiléhá na jedné straně kaple svatého Václava a na druhé straně sakristie.

V interiéru kostela se nacházejí tři oltáře. Hlavní oltář vyniká sloupovou architekturou a sochařskou výzdobou. Uprostřed dominuje barokní sousoší Svaté Rodiny, dále pak socha Boha Otce, sochy andělů držících štíty s reliéfy svatého Václava a svatého Jana Nepomuckého. Původní části oltáře byly zhotoveny kolem roku 1740. Postranní oltáře Panny Marie Bolestné a svatého Ignáce pocházejí rovněž z doby kolem roku 1740.

Ke kostelu patří neodmyslitelně zvony – dílo, které je důkazem dovednosti lidských rukou a řemeslné vyspělosti. I ty mají pohnutý osud. Ve věži dubeneckého kostela znělo celkem pět zvonů – velký (892 Kg, průměr 113 cm, zhotoven 1747), prostřední (408 Kg, průměr 72 cm, zhotoven 1542), malý, umíráček a posvátný. Během 1. světové války byly v prosinci 1916 tři zvony (velký, malý, umíráček) sejmuty a zrekvírovány. Roku 1930 je nahradily zvony nové.

Nyní se vrátíme k velikonoční pomlázce, která je neodmyslitelně spjata s velikonočním pondělím. Již od rána procházejí Dubencem skupinky hochů s pomlázkami upletenými z vrbového proutí. Skupiny nejsou nikterak početné, obvykle mívají po třech až deseti kolednících. Po vesnici se jich pohybuje několik. Skupinky nejsou nijak zvlášť organizované. Většinou se sejde parta přátel. Chlapci se znají ze školy, jsou si věkově blízcí. V Dubenci chodí s pomlázkou i dospělí. Dokonce i děvčata koledují, ale pouze ta nejmenší, asi do šesti let. Zatímco chlapci mrskají vrbovými pruty, děvčata nechodí s pomlázkou, ale pouze po koledě. Snad aby jim nebylo líto, že žádné dárky nedostávají.

Nyní si řekneme, co za svůj výkon mládenci od děvčat obdrží. Děti dostávají vajíčka, čokoládové figurky, perníčky a sladkosti. Starší jsou obdarováni stuhami, někteří je dokonce vyžadují. Dospělí se posilní alkoholem. V mnohých rodinách bývá přichystáno něco k zakousnutí – chlebičky apod. Vajíčka se zde vaří v kupovaných barvách, hodně také v cibulových slupkách. Vajíčka se vkládají do punčoch společně s různými travinami. Podle slov jednoho informátora se objevila i vajíčka z foukaného skla. Nedaleko Dubence byla totiž sklárna. Každý z koledníků dostane to své, vybere si něco z nabídnutých dáreků.

Dříve se s pomlázkou obcházela celá vesnice. I dnes někteří procházejí celou obcí, ale většinou převažují návštěvy sousedů, příbuzných a známých. Některé rodiny se navštěvují navzájem. Do Dubence přijíždějí o Velikonocích i chlapci z okolních vesnic. To lze přičíst vlivu místní školy. Spolužáci z jednotlivých tříd mezi sebou navazují kontakty. Vrstevníci z okolních vesnic se vzájemně znají.

O Velikonocích se zpívají koledy. Známa je „odrhovačka“ „Hody, hody, doprovody“. Ovšem děti umí více různých písniček a koled, které se učí v mateřské škole. V Dubenci tak můžeme o Velikonocích zaslechnout třeba následující koledy – „Já jsem malý zajíček“ a „Koledy, koledy, tetičko“.

Postřehy informátorů jsou různé. Většinou se však shodují na tom, že Velikonoce byly dříve mnohem veselejší. Zaznamenal jsem též názor, že v Dubenci v porovnání s jinými vesnicemi „to není ono“.

Ve výčtu výročních obyčejů a slavností nyní následuje pouť. Zde v Dubenci se pouť slaví v jarním období, ale nemá pevný termín. Nevztahuje se k žádnému pevnému svátku. Závisí na datu Velikonoc, a proto je pohyblivá. Dubenecká pouť se koná tři týdny po Velikonocích. Případá tedy přesně na třetí neděli po Božím hodu velikonočním.

Pouť v Dubenci byla velmi vyhlášená po celém okolí. Zvláště v dřívějších dobách, jak vzpomínají starší, se jednalo o ohromnou slavnost. Navštěvovalo ji velké množství lidí. Stávaly tu celé řady stánků s různým jarmarečním zbožím. Pouť se slavila vždy více než posvícení. Dnes pouťové veselí probíhá od pátku do neděle. Na návsi v Dolním Dubenci stojí atrakce a kolotoče. K vidění tu je i několik stánků.

O pouti se konávala samozřejmě taneční zábava. Na zábavy však již chodí málo lidí. Dva informátoři mi sdělili, že se v obci minimálně pět let nazpět žádná pouťová zábava neuskutečnila. Důvodem byl malý zájem lidí. Jednoduše řečeno, pořádání zábavy se prostě nevyplácelo.

Pouť se stala příležitostí k návštěvám. Obvykle se schází celá rodina. Z odpovědí informátorů se dá vysledovat, že pouťová tradice slábne.

Stavění májů se v Dubenci neudrhuje. Kdysi tento zvyk praktikován byl, ale již vymizel z obecného povědomí a ti nejstarší pamětníci se na májovou slavnost velmi špatně rozpomínají. Poslední stavění májů se prý uskutečnilo před třiceti lety, ale spíše bych se přiklonil k možnosti před padesáti lety, jak někteří tvrdili.

Před půlstoletím stávala v Dubenci hlavní máj, která musela být hlídána. Máje se totiž kradly. Stavění malých májek svobodným děvčatům přetrvalo déle. Před několika lety mívaly ještě svobodné dívky ozdobenou májku, ale dnes již nejsou žádné vidět.

Večer 30. dubna bývá spojen s pálením čarodějnic. Jedná se o zvyk, který se uplatňuje v mnoha lokalitách dodnes. Samozřejmě i v Dubenci má pálení čarodějnic živý průběh. Znají ho jak mladí lidé, tak i starší generace, třebaže se zvyku ve větší míře neúčastní. Hlavní podíl na přípravě celé akce nese obecní úřad, zvláště členové kulturní komise. S organizací pomáhají také hasiči. Ti musí dávat pozor, aby nevzniklo nějaké neštěstí. Aktivní činnost kulturní komise potvrdili všichni dotazovaní.

Pálení čarodějnic v Dubenci neznámá, že se zapálí svezené roští a opeče několik buřtů. Naopak, tento zvyk má v obci mnohem bohatší průběh. To svědčí o jeho oblíbenosti, pečlivé přípravě a snaze, kterou musí zúčastnění vynaložit, aby vše klapalo. Pálení čarodějnic přiláká vždy mnoho lidí, hlavně rodiny s dětmi. Nejen pro ně je přichystán dostatek občerstvení. Vedle velké hořící vatry se na malém táboráku opékají buřty. Kulturní komise (možná i škola) zorganizuje pokaždé zajímavý program a soutěže. Vyhlašuje se soutěž o nejhezčí čarodějnici. Vedle typického pálení košťat se košťata také zdobí. To nejlepší je nakonec oceněno. V poslední době se čarodějnice „zahánějí“ i ohňostrojem. Ten umocní zvláštní atmosféru celé akce.

Dva z informátorů mě upozornili i na průběh čarodějnic před rokem 1989, kdy se pálily tzv. mírové ohně. Nesměl chybět lampiónový průvod, který směřoval k pomníku padlých. Zapomněl jsem si ověřit domněnku, zda se lampiónový průvod udržel až do dnešní doby.

Bohatý program pálení čarodějnic je signálem, že lidé usilují, aby tento zvyk nezanikl. Organizátoři obětují část svého volného času pro jeho realizaci. Soutěže a ohňostroj výrazně oživují pálení čarodějnic.

Období pozdního jara a brzkého léta vyplňuje cyklus lidových tradic a zvyků. Avšak mnohé z nich upadly do zapomnění a dnes se již neudržují. Někdy bývá pocíťována absence takových akcí, a tak vznikají „tradice“ nové. Prokážou-li svoji životaschopnost a dokážou-li přilákat lidi a zaujmout je, pořádají se nové lidové zábavy opakovaně. Musíme ocenit nápad a úsilí těch, kteří jsou schopni lidovou zábavu zorganizovat a zajistit ji veřejnou popularitu. Při každé podobné aktivitě se musí najít lidé, kteří mají chuť veřejně vystupovat, nikoliv jen pasivně přihlížet.

V den 1. května se v Dubenci koná velmi zajímavá akce, kterou můžeme považovat za formu lidové zábavy. Snad jsme tu svědky i vzniku „nové“ tradice. Ta nemá prozatím žádný ustálený název. Místní ji označují „VEM, CO CHCEŠ“. Jedná se spíše o „projížděku“ vesnicí než o obchůzku. Obcí projíždějí traktory, velké i malé, zemědělské stroje apod. Všechna

vozidla jsou nápaditě a vtipně upravena.⁹⁸ Představují řadu rozmanitých věcí. Fantazii se meze nekladou. Objevuje se tu velmi často traktor připomínající sanitku, další traktor táhne valník, na kterém je hospoda. Jiné vozidlo vypadá jako pohřební vůz, nechybí ani mrtvola. Pestrost průvodu je veliká. Mimo „přestrojených“ zemědělských strojů a techniky se někdy vyskytnou i koně. Také lidé, kteří se průvodu účastní, bývají převlečeni.⁹⁹ Mužští za ženské a ženské zase za chlapy. Průvod vyjíždí od obecního úřadu a směřuje k hospodě. Zde zábava pokračuje a probíhá hodnocení jednotlivých vozidel a strojů. V hospodě je vyhlášen vítězem ten aktér průvodu, jehož stroj byl nejvtipněji a nejzručněji nazdoben.

Akce „VEM, CO CHCEŠ“ si brzy získala dosti velký ohlas. Přicházejí i návštěvníci z jiných vesnic. Není to záležitost vyhraněně dubenecká. Upravených vozidel se dohromady sjede až přes třicet.

Květen je měsícem, kdy se v dřívějších dobách konaly slavnosti, oslavy a zábavy. Lidem něco schází. Roste potřeba podobných akcí, při kterých se všichni pobaví, setkají a komunikují spolu. Velká návštěvnost a obliba celého podniku jistě není náhodná.

„Vem, co chceš“ mi velmi připomíná masopust. Spatřuji v tom také náhradu za masopustní veselí.¹⁰⁰

Dříve se slavil MDŽ, dnes se pořádá Den matek. Organizuje ho hlavně škola, která připravuje vystoupení dětí. Škola organizuje i dětský den. Pro děti jsou přichystány hry a soutěže.

Slavnost Božího těla se již v Dubenci neudrhuje. Poslední se prý konalo v roce 1955. Na tomto datu se překvapivě shodli tři ze starších informátorů. Pět dotazovaných bylo schopno uvést konkrétnější údaje. Při Božím těle se dříve stavělo několik oltářů. Všichni byli slavnostně oblečení. Děvčata chodila s košíky plnými květů, které před sebou rozhazovala.

V Dubenci se udržují dožínky, třebaže jenom v rámci zdejšího zemědělského družstva. Je to vlastně odměna za odvedenou práci. Ovšem, jak jsem byl upozorněn bývalými i současnými zaměstnanci družstva, neslaví se pouze dožínky, ale také tzv. dořepné, domlíčné a snad i další dle druhu ukončených prací.¹⁰¹ Někdy se též jednotlivé akce pořádaly zvlášť pro

⁹⁸ Využití dopravních prostředků při podobných akcích asi nebude ojedinělým jevem, jak se lze domnívat na základě následujícího postřehu, který se týká masopustní tradice. „Zajímavým momentem současné obchůzky v některých obcích je její motorizace pomocí podomácku vyrobeného malotraktoru, za který je zapojen starý kočár.“ Válka, M., *Současný stav výročních obyčejů v obcích na severních svazích Chřibů*. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 203.

⁹⁹ Masopustní prvky působí v květnu poněkud neobvykle, ale Anna Kramolišová přináší poznatek, že se masky a převleky mohou uplatnit i při tradičních májových slavnostech. Obcí projíždí žebřinový vůz s účinkujícími postavami, které zvou na májovou zábavu a kácení máje. Mezi postavami se vyskytují dřevařova rodina, obecní policajt, lesník a lékař. Srov. Kramolišová, A., *Životnost výročních obyčejů na severním Valašsku*. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 252.

rostlinnou a zvláště pro živočišnou výrobu. Důležité je, aby nechybělo jídlo a pití. Opéká se prase. Minulý rok prý byla dokonce uspořádána taneční zábava. Slavení dožíněk se omezuje na určitý kolektiv pracovníků, tedy zaměstnanců zemědělského družstva. Na dožínky si vzpomněla většina informátorů. Dva z nich se zmínili i o době minulé. Uspořádal se průvod nesoucí ozdobený věnec, který vykročil z pole. Doprovázela ho hudba. Věnec byl předán předsedovi družstva.

Než si povíme, jak se slaví dnes v Dubenci posvícení, musíme se ještě vrátit zpět do historie. Dubenec, jak již bylo několikrát zmíněno, náležel mezi obce s německým a českým obyvatelstvem. Obě skupiny měly své paralelní instituce apod. Tato tendence, která oddělovala, co je německé a co je české, se promítla i do lidových tradic. To znamená, že v Dubenci se nekonalo posvícení jedno, ale hned dvě. Místní lidé tedy rozlišují mezi posvícením „českým“ a posvícením „německým“. České posvícení bývalo nazýváno též „hořením“, německé posvícení pak „dolením“, protože Dolní Dubenec byl převážně německý.

Po odchodu Němců se slaví posvícení jediné, samozřejmě české. To připadá na druhou neděli v měsíci září. Je zajímavé, že se jako u pouti nepojí posvícení ke konkrétnímu svatému. Datum německého posvícení se mi zjistit nepodařilo. Zřejmě již vymizelo z historické paměti. Musím ovšem připustit, že i samotní informátoři si nebyli jisti, jak to s německým a českým posvícením skutečně bylo.

Dříve se posvícení slavilo více. Posvícenské veselí trvalo delší dobu. V pondělí bývala zlatá, o které se hodně tancovalo. Chodívalo se i do kostela. Jako o každém správném posvícení byly napečeny spousty koláčů. Informace o průvodech při posvícení je nepotvrzená.

Dnes o posvícení panuje ještě určité povědomí. Do nedávné doby byly pořádány posvícenské taneční zábavy. Staří lidé však již na zábavy nechodí a mladí lidé udržují zvyky v menší míře. O posvícení se hraje fotbal. Ženatí soupeří se svobodnými. Posvícení se omezuje na rodinnou sešlost. Některé rodiny ho prožívají intenzivněji. Někde se stále pečou koláče jako typické posvícenské pečivo. Obvykle přijíždějí příbuzní a uchystá se slavnostní oběd.

Úcta k mrtvým patří k zajímavým jevům lidské kultury. Dnes doznává určitých změn. Ale já ji považuji za stabilní prvek lidského chování. V každém z nás přece přežívá vzpomínka na

¹⁰⁰ Srov. Šalanda, B., o. c., s. 93 – 97. Memoriál V. I. Lenina nabízí nesmírně zajímavý materiál ke srovnání. Pozoruhodná je jejich obdobná struktura: masky, netradiční vozový park, parodování symbolů totalitní moci.

¹⁰¹ K tomu srov.: „V posledním desetiletí se rozvinuly oslavy menších pracovních kolektivů (dokončené, dodělané) po sklizni různých plodin, okurků, tabáku, kukuřice, řepy, vinné révy, mezi něž se zařazují i oslavy dokončení sklizně obilí. Na střediscích státních statků a JZD se pořádají slavnostní schůze s pohoštěním po skončení žňových prací.“ Večerková, E., *Současný stav životnosti lidových výročních obyčejů v oblasti jihomoravského pohraničí*. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 246.

přátele, příbuzné a rodiče. Nelze opomenout vliv křesťanské etiky, dokonce i tam, kde již víra nepůsobí tak silně jako dříve.

V Dubenci byla tato úvaha podpořena, i když většinu informátorů tvořili lidé vyššího věku. Památka zesnulých se dodržuje, někdy bývá i mše v kostele svatého Josefa. Lidé navštěvují hřbitov, čistí a upravují hroby. V této době září hřbitov světélkujícími svíčkami.

Dubenecký hřbitov se nachází asi 300 metrů od místního kostela, což je několik minut pěší chůze po silnici směrem k lokalitě Hvězda. Hřbitov byl z iniciativy obecního úřadu opraven. Obecnímu úřadu nelze upřít úsilí o zkrášlení a zvelebení obce. Hřbitov je obehnan zdí, která se skládá z pískovcových kvádrů. (V Dubenci se kdysi nacházel lom, kde byly tyto kvádry zhotovovány.) Pískovcové obelisky můžeme vidět i na podezdívkách zdejších domů. Na hřbitově samém zaujmou návštěvníka nezvyklé náhrobky, německé nápisy a pískovcové sochy.

5. prosince se koná mikulášská obchůzka. Většina dotazovaných se o ní zmínila. Někteří se domnívali, že se nic takového neděje. Po Dubenci chodí mikuláš, anděl a několik čertů, kteří na sebe upozorňují hlukem a řinčením řetězů. Obec je nesmírně dlouhá, proto se někdy utvoří i skupinky dvě, aby dokázaly mikulášskou obchůzku zvládnout v podvečerním čase. Za masky se převlékají chlapci a děvčata ve věku okolo patnácti let. Navštěvují rodiny s malými dětmi. Někdy bývají návštěvy dohodnuty již předem, protože někteří rodiče si to nepřejí.

Mikulášskou besídku pořádají děti a jejich učitelky v mateřské škole. Starší školní děti představují mikuláše a čerta. Tři dotazovaní zmínili, že se u této příležitosti dělává mikulášská zábava.

Ve vánočním období se v Dubenci koná velmi málo akcí veřejného rázu, kde by měli Dubenečtí možnost potkávat se a společně trávit volný čas. Před vánočními prázdninami pořádá škola vánoční besídku. Dalším pokusem oživit ducha Vánoc bylo úsilí organizovat vánoční koncerty v kostele svatého Josefa. Hudební program připravili a nacvičili studenti a studentky z biskupského gymnázia z Hradce Králové. Tato iniciativa byla usnadněna tím, že biskupské gymnázium mělo v Dubenci pronajaté prostory na místní faře.

MLádež z biskupského gymnázia obcházela jednotlivé domy v Dubenci a přinášela do všech rodin vánoční poselství. MLádež zpívala a zvala občany na vánoční hudební produkci. Tato snaha se nesetkala s příliš velkým ohlasem. Pokud lidé nenavštěvují kostel během celého roku a nemají k víře blízko, nechává je i takové pozvání ve vánočním čase chladnými.

Loučení se starým rokem probíhá ve veselé náladě. Mnozí nechtějí sedět doma. Místo sledování televizních programů tráví čas se známými. Poslední dobou se v Dubenci často zorganizuje silvestrovská zábava.

Ani ti nejstarší pamětníci si nevzpomínají na to, že by se v Dubenci slavil svátek Tří králů. V souvislosti s aktivitami dobročinného sdružení Charita se v mnohých vesnicích a městech Čech a Moravy, zvláště v krajích s vyšším počtem věřících, obnovuje tříkrálová obchůzka. Jejím cílem je získat co nejvíce finančních prostředků na realizaci charitativních projektů. V Dubenci si vzala na starost tříkrálovou sbírku opět mládež, která dochází na biskupské gymnázium v Hradci Králové. Svým zpěvem u dveří jednotlivých domů připomínali lidem poselství Tří králů.

Svátkem Tří králů se počíná období masopustu a my jsme u konce chronologického výčtu výročních zvyků a obyčejů a dalších akcí, které se vždy s novým rokem cyklicky opakují. Mimo rámec dotazníku se nachází i několik aktivit, které se v Dubenci udržují nebo udržovaly a které přesto nelze opomenout.

V ty dny, kdy svátek slavili Josefové, Václavové a Jaroslavové, chodili jim místní muzikanti vyhrávat. Tento zvyk již upadl v zapomnění. Důvody tohoto zvyku jsou neznámé. V případě Josefů a Václavů se jedná o významné svátky. V této souvislosti lze snad připomenout, že původní kostel byl zasvěcen svatému Václavu (zůstala jen kaple svatého Václava) a že dnešní kostel stojí pod ochranou svatého Josefa.

Ostatní aktivity jsou spojeny s obecním úřadem a jeho kulturní komisí. Starším občanům, kteří již dosáhli věku sedmdesáti let, se nosí dárkové balíčky a gratulace. Ty předávají zástupci obecního úřadu nebo členové kulturní komise. Nezanedbatelnou roli hraje i přítomnost matričního úřadu v Dubenci. Pod matriku v Dubenci spadá i několik okolních vesnic. Obecní zastupitelstvo má velmi dobrý přehled o svých občanech. Z iniciativy obecního úřadu se konají v Dubenci stříbrné a zlaté svatby. Šťastná výročí probíhají ve slavnostní atmosféře, ke které přispívá vyzdobená obřadní síň. Účastní se obecní zastupitelstvo, pan starosta a členové rodin přítomných jubilantů. Stříbrné a zlaté svatby se konají vždy po určité době, kdy se pozve několik párů najednou. Akce se neomezuje pouze na Dubenec, ale zahrnuje celý matriční obvod.

V Dubenci se koná také vítání občánků. Pozváni jsou opět všichni rodiče se svými právě narozenými potomky z celého matričního obvodu. Každá rodina dostává pro dítě dárek a malý finanční příspěvek od obecního úřadu.

3.7.2. Předsvatební a svatební zvyklosti

Popis svatby na základě dotazníkového průzkumu v Dubenci v srpnu 2005 vyplňuje druhou hlavní část této práce. Svatba patří do etnografie rodinné obřadnosti, nikoliv mezi výroční zvyky a obyčeje. Nicméně svatba není jen rodinná slavnost. Stala se z ní záležitost veřejná, což platilo hlavně v dobách dřívějších. Rodina okázalostí a nákladností svatby demonstrovala své sociální a ekonomické postavení. Každý detail musel být dobře promyšlen, vše muselo proběhnout v naprostém souladu, neboť svatba byla pečlivě sledována zvědavým okolím a rodina se mohla velmi lehce stát terčem místních klevet.

Svatba též manifestovala změnu sociálního statusu snoubenců. Všem bylo dáno na vědomí, že se dva svobodní lidé rozhodli uzavřít manželství, což sebou neslo řadu nových významů. Nový sociální status musel být akceptován jak samotnými aktéry svatby, tak i ostatními lidmi ve vesnici. Svatební obřad informoval o tom, že dochází ke změně sociálního statusu. Tato změna vyvolala i odlišné způsoby chování, odlišný způsob komunikace a odlišné postoje, které ostatní zaujali k těm, jež právě uzavřeli sňatek. Svatba – podobně jako výroční obyčeje a zvyky – vypovídá o existujících poměrech v dané obci.

Zpracování informací týkajících se svatby je problematičtější než analýza údajů o lidových tradicích a slavnostech. Odpovědi a představy jednotlivých informátorů se liší, někdy i dost výrazným způsobem. Lidé s odpověďmi často váhají. Jsou v rozpacích, protože sice vědí, jaké prvky by měly doprovázet svatební obřad, ale již nevědí, zda se ještě dnes udržují. Informátoři se z velké části svateb již dlouho neúčastnili. Jsou odkázáni na to, co se dozvědí z doslechu. Povědomí o svatebním veselí je u některých velmi matné. Na druhé straně se mi naskytla příležitost hovořit s informátorkou, která v nedávné době vystupovala v roli nevěsty. To znamená, že tuto významnou událost chovala stále v živé paměti. Jedná se vlastně o nejčerstvější informace.

K nepřehlednosti sesbíraných údajů přispívá také to, že v průběhu roku se svateb moc nekoná. Podle slov informátorů byly dříve svatby k vidění mnohem častěji. V dnešní době, kdy roste obliba pořádání svateb v zajímavém či snad exotickém prostředí, např. na zámku, v nevšedním exteriéru apod., ubývá svateb v obci, odkud ženich a nevěsta (případně jeden z nich) pocházejí.

Tuto myšlenku lze doložit i následující událostí, která Dubenec, a to dokonce mediálně, proslavila. Budoucí nevěsta, která pocházela z Dubence a žila tady, a její nastávající ženich se rozhodli oslavit svoji svatbu na Sněžce, tedy způsobem skutečně netradičním.

Při popisu průběhu svatby není jistě bez významu, že se v Dubenci nachází matriční úřad. Do dubeneckého matričního obvodu spadá několik okolních vsí. Svatebčané pocházející z Dubence a okolních obcí nemusí tedy jezdit do větších měst. V budově, kde sídlí obecní a matriční úřad, je k dispozici patřičně vybavená a velmi pěkná obřadní síň.

Oddavky v kostele bývaly dříve mnohem častější. Dnes se v kostele nekonají už skoro vůbec. Pokud se věřící rozhodnou, aby snoubence oddával kněz, obvykle jezdí do nedalekých měst.

Do matričního obvodu Dubenec náleží také blízké Bílé Poličany. V obci stojí zámek, který byl před několika lety rekonstruován. Jeho prostory byly využity ke komerčním účelům. Dnes zámek slouží jako hotel a restaurace. Zámek obklopuje park. Celý areál je čistý a upravený. Příjemné prostředí přímo vybízí k provozování společenských akcí. Majitel zdejšího hotelu s restaurací nabízí řadu služeb, ale hlavně se chopil příležitosti a specializuje se na pořádání svateb. Restaurace zajistí hostinu. Svatebčané mohou přenocovat v hotelu, a tak rodinám ženicha a nevěsty odpadne starost s ubytováním hostů. Svatby se mohou odbyvat jak v interiéru tak v exteriéru. Zámecký park poskytuje dostatek prostoru pro fantazii přítomného fotografa. Novomanželé i ostatní svatebčané se rádi nechávají fotografovat se vzrostlými stromy a sochami. Existuje hned několik výhod, které nabízí prostředí zámku v Bílých Poličanech. Ten se stává podle slov informátorů oblíbeným cílem svatebčanů.

Svatebnímu obřadu předchází nejen mnohé přípravy a naplánování svatebního dne, ale také momenty, které nemůžeme nechat bez povšimnutí. Mezi ně patří na prvním místě zasnuby a na druhém místě loučení se svobodou.

Podle mínění většiny informátorů tvořily zasnuby nedílnou součást předsvatebních zvyklostí. Dříve je nebylo možné vynechat. Během několika desetiletí se situace výrazně změnila. Zasnuby se dnes nekonají prakticky vůbec, což souvisí se změněnými představami o partnerských a sexuálních vztazích. Než se mladý pár odhodlá k svatbě, žijí spolu většinou již delší dobu, třeba i několik let. To samozřejmě není nic zvláštního. Tato situace však významně ovlivňuje pohled na svatební obřad, který se z ritualizovaného jevu stává formální záležitostí. Dlouhodobé předmanželské soužití způsobuje změnu i ve vnímání důležitosti svatby. Dříve si snoubenci dávali o zasnubách zasnubní prsteny a konala se rodinná oslava. V dnešní době informátoři o zasnubách nic neslyšeli.

Všichni z dotazovaných se shodují, že hosty zvou na svatbu osobně ženich s nevěstou. Roznášejí přitom koláče a svatební oznámení. Dříve se asi týden před svatbou napeklo množství koláčů, které pak rodinní příslušníci nosili všem po celém Dubenci., třebaže mnozí nebyli vůbec pozvaní. Roznášení koláčů bylo projevem dobrých vztahů a plnilo informační

funkci, neboť se tím o chystané svatbě všichni dozvěděli. Mimo ženicha a nevěsty, kteří navštěvují pozvané hosty, roznášejí koláče po Dubenci jejich mladší sourozenci, ale již ne všem, pouze sousedům a příbuzným.

Pokud spolu budoucí novomanželé sdílí jednu domácnost, nebo mají dokonce vzrostlé potomky, stává se loučení se svobodou něčím zbytečným. Ovšem loučení se svobodou se v Dubenci, kde se mu říká zkráceně rozlučka, dělávalo a dělá stále. I když doznalo jistých proměn. Tři informátoři mi naznačili, že dříve byla rozlučka záležitostí hlavně ženichovou. Někdy se slavila prý ve velkém. Vyskytovaly se při ní žertovné i polovážné scénky. Například se přítomná svobodná děvčata pokoušela ženichovi svatbu na poslední chvíli rozmluvit apod. U budoucí nevěsty bývala rozlučka klidnější. Vázaly se při ní myrtové ozdoby se stužkami.

Rozlučka se vždy konala zvlášť u nevěsty a zvlášť u ženicha. Když byla rozlučka v domě ženicha či nevěsty, obvykle nastal problém s nedostatkem prostoru, s nepořádkem a rámusem. Proto je jednodušší zapíjet rozlučku v nějaké hospodě. Loučení se svobodou má být co nejveselejší. Ženich či nevěsta si pozvou své vrstevníky a svůj okruh kamarádů z vesnice a své bývalé spolužáky. Účastní se převážně mladí a svobodní lidé, ale přijít mohou i ženatí, pokud dokážou udělat velkou legraci a patří mezi dobré přátele.

Loučení se svobodou se dříve odbyvalo v pátek, v sobotu pak následoval vlastní svatební obřad, což bylo mnohdy dost nepříjemné. Konala-li se rozlučka doma, bylo nutné znovu uklízet. Někteří přítomní a zvláště ženich vypadali při svatbě velmi unaveně. Rozlučka se tedy z praktických důvodů přesunula na čtvrtek, což je ovšem pracovní den. Dnes se loučení se svobodou odbude raději již týden před svatbou, aby se vše zvládlo v co největším klidu a aby měl ženich dostatek času na odpočinek.

O rozlučce se hlavně zapíjí konec svobodného života. Jídlo, pití, zpěv a veselá nálada musí být na každé správné rozlučce. Při ní se obvykle staví slavobrána, která je zhotovována v letním období z čerstvě nařezaných zelených březových větví a stromků. Tři informátoři se domnívali, že se tento zvyk neudrží, protože již dlouho žádnou slavobránu neviděli. Dříve se dokonce napínal přes silnici dlouhý ozdobený žebřík. Nápadů bylo více. Na slavobránu se připevňují fábory a umísťují plakáty s blahopřáními, anekdotami a verši. Jiné způsoby označování domů svatebčanů jsem nezaznamenal.

O rozlučce se v Dubenci střílelo, střílelo se hodně a nejen při ní. Střílelo se před obřadem i v průběhu samotné svatby. V Dubenci pro tuto příležitost měli připravené dělo na plyn, které vydávalo obrovské rány. Dnes se již moc nestřílí, nebo možná vůbec, protože sehnat plynové náplně je dost obtížné. Na otázku, jaký význam má hluk způsobovaný střelením, jsem nedostal

většinou žádnou odpověď. Prý se tím zabrání tomu, aby děti nebyly hluché. Střílením se oznamuje, že se svatba koná.

O svatbě střílejí také myslivci, žení-li se zrovna člen jejich sdružení. Vypálí několik salv, když vychází nevěsta z domu, a někdy také přímo po obřadu.

Dříve se zpívalo více a zpívalo se hlavně o rozlučce. Podařilo se mi zapsat si dva názvy písní – „Od Buchlova vítr věje“ a „Vdávalo se motovidlo“. Informátoři nebyli ve většině případů schopni uvést příklady svatebních písní.

Pozvaní hosté ani sousedé neposílají do domu potraviny a jiné potřebné věci, i když dříve tomu tak nepochybně bylo. Pozvaní hosté přispívali na pečení koláčů máslem, moukou a vejci. Ženy přicházely do svatebního domu pomáhat s vařením a pečením, když se hostiny pořádaly doma. Dnes převažují svatební hostiny připravované v restauracích, a tak tato nutnost přátelské výpomoci odpadla.

Svatbu můžeme z hlediska ekonomického považovat za velmi náročný podnik. Finanční poměry rodin obou snoubenců hrají podstatnou roli při realizaci svatby. Rozhodují o množství pozvaných hostů, ovlivňují podobu svatební hostiny a délku zábavy, která po ní následuje. Množství finančních prostředků určuje, zda si rodiny mohou dovolit pozvat živou kapelu, zda bude zajištěno ubytování pro pozvané hosty, a určuje také výběr a luxusnost místa pro oslavu svatby.

Svatba poskytuje příklad koloběhu darů hmotných i peněžních. Jejich cílem je představit rodiny snoubenců v co nejlepším světle. Množství obětovaných finančních prostředků přispívá ke zvýšení prestiže rodiny a dokládá její ekonomické možnosti. Svatba skýtá příležitost, jak obdarovat a potěšit příbuzné a přátele. Umožňuje setkání rodinných příslušníků.

Dříve nebylo v silách jediné rodiny, aby dokázala svatbu připravit sama bez pomoci příbuzných a sousedů. Jako příklad poslouží výše zmíněná naturální pomoc, kterou se lidé z vesnice podíleli na chystané svatební hostině. Vznikal tak jistý typ závazku, který mohl být v budoucnosti oplácen. Dnes přinášejí pozvaní hosté novomanželům svatební dary, které by jim měly být podle většiny názorů k užitku v nové domácnosti. Svatební dar můžeme vnímat jako projev slušnosti, ale lze ho také označit za protidar, kterým hosté vyjadřují poděkování za účast na svatebním hodování. Během svatby se několikrát vyskytují momenty, kdy se ženich vyplácí (např. při zatahování) a platí výkupné (např. při únosu manželky). Tyto dary se jakoby vracejí, když se při svatební hostině vybírají do střívičku peníze pro nevěstu.

Neustálé „obdarovávání“ vypovídá i o sociálních vztazích a vazbách. Nabízí se tu náměty pro další studium. Bylo by jistě zajímavé sledovat proměny svatebních zvyků a jejich

významu, při kterých dochází k přesunu ekonomických prostředků. Nejstarší z informátorů mi potvrdili, že si z raného mládí pamatují okázalé svatby sedláků. Ti se toužili předvést před ostatními. Takovou možnost skýtala svatba. Čím slavnostnější a mohutnější byla, tím více rostla sedlácková sociální prestiž. Nelze se ubránit pocitu, že se v tom skrývala určitá soutěživost.

V dnešní době se množství financí, kterými rodina disponuje, promítne do celkové podoby svatby. Místo drahé restaurace proto rodiny snoubenců volí jiné možnosti, např. se koná jakási zahradní slavnost, při které se opéká sele. Nelze podcenit vliv ekonomických podmínek na proměnu svatebních zvyklostí.

V těchto souvislostech bych rád zmínil věno, výbavu a svatební dary. Věno a výbava jsou pojmy, které dnes informátorům splývají, nerozlišují mezi nimi a zaměňují je. Navíc se většina z nich tváří rozpačitě. Čtyři z nich nevěděli, zda se věno ještě dává. To může být způsobeno tím, že se informátoři svateb neúčastní a že na nich nejsou přímo zainteresováni. Věno a výbava patří k záležitostem, které se týkají jen snoubenců a jejich rodičů.

Podle dvou informátorů označuje věno to, co nevěsta přináší do nové společné domácnosti. Ostatní se vyjádřili v tom smyslu, že se věno dává podle finančních možností rodičů. Novomanželé dostávají dnes jako věno většinou peníze, nebo za věno považují informátoři něco nákladného. Rodiče věnují novomanželům byt apod.

Z odpovědí dotazovaných osob lze usoudit, že výbava se obvykle dává i dnes. Výbavu dostávají zřejmě oba – nevěsta i ženich. Tvoří ji především praktické věci, které lze využít v domácnosti. Tradiční záležitostmi jsou ubrusy, utěrky, ručníky a povlečení.

Odpovědi informátorů nemusí být zcela přesné, protože vycházejí z vlastních zkušeností před několika desítkami let. Sami naznačují, že dochází ke změnám a rodiče nedávají dětem výbavu v takové míře, jako tomu bylo dříve. Novomanželé dostávají od rodičů peníze, aby si sami zakoupili, co potřebují a co se jim líbí.

Před svatbou se ženich s nevěstou vzájemně obdarovávali. Dary byly symbolické a ustálené, např. boty a košile. Nikdo z informátorů nevěděl, o jaké dary by se mělo jednat. Tento zvyk upadl u mladé generace v zapomnění.

Pozvaní hosté chápou jako samozřejmost, že mladému páru věnují svatební dar. Svatební dary jsou předávány před svatbou, když se hosté ráno sjíždějí, a nebo přímo při svatební hostině, kdy si novomanželé dary rozbalují. Přitom se zároveň předčítají gratulace. Převažují dary praktické. Někteří hosté chtějí pobavit ostatní svatebčany, a tak vymýšlejí i vtipné dárky. Ženich s nevěstou dnes velmi často sepiší seznam věcí, které potřebují do domácnosti. Tím se

zabrání, aby se některá věc objevila opakovaně, aby si nevěsta nemusela odnášet ze svatby tři žehličky apod. To znamená, že se na svatebních darech dohodnou již raději předem.

Dříve bývalo pravidlem, že dary věnoval také zaměstnavatel. Podle většiny odpovědí by měl zaměstnavatel dávat dary i dnes, ale není to jisté. Dary obdrží snoubenci i od kolektivu svých nejbližších spolupracovníků.

Rodiče dávají svým dětem dary podle svých finančních možností. Někdy splývají s věnem a výbavou. Obvykle se jedná o dary větší a takové, které se jim hodí do domácnosti. Místo hmotných věcí začínají převažovat dary peněžní.

Jak již bylo výše řečeno, svatba z hlediska ekonomického značně zatěžuje rodinný rozpočet. Mimo výbavy a svatebních darů zajišťují rodiče snoubenců náklady na svatební hostinu a svatební veselí. Hostinu zaplatila strana nevěsty a ženich musel obstarat dostatek pití. Tak tomu bylo dříve. Dnes nesou náklady na svatbu obě strany, jak lze rozpoznat z názorů dotazovaných. Obě rodiny se dohodnou dopředu, jaké výdaje zaplatí ta či ona strana. Často se stává, že každá strana pokryje polovinu nákladů.

Svatby se konají v Dubenci v průběhu celého roku. Nelze tvrdit, že by v nějakém období počet svateb výrazně narůstal. Dříve bylo oblíbené období masopustu. Stále však v povědomí informátorů zaznívá pověra, že v máji patří nevěsta na máry. Zdá se, že květen svatby většinou brzdí. Někteří se však na to neohlížíjí.

Svatby v dubeneckém kostele jsou v dnešní době vzácností. Pokud věřící, kterých v Dubenci stále ubývá, trvají na církevním sňatku, jezdí do kostelů ve městech. V Dubenci se odehrávají úřední sňatky, protože zde funguje matriční úřad. Přijíždějí sem svatebčané z okolních vesnic, a tak svatby přece nejsou vzácným jevem. V současné době se velké oblíbenosti těší zámek v Bílých Poličanech, jak již bylo zmíněno výše.

Svatba má podle mínění informátorů civilní charakter, třebaže se mnohé zvyky stále udržují. Účastníci svatby se snaží, aby byla veselá a pestrá.

Rodiny snoubenců nejčastěji určí za svatební den sobotu. Mimořádně se oddavky odehrávají i v pátek. Sobota však zcela jasně převažuje v minulosti i dnes. Výhodou je, že po sobotě následuje volná neděle, kdy si mohou všichni dopřát odpočinek. Svatební veselí trvá pouze jeden den. Druhý den svatba už jen doznívá. Konzumuje se jídlo a pití, které zůstalo ze soboty. Jedinkrát jsem zaznamenal postřeh informátora, který tvrdil, že si pamatuje svatbu, kdy se zábava protáhla na celé dva dny.

V dnešní době má církevní sňatek stejnou právní moc jako sňatek úřední. Ženich s nevěstou a jejich rodiny se mohou svobodně rozhodnout pro jednu z těchto variant. Dříve musely rodiny snoubenců, které si přály i církevní sňatek, absolvovat oba akty. Většina

informátorů se shoduje, že se oba akty konaly tentýž den. Ale vyskytly se prý i dva případy, kdy tomu bylo jinak. Mezi úředním a církevním sňatkem byla několikadenní přestávka. Dotazovaní nedokázali s jistotou říci, zda docházelo k výměně prstenů při obou obřadech. Tři se domnívali, že se prsteny nasazovaly jak na úřadě tak v kostele. Podle většiny informátorů si prsteny vyměňovali nastávající novomanželé jen na úřadě. K tomuto přesvědčení nutí převaha úředních sňatků nad církevními. Podle mého názoru se dříve musely prsteny vyměňovat při obou obřadech.

V obci neexistují žádní organizátoři svatby. Postava družby je zde v Dubenci neznámým jevem. Ovšem někteří ze svatebčanů hrají aktivní roli. Jedná se o takové lidi, kteří mají schopnosti, talent a chuť vystupovat. Roli „svatebních řečníků“ na sebe vezme buď otec nevěsty, případně někdo z rodičů, nebo svědkové.

Ráno o svatebním dnu se v rodině nevěsty vše točí právě kolem ní. Je to den, který by měl být její nejkrásnější vzpomínkou. Všichni si přejí, aby se svatba vydařila. Nevěsta musí být co nejlépe upravena a nazdobena, aby oslnila ženicha. Jistě chce i na ostatní udělat dojem. Před zrcadlem tráví dlouhý čas. Se strojením jí nepomáhá její kmotra jako v dřívějších dobách. Dnes má po ruce obvykle někoho z příbuzenstva. Podporu poskytuje nevěstě třeba její sestra nebo kamarádka.

Hosté ze strany nevěsty pomalu přicházejí do nevěstina domu. Předávají rodině přinesené svatební dary. Někdy je předávají až o svatební hostině, kdy jsou za přítomnosti všech zvědavých hostů s vtipným komentářem rozbalovány.

Hosté ze strany ženicha přijíždějí do jeho domu. Až se ženich připraví a je hotov s oblékáním, vyrazí všichni k domu nevěsty. Ženich si tedy jede pro nevěstu. Kráčí oblečen v černém obleku v čele svých příbuzných a přátel k domu své vyvolené. Žádná hudba je nedoprovází. Nelze mluvit ani o průvodu. Spíše se jedná o neorganizovaný shluk příbuzných. Ženich jde obvykle první, za ním ho v těsném závěsu následují rodiče. Všichni informátoři se shodují, že platí, že si ženich musí přijít pro nevěstu.

Příchod ženichovy strany do nevěstina domu bývá někdy spojen s připíjením, občerstvením a snídaní. Pohoštění se nekonalo vždy, ale jen v některých případech. Přivítání na prahu nevěstina domu se odbývá velmi stručně a někdy jen pozdravem. Pokud jsou hosté vítáni, zastává tuto funkci otec nevěsty. Tři informátoři tvrdili, že se nalévá hostům přípitek. Ostatní buď nevěděli, nebo se domnívali, že se nevítá a nepřipíjí.

Při příchodu do nevěstina domu bývají dveře obvykle otevřené. Ženich tedy nemusí učinit nic, aby se dveře otevřely. Dotazovaní se s takovým zvykem nesetkali. Konaly se tu však jiné zvyky. Dnes se objevují v menší míře. Ženich musel nevěstu vyplatit. Byla mu vydána, až

požadovanou částku zaplatil. Kuchařky, které vypomáhaly s hostinou, prováděly různé špasy. Např. nechťely ženicha pustit do domu. Ten jim musel něco dát, aby se dostal dovnitř. Zvyk nabízet ženichovi falešnou nevěstu se v Dubenci nikdy nevyskytoval.

Nevěsta by neměla ženicha vítat a neměla by vycházet před dům. Ve většině případů čeká nevěsta uvnitř. Bývá schovaná v nějaké jiné místnosti. Ženich by ji neměl spatřit neustrojenou.

Rozloučení s rodiči, při kterém se udělovalo požehnání, se dnes koná velmi málo. Záleží to na rozhodnutí rodiny a snoubenců. Dříve to bylo samozřejmostí. Dnes požehnání dodržují převážně věřící rodiny. V některých případech nelze hovořit o tradičním požehnání, ale jedná se spíše o přání všeho dobrého. Snoubenci přitom nemusí klečet na stoličce. Dostávají ho od rodičů ve stoje.

Nyní již nic nebrání tomu, aby se svatebčané odebrali na radnici, případně do kostela. Nevěsta odchází v bílých šatech. Bílá barva stále dominuje jako barva svatebního oděvu nevěsty. V Dubenci nemají kroje. Ani pamětníci neuvádějí, že by se v minulosti v Dubenci kroje vyskytovaly. Tři informátoři připomněli, že nevěsta by na sobě měla mít něco půjčeného, nějakou vypůjčenou oděvní součástku.

Nevěsta nosí někdy závoj i věneček či čelenku z myrty. Není dodržována symbolika těchto ozdob. Mizí jejich symbolický význam, na který se nikdo neohlíží. Jak jsem si poznamenal jeden z názorů, nevěsta má na sobě závoj, i když čeká dítě.

S věnečkem nevěsty souvisí i obřad čepení, který patří ke starým a zapomenutým záležitostem. Při čepení byl sundáván věneček a nasazován čepec – šátek. Obřad měl připomínat vstup nevěsty mezi vdané ženy. V Dubenci čepení nikdo nezažil. Již vymizelo z paměti lidí. Ti nejstarší ho znají jen z vypravování.

Svatebčané se shromáždí na radnici (v kostele, na zámku v Bílých Poličanech) a očekávají vlastní svatební obřad, při kterém si snoubenci na znamení lásky, věrnosti a společného života nasazují prsteny. Platnost sňatku stvrzují svými podpisy svědkové. Za svědky si ženich a nevěsta vybírají nejčastěji někoho z nejbližších přátel. Někdy chtějí, aby se jim svědkem stal oblíbený příbuzný či blízký člen rodiny.

Svědci musí být přítomni vždy. Jiné je to s družičkami a mládenci. Polovina informátorů se domnívá, že družičky na svatbách někdy bývají, druhá polovina tvrdí, že se už na svatbách neobjevují. Za družičky a mládence se oblékají hlavně malé děti. Neplní žádnou obyčejovou funkci. Někdy mohou nést závoj, ale většinou jen dodávají svatebnímu obřadu slavnostnější ráz.

Po vykonání vážného obřadu nastává čas pro veselou zábavu. Před úřadem či před kostelem se shromáždí svatebčané. Ženich a nevěsta jsou středem pozornosti. Po obřadu je dán prostor mnohým zvykům a tradicím. Dříve se stávalo, že si nevěsta ani ženich nechtěli v kostele kleknout jako první a nevěsta se snažila ženicha přislápnout. Tento zvyk jsem zaznamenal v Dubenci pouze jednou. Kdo si klekl první, byl prý „pod pantoflem“.

Ohazování rýží patří v Dubenci k nově zaváděným zvyklostem. Většina se domnívá, že se rýže na novomanžele nepohazuje. Tři z informátorů byli přesvědčeni o opaku. Rýže má přinášet novomanželům štěstí. V Dubenci se místo rýže sypou na novomanžele květy.

Následující zvyky bych zařadil do kategorie dovednostní soutěže. Většina je dokáže vyjmenovat, ale nezná jejich význam. Neví, proč se konají. Když se nad těmito zvyky zamyslím, zdá se mi, že jejich účelem je snaha pobavit přihlížející. Možná také mají prozradit něco o schopnostech mladého páru, mají prokázat připravenost novomanželů řešit nečekané překážky. Na novomanžele se uchystá něco „zákeřného“ a ženich s nevěstou se s tím musí vypořádat. Velmi často je ženichovi nasazován chomout. Ten je pěkně nazdobený. Nevěsta musí předvést, jest-li umí přebalovat miminko. Jako rekvizita postačí umělá panenka.

Přihlížející svatebčané také přinesou kozu (stojan na řezání dřeva), poleno a tupou pilu. Ženich s nevěstou jsou vybídnuti, aby poleno přeřízli. Při tom se pořádně zapotí. Někdy dostane – a to dokonce společně s chomoutem – ženich na nohu kouli. Klíč od zámku se zahodí. Nevěště pak nezbyvá nic jiného než řetěz přepilovat, samozřejmě má k dispozici jen tupý pilník.

Ženich vozí nevěstu na trakaři, nebo ji táhne na žebříňáku. Někdy dají kamarádi ženichovi bič na nevěstu. Před úřadem bývá také připravený kočár, do kterého pak ženich společně s nevěstou nasednou. Jindy kamarádi obstarají sajtkáru, které chybí výfuk, aby stroj nadělal co největší rámus. Fantazie zde má dveře otevřené. Variant takových zvyků, které ukazují dovednost ženicha a nevěsty, existuje mnohem více. Kamarádi a svatebčané rádi vymýšlejí něco nového, čím by celou společnost pobavili. Jednou přichystají pro novomanžele obilí a cep na mláčení, podruhé zase ženich seká trávu ozdobenou kosou. Dokonce se vyskytla i taková varianta zvyku, kdy nevěsta předváděla svoji zručnost při nabíjení jitrnic. Dva z informátorů se domnívají, že se jedná o zvyky uskutečňované při zatahování. Podle mého názoru se zmýlili.

Svatbě přihlíželo dříve mnoho lidí. Všichni, co stáli kolem a sledovali, jak si počínají ženich s nevěstou, dostávali pití a cukroví. Ti z dotazovaných, kteří o zvycích nevěděli, vysvětlovali svoji nevědomost tím, že dnes se již na „čumandu“ nechodí, a tak nemají o dodržovaných obyčejích žádný přehled.

Po obřadě, ale někdy také při hostině, dochází k únosu novomanželky. Kradení novomanželky bylo dříve častěji k vidění než dnes. Únos nevěsty většinou doprovázely různé nepříjemnosti. Stává se, že svatba špatně skončí a svatební hostina i zábava byly zkaženy, a tak se od tohoto zvyku upouští. Pokud se uskuteční, raději se předem se ženichem domluví. Nevěstu ukradli obvykle přítomní svatebčané a kamarádi. Odjeli s ní do nějaké hospody a vesele popíjeli. Až je ženich našel, což mohlo trvat i hodiny, zaplatil útratu. Ta nahrazuje výkupné. Při jedné svatbě se kamarádi smluvili a unesli dokonce ženicha. Překvapená nevěsta ho pak musela hledat.

V minulosti i dnes se provádí zatahování svatebního průvodu, ale nemusí se konat vždy. Aktéři využijí vhodné příležitosti před obřadem, nebo až po obřadu, někdy vícekrát během svatby, aby na příhodném místě průvod zatáhli. Svatebčané a méně často i sousedé natáhnou přes silnici provaz. Ženich a nevěsta se vyplácejí cukrovím, koláči a pitím, zvláště lahvičkou něčeho dobrého.

Dříve bylo obvyklé, že novomanželé odjížděli po uzavření sňatku k fotografovi, který zvěčnil tento důležitý okamžik v jejich životě. Dnes je všemu jinak. Fotograf bývá přítomen přímo na svatbě, a proto není nutné k němu zajíždět. Vyskytují se také svatby, které si svatebčané nafotí sami, což má několik výhod. Mnoho lidí disponuje fotoaparáty a videokamerami. Jejich obsluhu se každý snadno naučí a dokáže zhotovit pěkné snímky. Pořízení vlastních fotografií vychází levněji než zvaní profesionála.

Hlavním bodem svatebního programu je bezpochyby svatební hostina, která má ustálená pravidla. Při příjezdu svatebčanů na hostinu následují opět různé zvyky. Nejčastěji dodržovaným obyčejem je rozbíjení talíře. Střepty přinášejí novomanželům štěstí. Koště drží ženich, nevěsta drží lopatku. Někdy mezi sebou ženich a nevěsta soupeří o koště. Kdo se chopí koštěte, toho musí druhý z partnerů poslouchat. Kdo byl rychlejší a vzal si koště, „vládl“ potom domácnosti. O svatbě ani o svatební hostině se nevyskytují žádné maškary. Nikdo se nepřevléká za falešnou nevěstu. Málokdy se o svatbě objeví bába s miminkem, ale ta není považována za maškaru. Jednou byl na svatbě přítomen kominík, který symbolizoval štěstí.

Ženich při příjezdu do restaurace přenáší nevěstu přes práh. Jindy mají novomanželé za úkol štípat dříví. V případech, kdy hostina následuje bezprostředně po vlastním obřadu, se některé zvyky konané před úřadem (před kostelem) provozují těsně před hostinou, nebo přímo při ní. Dochází v podstatě k posunu zvyků.

Nesmíme zapomenout na házení kyticí, které je známé z televizních pořadů. Dříve házení kyticí nebývalo. Dnes si nevěsta kytici nechá usušit a schová si ji na památku.

Stoly jsou při svatební hostině uspořádány takovým způsobem, že připomínají tvar písmene U, nebo tvar písmene T. V čele sedí oba novomanželé, pak rodiče a nakonec svědci. Rodiče nevěsty sedí po straně ženicha a naopak. Ostatní svatebčané zaujmou taková místa, jaká jim vyhovují.

Nyní bych se rád zmínil o tom, kolik hostů se účastní svatební hostiny. O počtu hostů rozhodují především finanční možnosti rodin obou snoubenců. Mezi hosty převažují blízcí příbuzní. Při větších svatbách bývají přítomni i členové širšího příbuzenstva. Ženich a nevěsta si pozvou své přátele. Počet pozvaných hostů se pohybuje často kolem třiceti až padesáti osob. Pokud na svatbu přijde více než sedmdesát lidí, jedná se už o svatbu velkou.

Podle poloviny informátorů se občas objevují i intimní svatby, které probíhají jen za přítomnosti snoubenců a svědků.

Svatební hostinu dříve připravovala rodina nevěsty a konávala se doma. Proto se dříve uplatnila hmotná pomoc, kterou do nevěstina domu příbuzní a sousedé přinášeli, a své opodstatnění nacházela také výpomoc od ostatních žen z vesnice, které pekly a vařily na svatební hostinu.

Dnes se jezdí na hostinu do restaurace či podobného zařízení. Rodině nevěsty, ale i rodině ženicha tím odpadá mnoho starostí. Je to jednodušší a všichni si v klidu užívají svatebního veselí.

Jakmile svatebčané zasednou ke stolům, servíruje se jim šunková rolka – typický předkrm na svatebních hostinách. Následuje knedlíčková (nudlová) polévka. Hlavní chod tvoří svíčková s knedlíkem. Ta jednoduše nesmí chybět. Jiný pokrm ji nemůže v Dubenci zastoupit. Na prostřeném stole stojí mísy s cukrovím a podnosy s dorty. Jako první rozkrajuje svatební dort nevěsta. Převažují dorty zhotovené profesionály. Pokud je však někdo šikovnější, dělá si dorty doma sám.

Na každé svatbě jedí novomanželé z jednoho talíře. Svatebčané jim svážou ruce, případně jim uvážou velký společný bryndák kolem krku. Novomanželé se vzájemně krmí. Tento zvyk je prý znamením jejich společného života. Zvyk má ukázat, jest-li se jeden umí postarat o druhého. Má jim též připomenout, aby se v životě srovnali a aby se nehádali.

O svatební hostině se také vybírají peníze pro nevěstu. Svatebčané jí zastrkují peníze za podvazek, jindy je zase házejí do klobouku. Většinou se však vybírají peníze do nevěstina střevíčku, aby nevěsta měla „na kolíbkou“.

Během svatební hostiny přednese vybraný účastník krátký proslov a blahopřání novomanželům. K tomu se připojuje přípitek. Tuto záležitost si vezme na starost jeden ze svědků, případně jeden z otců. Je třeba, aby někdo o svatební hostině bavit přítomné hosty a

aby předčítal svatební gratulace a vinče. Někdy nastává problém, protože se této činnosti nechce nikdo ujmout. Obvykle je povolán ten největší řečník, který se nachází mezi svatebčany, ať už se jedná o někoho z rodiny či přátel. Musí to být člověk výřečný, který umí mluvit a má chuť mluvit. Velmi často promlouvá k hostům a novomanželům otec nevěsty nebo někdo z rodičů.

O délce svatební hostiny rozhoduje především to, jak se dokáží svatebčané bavit. Někdy ji ukončí velmi rychle, ale častěji se protáhne až do pozdních, nebo dokonce až do ranních hodin. Na svatbě zaznívá i živá hudba. Večer se tancuje, pije se a svatebčané rozjízďejí veselou zábavu.

Tancování zahajuje sólo ženicha a nevěsty. Pak provedou nevěstu otcové a svědci. Svatební tanec se omezuje na sólo s nevěstou. Nedoprovází ho žádné jiné zvyky a nevybírají se při něm peníze.

Z každé svatby si všichni hosté odnášejí cukroví a dorty jako dar. I v Dubenci se běžně říká, že hosté dostávají výslužku.

V Dubenci se šíří zvláštní jev. Již jsem se o něm zmiňoval. Místo svatební hostiny se pořádá jakási zahradní slavnost, jak ji místní sami označují. Ta přijde na mnohem menší finanční částku. Dalším důvodem pro svatební posezení na zahradě je, že novomanželé spolu delší dobu žili a někdy mají už dítě. Při zahradní slavnosti se opéká prase a nechybí dostatek pití.

Po svatbě se jezdí na svatební cesty. Někteří z novomanželů směřují do ciziny, pokud jim ještě zůstaly peníze. Mladé páry lákají hlavně jižní země a pobyt u moře.

Dva informátoři uvedli, že po svatbě se nevěsta nesmí týden vrátit domů. Po celý týden ji nechtějí vidět doma.

Jedná-li se o druhý, případně o další sňatek jednoho či obou partnerů, doznává svatba závažných změn. Svatba by se neměla konat v kostele. Nevěsta při druhém sňatku nenosí šaty bílé barvy. Svatba je spíše tichá. Vyznačuje se střídmostí a skromností.

3.8. Spolková činnost v obci Dubenec

Spolková činnost je v každé vesnici vítaným jevem. Obohacuje totiž nesmírně kulturní a společenský život v obci. Jediný člověk mnoho nezmůže, ale kolektiv ano. Kolektiv fungujícího spolku může rozvíjet různé kulturní aktivity. Členové takových spolků vystupují při příležitosti oslav a kulturních programů. Spolky prezentují výsledky svého snažení na veřejnosti a seznamují ji s okruhem svých zájmů.

Od druhé poloviny 19. století až do dnešní doby vznikly, rozvíjely se a zase zanikly mnohé spolky v Dubenci. K těm nejdéle trvajícím patří myslivci a hasiči, což není nic tak překvapivého. I spolkovou činnost v Dubenci poznamenalo soupeření mezi „češtvím“ a „němectvím“. Němci měli v obci většinu, a tak ustanovující se instituce, organizace a spolky získávaly německý ráz. Posléze se uzavřely vůči české menšině a nepřijímaly do svých řad české občany. Vznikl-li tedy v Dubenci nějaký spolek, vyprofiloval se velmi brzy jako německý. Následně si česká menšina založila vlastní spolek obdobného charakteru.

Nejprve si představíme německé spolky v Dubenci. Od roku 1881 působil v Dubenci dobrovolný hasičský sbor. Ten si pořídil o dva roky později hasičskou stříkačku. Od roku 1904 disponoval vlastní hasičskou zbrojnicí. Hasičský sbor čítal v roce 1926 osmdesát čtyři aktivních členů.

Vzdělávací a zábavný spolek rozvíjel v obci svoji činnost od roku 1892. Přípravoval divadelní představení. Zajišťoval pohřby, neboť vlastnil pohřební vůz. Poskytoval podporu chudým školním dětem. Spolek tvořilo dvacet aktivních, padesát přispívajících a sedm čestných členů.

Roku 1910 zahájila svoji činnost tělocvičná jednota. Spolek veteránů se ustanovil po 1. světové válce v roce 1919. V Dubenci fungovaly v roce 1926 ještě další německé spolky a sdružení: kulturní, vzdělávací, myslivecký, zemědělský vzdělávací, svaz zemědělců a místní členská skupina Okresní mládežnické péče.

K nejvýznamnějším českým spolkům v Dubenci se řadily sbor dobrovolných hasičů a Národní jednota severočeská pro Dubenec a okolí. Oběma bude v této práci věnováno více místa. Od roku 1924 zde působila menšinová tvůrčí komise a byla zřízena menšinová místní knihovna. K roku 1926 se pojí vznik české větve německého mysliveckého spolku. Spolek československého červeného kříže byl založen roku 1936 a o rok později vznikl Odbor sester československého červeného kříže. Rolnický svaz se v roce 1937 soustředil pod názvem „Selská jízda“.

Národní jednota severočeská pro Dubenec a okolí se ustanovila v roce 1897. Její název již mnohé napovídá. Měla hájit zájmy českých obyvatel v převážně německých pohraničních oblastech. Napomáhala kulturnímu a hospodářskému rozvoji Dubence. Do rámce její činnosti spadaly také oslavy, které se konaly u příležitostí významných výročí a svátků.

Národní jednota severočeská podporovala český sbor dobrovolných hasičů a českou školu. Díky jejímu úsilí mohla být v roce 1932 zahájena stavba nové budovy pro českou měšťanskou školu v Dubenci. Členové Jednoty se výraznou měrou podíleli na přípravách a vlastní realizaci slavností položení základního kamene (24. dubna 1932) a otevření nové školy (2. – 3. září 1933).

Pod záštitou Národní jednoty severočeské se konaly plesy, divadelní přestavení, mikulášská nadílka a vánoční večírek, na kterém děti dostávaly teplé oblečení a boty.

Svou činností se Jednota snažila připomenout významné postavy a osobnosti českých dějin, aby byla posílena česká národní hrdost. Organizovala slavnosti při výročí narození prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a slavnosti věnované památce reformátora Jana Husa. Národní jednota severočeská připravila v roce 1921 program ke stému výročí narození satirika a publicisty Karla Havlíčka Borovského a v roce 1925 uskutečnila slavnostní pořad u příležitosti pětasedmdesátých narozenin prezidenta Masaryka. O rok později jej mohli Dubenečtí spatřit osobně, když jejich obcí projížděl.

Národní jednota severočeská podporovala zemědělskou činnost svých členů. Napomáhala distribuci hospodářských plodin, pro které zajišťovala odbyt. Nakupovala zemědělské stroje, aby práce rolníků byla snazší a efektivnější.

Jak již bylo výše napsáno, měla Národní jednota severočeská zlepšovat podmínky pro život české menšiny v pohraničních oblastech. Řešila problémy, které vyplývaly ze sporů mezi Čechy a Němci v Dubenci. Od roku 1908 Jednota opakovaně vystupovala s požadavkem, aby byly při českých pohřbech zpívány české písně. Zdejší katecheta totiž odmítal, aby na pohřbech zaznívaly české písně.

U výročí sedmdesátých narozenin prezidenta Masaryka v roce 1920 měly být zasazeny dvě lípy na obecním pozemku. Obecní zastupitelstvo bylo požádáno o souhlas. Obecní zastupitelstvo tvořili z větší části Němci, a tak byla žádost odmítnuta. Situace se vyřešila tím, že bylo pro lípy vybráno jiné místo.

Počátky českého hasičského sboru v Dubenci nebyly nikterak jednoduché. První členové hasičského spolku se museli vyrovnávat s mnoha překážkami. Rozvoji českého hasičského sboru nepřáli ani němečtí představitelé obce. Především však musel sbor překonávat

nedostatek finančních prostředků. Činnost spolku závisela na obětavosti jeho členů a jejich dobrovolných darech. Vynaložené úsilí přinášelo své výsledky a hasiči dosahovali prvních úspěchů. Touhu po vlastním hasičském sboru živila i konkurenční soutěživost mezi Čechy a Němci a snaha dokázat to, čeho je schopen německý hasičský sbor.

Němečtí hasiči v Dubenci byli podezříváni českým obyvatelstvem, že úmyslně přijíždějí pozdě k požárům českých usedlostí. Tato nespokojenost se zásahy německých hasičů vedla české občany Dubence k úvahám o realizaci vlastního hasičského sboru. K tomu přispívalo i chování jejich německých spoluobčanů a členů německého hasičského sboru, kteří znemožňovali Čechům vstup do jejich hasičského spolku.

Definitivní tečku učinil této situaci požár usedlosti u Endtů v roce 1911. Rozhodnutí o založení českého hasičského sboru padlo při diskusi v místním hostinci „Na Vyhlídce“. Český hasičský sbor vznikl v roce 1912. Krátce po založení čítal dvacet sedm členů.

Za 1. světové války byli mnozí mužové a členové sboru povoláni na frontu. Aby se udržela činnost hasičského spolku, musel být vytvořen v roce 1916 ženský sbor.

Český hasičský sbor plnil i své vzdělávací povinnosti. Účastnil se hasičských srazů a cvičení.

Čeští hasiči neměli v Dubenci žádnou budovu, kde by mohli cvičit a kde by mohl být uložen všechen potřebný materiál. Ukázalo se, že sbor nutně potřebuje vlastní hasičskou zbrojnici. Ve 20. letech 20. století se však stupňovaly spory mezi Čechy a Němci, a tak čeští hasiči od obce obdrželi ke stavbě zcela nevhodný pozemek. Obecní zastupitelstvo se též zdráhalo poskytnout hasičům finální příspěvek na vybudování nové zbrojnice. Realizace stavby začala v roce 1926 a o rok později byla hasičská zbrojnice otevřena.

Na počátku 30. let zakoupil český hasičský sbor novou motorovou stříkačku. Roku 1935 dostali hasiči darem spolkový prapor. Ten byl nejprve posvěcen a pak následovala slavnost „rozvinutí praporu“.

Po záboru Dubence fungoval český sbor i nadále, ale v roce 1940 byl nucen svoji samostatnou činnost přerušit. Sloučil se s jeho německým protějškem a byla vytvořena jednotná organizace. Spolkový prapor musel být odevzdán starostovi obce Adalbertu Fiedlerovi.

V roce 1945 obnovil český hasičský sbor svoji činnost. Jeho členové vyzvedli u starosty Fiedlera český hasičský prapor.

V poválečném období bylo třeba přilákat do sboru mladou generaci. Zvláštní pozornost se tedy věnovala práci s mládeží. Dubenečtí hasiči se opět zúčastňovali soutěží a obsazovali přední místa.

V roce 1970 se poprvé konala soutěž o putovní „dubenecký pohár“. Ten byl zhotoven z broušeného skla. Do soutěže se přihlásilo sedmnáct hasičských sborů z okresů Trutnov a Náchod. Soutěž o dubenecký pohár zaznamenala nebyvalý úspěch, a tak bylo rozhodnuto, že se bude pořádat každoročně.

Soutěž o dubenecký pohár se stala významnou akcí celého regionu a lze o ní hovořit jako o tradici. Na dubenecký pohár došlo i při rozhovorech s informátory. Zmínky o hasičích a hasičských závodech v nich vyvolávají živé vzpomínky. Mnozí jsou pyšní na výkony dubeneckých hasičů i na to, že se v Dubenci koná taková známá soutěž. Dle slov informátorů se jí účastní i několik desítek mužstev.

Hasiči v Dubenci pořádají také noční útok, tedy hasičské klání, které probíhá od večerních do pozdních ranních hodin. Noční útok představuje zvláštnost, je jedinečnou akcí tohoto druhu, která dokáže přilákat nejen soupeřící hasičská mužstva, ale také pozornost veřejnosti.

Další zájmová sdružení a kroužky existují při dubenecké škole. Mezi nimi mě zaujal kroužek dubeneckých modelářů. Jeho členové se věnují leteckému modelářství. Své výtvary prezentují na výstavách i při jiných příležitostech. O modelářích se zmiňovali i někteří informátoři. Stejně tak mě upozorňovali na zdejší florbalové mužstvo. To nese hrdý název „Dukelští bojovníci“.

V obci funguje také spolek zahrádkářů. Ten organizoval zájezdy do Litoměřic na „Zahradu Čech“ a do Českých Budějovic na „Zemi živitelku“. V poslední době není příliš aktivní.

Nadšení chovatelé psů v Dubenci se sdružili též do vlastní organizace. Mají i své internetové stránky. Jeho členové se se svými miláčky účastní mnohých soutěží a závodů. Na místním hřišti občas předvádějí, jaké dovednosti dokázali své čtyřnohé přátele naučit. Tento zajímavý kynologický spolek se oficiálně nazývá OSA Snoopy Agility Dubenec.

O myslivcích a „Lize neregistrovaných“ bylo psáno již výše. Myslivci se mimo občasné pořádání plesů na veřejnosti výrazněji neprojevují.

Díky internetovým stránkám Dubence jsem si uvědomil, že v obci stále působí místní organizace Sokola, která rozvíjí především sportovní aktivity. V nynější době má na starosti vše, co se točí kolem volejbalových mužstev a volejbalových klání v Dubenci.

3.9. Společenský a kulturní život v Hustířanech

3.9.1. Lidové zvyky a zábavy výročního cyklu

Poslední terénní výzkum realizovaný v Hustířanech v létě 2007 měl sledovat tyto cíle: za prvé ověřit údaje získané z předcházejících terénních akcí, za druhé poskytnout materiál potřebný ke komparaci a za třetí potvrdit či vyvrátit závěry týkající se obecnějších tendencí vývoje v oblasti lidové tradice.

Spektrum informátorů se v tomto případě vyznačovalo velkou různorodostí; někteří z nich zaujímali v lokálním společenství specifické postavení, které je třeba zaznamenat. Mezi prvními bych vzpomenul místní kronikářku, organizátorku či iniciátorku společenských akcí, ke kterým v současnosti patří „dámská koleda“ na Květnou neděli, „Pohádkový les“ pro nejmenší a neúspěšný pokus zavést barborky. Podařilo se mi rovněž zachytit rozhovor s představitelkou mladší generace (24 let) a zároveň bývalou členkou hasičského dívčího družstva, která kromě jiného zprostředkovala cenné informace o svatbě na základě své vlastní nedávno prožité zkušenosti. Nepochybně zajímavou postavou je i tehdy devěťasedmdesátiletý „písmák“, který si vede poznámky o různých záležitostech, sleduje dění ve vesnici a kulturní život obecně; vyzná se v sousedských vztazích, sám doporučoval další vhodné informátory a důsledně rozlišoval mezi místními rodáky a chalupáři. O druhých se poněkud nekriticky domníval, že toho příliš nevědí.

Toto tvrzení zpochybnil jeden z informátorů, sám chalupář, kterého pojí s Hustířany jistý rodinný vztah a který zde jako důchodce žije natrvalo, a to již sedmnáct let. Sice není schopen podat srovnání s minulostí, ale zato se soustředí výhradně na „současnost“. Informátor tvrdil, že se jde podívat, když se něco děje, aby spolu s manželkou podpořili účast a aby tím zároveň podpořili společenský život v obci. Místní prý moc nikam nechodí a místo aby „hecovali“ oni jeho, musí „hecovat“ on je.

Poslední osobnost, o které se chci zmínit, představuje nejstarší obyvatelka obce (86 let), místní rodačka a pamětnice. Ta dokáže pozoruhodně srovnávat minulost a současnost. Ačkoliv lze namítnout, že právě převaha starších informátorů vede při interpretaci získaných dat ke zkreslení obrazu života v dané lokalitě, je v tomto konkrétním případě všechno jinak. Informátorka se zapojuje do kolektivního života, zvláště o Velikonocích, kdy k ní přicházejí nejen příbuzní, ale také děti z vesnice, které pak obdarovává s vlastnoručně zdobenými

vajíčky s otisky travních rostlin; kromě toho je o situaci v obci velmi dobře zpravována. Jako informační kanály jí slouží kontakt s vedoucí prodejny, která jí přináší nákup, nebo návštěva sousedky. Něco se dozví z plakátů, jindy jsou zase lidé zváni na kulturní akce. O tom, jak vypadá „Pohádkový les“ ji informovala pravnučka, která se toho účastnila apod.

Hustířanské kroniky zaznamenávají kromě politických, společenských a hospodářských změn také značné množství informací o tradicích a kulturně – společenských záležitostech. Badatelé se tak nabízejí vhodná příležitost komparace s materiálem, který získal prostřednictvím dotazníků a rozhovorů. Zápisy v kronikách mohou být snadno konfrontovány s výpověďmi informátorů, zvláště pak chronologické údaje, a kombinací všech pramenů lze dosáhnout věrnějšího obrazu zkoumané reality. Otevírá se tu velký prostor ke zkoumání vztahu paměti (jak individuální, tak i kolektivní) a dějin (pevně fixovaných v písemných záznamech).

Je docela překvapující, že výpovědi informátorů, opírající se do značné míry o ústní podání a paměť, poskytovaly nečekaně přesné informace, dokonce včetně datování zániku či vzniku některých tradičních forem. Co se týče starších událostí, „rozpomínali se“ dotazovaní s neobvyklou přesností na působení spolku „Juvena“ kolem přelomu 60. a 70. let 20. století. Jejich „vzpomínky“ se v podstatě shodovaly s kronikářskými záznamy. Adekvátní informace podávali i tehdy, pokud se jednalo o aktivity jezdeckého klubu a nově vznikající (stabilizující se a rozvíjející se) „tradice“.

Pro potřeby analýzy jevů společenského a kulturního života v Hustířanech rozliším tři množiny těchto jevů. Nebude se jednat o tři striktně definované kategorie, což ostatně není ani možné vzhledem k vzájemnému propletení jednotlivých složek lidové kultury, ale spíše o volně vymezené skupiny, které jsou víceméně arbitrární, nepřesné a mohou přispět ke zkreslení reality. Připomínám, že lidové kultuře přikládám širší, proměnlivější a vágnější význam, protože do ní včleňuji i tradice „nové“, ať již formou či obsahem. Jediným kritériem pro začlenění konkrétního jevu do určité skupiny bude jeho relevance k současnosti, tedy to, do jaké míry ovlivňuje interpersonální vztahy v lokálním společenství.

První skupinu představují ty složky lidové kultury, které buď byly zapomenuty, vymizely, nebo se již neprovozují. Mají význam jen z hlediska přežitkového, mohou přispět k osvětlení jejich historické geneze a spadají do proudu kulturněhistorické orientace etnologie. Druhá skupina zahrnuje tradice a zvyky v transformaci. To znamená, že mohou být v úpadku, že je nejasný jejich další osud a že k nim lokální společenství zaujímá rozdílné postoje. Je možná i druhá varianta. Nesou v sobě určitý potenciál pro další rozvoj, lepší se na ně prvky nové, mění se jejich obsahy a významy apod. Do třetí skupiny řadím ty kolektivní aktivity, které mohou být vzniklé jak ve staré, tak nedávné minulosti. Ale jsou to formy živé s velkým dopadem na

život v lokálním společenství. Je velmi obtížné diferencovat mezi druhou a třetí skupinou; navíc jevy spadající do skupiny první mohou být kdykoliv oživeny, byť ve zcela jiném kontextu. Kromě toho existují i takové elementy společenského života, které jsou obtížně zařaditelné.

Do první skupiny náleží masopust, Boží Tělo a dožínky. Masopust se v Hustířanech dávno nedrží; slavil se ještě několik let po druhé světové válce, asi do padesátého roku. O podobě masopustu mají ponětí jen ti nejstarší pamětníci v obci, kteří také uvedli, jaké masky se v průvodu vyskytovaly. Mezi nimi se objevily jak masky zhotovené ze slámy, tak masky antropomorfní (aktéři se převlékli za staré babky, za žebráky apod.). Při masopustu vyhrávali muzikanti a průvod zastavoval u každé chalupy. Masopust probíhal i v pracovní dny, což prý tolerovali i samotní zaměstnavatelé. Zánik masopustu souvisí zřejmě s tím, že lidé měli v pohnuté době zcela jiné starosti. Informátorka v této souvislosti uvedla, že mnoho lidí odtud odešlo do vysídleného pohraničí, do nedalekého pásma Sudet; zmínila kupříkladu Dubenec.¹⁰²

O slavení Božího Těla hovořili pouze dva informátoři, samozřejmě představitelé nejstarší generace. Vzpomínají si, že byly stavěny oltáře, a to i podél cesty z Hustířan na Chotěborky, kde se nachází farní kostel a kde se konala bohoslužba. Boží Tělo dnes lidem již nic neříká, jen aktivní věřící se účastní mše v kostele.

Dožínky také zanikly i ve své velmi zjednodušené podobě, omezující se na společné posezení družstevníků. Dožínky se udržovaly do té doby, než se v roce 1993 rozpadlo družstvo Jaroměř, pod které Hustířany spadaly. Známé jsou názvy odvozené od zemědělských plodin, jichž se závěrečné práce (sklizeň) dotýkaly – např. bramborové, dosenné.

Do druhé skupiny jsem zařadil pálení čarodějnic, posvícení a mikulášskou obchůzku. Pálení čarodějnic bylo až do roku 2006 živým zvykem a probíhalo za účasti celé vesnice. Na jaře 2007, tedy ve stejném roce, kdy jsem v Hustířanech prováděl terénní výzkum, se společné čarodějnice nekonaly. Asi nepřekvapí, že ve výpovědích informátorů panovala shoda, neboť tuto proměnu udržovali v živé paměti. Čarodějnice se staly v podstatě soukromou záležitostí, kdy se večer 30. dubna rozdělává po celé vesnici více ohňů. Svou roli může hrát minimální aktivita hasičského spolku. Kromě toho se informátoři zmiňovali o nepořádku, který po ohništích zůstal, a také o tom, že prý nastal problém s pozemkem, kde by bylo možné pálit společný oheň. Jeden z dotazovaných připomenul, že druhá strana vesnice rovněž zapalovala svůj vlastní oheň, ale nepodařilo se mi zjistit, kdy to bylo a zda to souvisí s rozdělením obce na dvě části.

¹⁰² Hustířany: informátorka 86 let, vdova, důchodkyně, místní rodačka.

Posvícení v Hustířanech připadá na poslední neděli v srpnu. Tradiční slavné posvícení trvalo tři dny, od soboty do pondělí, a chodívalo se tancovat na zlatou. Nejstarší informátorka vzpomínala, jak se na posvícení připravovala sváteční jídla a po celé vesnici voněly koláče, které se rozvážely příbuzným do okolních vesnic. Vzájemné zvaní na posvícení bylo mezi příbuznými dobrým zvykem. Starší informátoři zřetelně pocítují skutečnost, že posvícení ztratilo mnohé ze své svátečnosti. Mladí lidé dřívější podobu posvícení neznají, nepřipadá jim to jako vzácnost. Narozdíl od starších dob mají lidé po celý rok dostatek dobrého jídla a mnoho příležitostí k zábavě. I z toho důvodu je potom posvícení vnímáno jako každý jiný všední den. Sami informátoři opět prokázali schopnost reflektovat a interpretovat současnou sociální realitu.

Vývoj posvícenské tradice úžasným způsobem zachycuje hustířanská kronika, a proto je možné sledovat její „úpadek“ či spíše proměnu, její zjednodušování a postupné zkracování slavnosti ze tří dnů na jeden den. Proměnu tradice poprvé signalizuje kronikářský zápis z roku 1958. „Posvícenskou zábavu pořádali požárníci, kteří na to asi zapomněli, že by měli jít dovnitř na zábavu a jich většina s manželkami stáli pod okny. To bylo v neděli. A v pondělí o „zlaté“, tak malou návštěvu snad žádný nepamatuje. Proč tedy požárníci zábavu pořádali? Hrál z části kroužek a z části hudebníci p. Ryby.“¹⁰³ V roce 1962 se taneční zábava konala jen v sobotu, což se stalo poprvé v historii Hustířan, a konečně zápis z roku 1973 potvrzuje pokles významu (míry svátečnosti) posvícenské oslavy, dočteme se v něm totiž následující: „Posvícení jaké se u nás nepamatuje, zvláště v pondělí. Někdo ho drží, jiní ne. Normálně se pracuje. A potom, co, hostinec zde není.“¹⁰⁴

V současné době se posvícení „dělá“ doma, v některých rodinách se pečou koláče. Taneční zábavy se konaly v posledních třech letech (tedy 2004 – 2006) pravidelně. Jaká byla situace v předcházejícím období, lze jen těžko říci. Výpovědi informátorů však naznačovaly určitou mezeru (diskontinuitu) v pořádání tanečních zábav. K faktorům, jež ovlivňují jejich opětovné konání, patří činnost/nečinnost hasičů, kteří posvícenské zábavy obvykle organizovali, a také ekonomické podmínky (návštěvnost, pronájem hospody).

V období kolem posvícení se odehrávají sjezdy rodáků, které se uskutečňují přibližně v pětiletých intervalech. Sjezd rodáků poskytuje vítanou příležitost pro obnovu posvícenské tradice a pro revitalizaci s ní spojené taneční zábavy. Navíc velmi aktivně si počínají místní koňáci, tedy členové Jezdeckého klubu v Hustířanech, kteří pravděpodobně místo hasičů organizují zábavu.

¹⁰³ Kronika obce Hustířany II, 1951 – 1961.

¹⁰⁴ Kronika obce Hustířany V, 1971 – (současnost).

Mikulášská obchůzka se sice koná, ale nezasahuje příliš do kolektivního života vesnice, neboť se týká jen několika rodin, kde mají malé děti. Další vývoj tohoto zvyku bude záviset právě na počtu dětí v obci. Za mikuláše a čerta se přestrojují „náctiletí“ hoši; návštěva rodin je vždy předem dohodnuta.

Na rozhraní druhé a třetí skupiny se pohybuje stavění máje. Někteří informátoři naznačovali, že se stavění máje udržuje „poslední dobou“. Dvě výpovědi poukazovaly na obnovení zvyku, objevila se však také informace o „nepřetržité tradici“. Rozkolísanost odpovědí svědčí na jedné straně o diskontinuitě stavění hlavního máje, na druhé straně také o jeho menším významu pro celospolečenský život vesnice. Stavění máje se totiž týká hlavně party mladých kluků, na kterých také záleží, bude-li zvyk nadále provozován. Je nutné zmínit, že máj tito mladí muži stavějí ručně a poté odcházejí do místní restaurace, aby svůj výkon notně oslavili.

Máje se musí hlídat, neboť jsou kradeny, což připomněli dva z dotazovaných (nelze říci, k jakému posunu došlo oproti minulosti). Snahu o krádež máje je možné očekávat od kluků z Velichovek, což by mohlo být signálem určitého soupeření mezi mládeží z obou vesnic. Máj nese zelený březový vršek (nikoliv smrkový); dvě odpovědi uváděly, že se na máj připevňuje též věnec, a jedenkrát byl uveden zvyk šplhání pro párky připevněné k máji (ale bez upřesnění časového údaje).

Aby bylo vyličení májových oslav úplné, dovolím si udělat drobný exkurs do historie Hustířan. V roce 1969 vzniklo sdružení dětí a mládeže „Juvena“, které si vytyčilo následující plán – kultura, sport (založení jezdeckého kroužku), sběr starého železa a brigády v JZD. Pod vedením zdejšího učitele secvičili její členové „Českou besedu“, kterou předvedli a tancovali 30. května u příležitosti kácení máje. Všechna děvčata byla „vyváděna“ z domu, tancovalo se po vsi a večer se končilo taneční zábavou. „Juvena“ však neměla dlouhého trvání, byla zrušena a nahrazena Svazem socialistické mládeže.

Velikonoce jsou nejvýznamnější křesťanské svátky, je tedy samozřejmé, že praktikující věřící navštěvují v tyto sváteční dny mši svatou. Co se týče společenského a kulturního života v Hustířanech, zůstalo z velikonočních tradic dodržování jen některých jejich složek a vše se omezilo na velikonoční pondělí, kterému jasně dominuje pomlázková obchůzka spojená s koledováním. Velikonoční pomlázka je záležitostí všech generací. Malé děti chodívají buď jednotlivě, nebo i ve skupinkách. Navštěvují převážně sousedy a příbuzné. Starší chlapci a dospělí se organizují do větších skupin, které čítají i více než deset koledníků (např. 15 až 17 osob). Tyto větší skupiny obvykle chodí „od baráku k baráku“, jak se shodně vyjádřilo sedm

dotazovaných. O pondělním odpoledni se objevil také zvyk „polejvání“ vodou, což uvedla jediná informátorka.

Děti znají také leckteré koledy, někdy i nové, kterým se naučily v základní škole, neboť připomínání lidových tradic do jisté míry zpestřuje výuku a umožňuje výtvarnou seberealizaci žáků, vybízí ke hře a projevuje se potom konkrétním způsobem ve zmíněném koledování. Z koled děti zpívají například „Koledy, koledy, tetičko“ a celou řadu jiných, méně známých říkanek.

V souvislosti s Velikonocemi všichni lidé, se kterými jsem měl možnost vést rozhovor, vzpomenu si tzv. „dámskou koledu“, která představuje jednu z nejzajímavějších kolektivních aktivit v Hustřířanech. „Dámská koleda“ je bezpochyby velmi živou a rozvíjející se „tradicí“. Jedná se o novou formu vyjadřující potřebu společenského života obyvatel této lokality. Tato obchůzka se koná vždy týden před Velikonocemi, tedy na Květnou neděli, a zdá se, že vyplňuje a oživuje prázdný prostor tohoto dříve výhradně svátečního období, který uvolnily zánik starých tradic a sekularizace náboženského života v moderní společnosti.

„Dámská koleda“ – jak již sám název napovídá – má v podstatě obdobný průběh jako velikonoční pomlázka, kdy koledují malí chlapci a dospělí muži. Obchůzka žen na Květnou neděli byla podle informátorů zavedena přibližně před sedmi lety; v každém případě doloženy jsou fotografie z této akce z roku 2001, což by předcházející údaje potvrzovalo (v roce 2007 se tedy konala již posedmé).

Chození žen s pomlázkami vzbudilo v Hustřířanech nečekaný rozruch a bylo jistě velkým překvapením, zvláště pak pro „postižené“ muže, kteří byli doslova vyvlečeni z postele, neboť skupinka mladých žen si za svými oběťmi došla až do ložnice. Opět zdůrazňuji, že nic nebylo předem ohlášeno a nikdo nic podobného neočekával. Celá akce vznikla z iniciativy party dobrých kamarádek, většinou dvacetiletých až třicetiletých vdaných žen. Jaké byly jejich skutečné motivy tohoto počínání, lze jen těžko odhadnout. Snad snaha pobavit se, udělat si legraci, příležitost mužům také něco oplatit či potřeba rozvíjet kontakty mezi lidmi a tím přispět k posílení sousedských vztahů.

Kromě momentu překvapení byly reakce aktérů různorodé, ale převažovaly ty pozitivní, jinak by se tato událost neopakovala i v letech následujících. V letech 2001 až 2007 se konala „dámská koleda“ pravidelně každý rok, což dosvědčuje, že byla přijata vesnickým kolektivem a našla stabilní místo v kalendáři, získala tak podobu zvyku s ustálenou formou obchůzky.

Parta mladých žen chodí dům od domu, nesmí si totiž dovolit nikoho vynechat. Chlapi z vesnice již bývají na koledování žen řádně připraveni a mohli by se cítit uraženi, pokud by nepřišli; navíc si pro ně nachystají malé pohoštění a připíjejí si s nimi.

Jak celou záležitost interpretují sami informátoři? Necháme-li promluvit obyvatele Hustířan a využijeme-li při výzkumu nově vznikajících jevů „emic“ perspektivu, zjistíme, že Hustířanští nahlízejí celý podnik jako recesi, kdy dochází k převrácení rolí či jejich výměně mezi muži a ženami v rámci této lidové zábavy. Ta je vnímána jako něco nového a zvláštního; u starší generace se pak objevují určité rozpaky. Zaznamenal jsem též názor, že to zavedly chalupářky a že se nejedná o žádnou tradici.¹⁰⁵ Jiná výpověď zase svědčí o tom, že někteří lidé považují zavedení „dámské koledy“ za „novou“ tradici.

Nabízí se také otázka, odkud se vzala inspirace pro „dámskou koledu“. Ačkoliv to bylo spontánní rozhodnutí, nemuselo jít zcela o náhodu, neboť v severovýchodních Čechách (na Náchodsku) v některých lokalitách jsou velikonoční obchůzky dívek a žen zcela běžným jevem. Sami informátoři připomněli, že snad něco podobného dělají v Kostelci nad Orlicí či ve Velké Jesenici. Někdo vyjádřil též názor, že to sem bylo doneseno. Nicméně dohledat jakýkoliv vnější vliv (třeba i televize) je velmi obtížné.

Do třetí skupiny, tedy mezi aktivně rozvíjené složky společenského a kulturního života, patří i velká kolektivně organizovaná akce, která dostala označení „Pohádkový les“. Jedná se v podstatě o transformaci a značné rozvinutí oslavy dětského dne. První ročník pohádkového lesa se odehrál v roce 1998. Výpovědi informátorů se shodovaly s údaji převzatými z archivních materiálů. Jejich paměť se ukázala být i v tomto případě značně spolehlivou! Rovněž tato nová atrakce se setkala s pozitivní odezvou, což do jisté míry přispělo k jejímu opakování.

Velký podíl na vzniku „nové tradice“ mají opět podnikaví jednotlivci, kterým není lhostejný úpadek společenského života v lokálním společenství a kteří obětují nejednu volnou chvíli pro její realizaci. Kolektiv, který připravuje „Pohádkový les“, se z velké části překrývá se skupinkou, která obchází s pomlázkou všechny muže ve vesnici. Ovšem nyní se do aktivní organizace zapojují i jejich manželé a přátelé, neboť tento podnik vyžaduje nemalé množství dobrovolníků.

Centrem pozornosti jsou především děti. Potvrzuje se tedy, že snaha potěšit ty nejmenší a vyplnit jejich volný čas představuje důležitý moment pro rozvoj kolektivně prožívaných událostí, pro vytváření sociálních vazeb a pro rozvoj vzájemných kontaktů mezi zúčastněnými rodinami. Děti jsou přímo i nepřímo katalyzátorem kulturně – společenského života v daném lokálním společenství.

¹⁰⁵ Pravdou je, že jedna z hlavních iniciátorek této obchůzky se do Hustířan přivdala před patnácti lety (vzhledem k datu terénního výzkumu).

Děj „Pohádkového lesa“ se odehrává v otevřené přírodě, ve skutečném lese na katastru Hustířan. V něm se nacházejí jednotlivá stanoviště, která obsluhují za masky převlečení dospělí a u kterých jsou pro děti přichystány nejrůznější soutěže a hry. Za splněné úkoly obdrží malí účastníci lístečky s razítky a na závěr jsou pro ně připraveny lákavé ceny. „Pohádkového lesa“ se účastní asi 130 až 170 dětí. To je opravdu obrovský počet a k tomu je nutné přičíst rodiče, prarodiče, příbuzné a přihlížející diváky.

Masky, které se při této příležitosti objevují, kopírují motivy z dobře známých pohádek. Jako příklad uvádím tyto postavy: Rumcajs, Červená Karkulka v postýlce na kolečkách, vycpaný vlk a řada dalších.

„Pohádkový les“ překračuje hranice Hustířan. Přicházejí sem nejenom rodiny s dětmi z Velichovek, se kterými Hustířany tvoří jednu obec a se kterými mají společnou školu, ale i lidé z jiných okolních vsí. Bez jejich účasti by tato zábava ztratila svůj smysl, neboť v Hustířanech samotných je dětí poskrovnu.

Aby byl výčet událostí úplný, uvedu ještě ty jevy, které nebyly zařazeny do žádné z výše zmíněných skupin. Budu-li postupovat chronologicky, stojí na prvním místě tříkrálová obchůzka. Původní tradice zanikla zřejmě velmi dávno. Zmínili-li informátoři Tři krále, bylo tomu pouze v souvislosti s činností charity; iniciativa vychází z fary v Chotěborkách, která je v její správě, nikoliv zevnitř lokálního společenství. Novodobá charitativní tříkrálová obchůzka se konala snad jen dvakrát v posledních letech, příliš se tedy nerozšířila.

Vzpomenuty byly také hasičské plesy, dětské karnevaly a pouť (pouze dva informátoři). Pout' připadala na první květnovou neděli. Je pravděpodobné, že splývala s jinými slavnostmi tohoto období, a proto se vytratila z povědomí místních obyvatel. Ojediněle se objevily informace o Dni matek, akcích pro důchodce (vánoční besídka „pro babičky“) a adventní výstavě, která se konala pouze jedinkrát.

Od stejné skupiny, která je spjata s „dámskou koledou a „Pohádkovým lesem“, vzešel také pokus o obchůzku „barborek“. Ta se však nesetkala s příznivou odezvou, ba spíše s kritikou. Zdá se, že ne všechny tradice lze obnovit mimo jejich původní kontext, a ukazuje se, že ne všechno je lokální společenství ochotno akceptovat.

Společenský a kulturní život v Hustířanech zásadním způsobem obohacuje „Jezdecký klub Provio Hustířany“, který založilo několik nadšených koňáků v roce 1995. Jejich řady se postupně rozrůstaly, což vytvořilo velmi dobré organizační předpoklady pro realizaci celé řady aktivit, které překračují rámec samotného klubu a které zanechaly nesmazatelnou stopu v povědomí zdejšího lokálního společenství.

Činnost jezdeckého klubu je velmi dobře zvládnuta jak po stránce organizační, tak po stránce reprezentační, jezdecký klub totiž disponuje vlastními webovými stránkami.¹⁰⁶ Na nich lze vyhledat přehled již uskutečněných akcí včetně zpráv a fotografií; mimo jiné jsou tam zveřejňovány i graficky pěkně upravené pozvánky s údaji o místu a čase konání příštích akcí.

Členové Jezdeckého klubu v Hustířanech pořádají jezdecké a formanské dny, skokové (parkur) a vozatajské závody, Hubertovu jízdu, posvícení a taneční zábavy. Informace získané v terénu hovořily o aktivitách klubu v horizontu deseti let, což se shodovalo s oficiálními údaji, neboť první Jezdecký den se konal v roce 1996. Jezdecké závody bývají přibližně dvakrát do roka; někdy se jezdecké soutěže odehrávají během jediného dne. Záleží také na tom, pořádají-li koňáci posvícení či Hubertovu jízdu, neboť se zdá, že v průběhu jednoho roku jsou schopni zorganizovat dvě až tři kolektivní akce. Posvícení si vzali na starost členové jezdeckého klubu v letech 2003 a 2004; v roce 2009 uspořádali jezdecký ples (7. března), jezdecké závody (5. července) a Hubertovu jízdu (17. října).

Z etnologického hlediska je nejzajímavější Hubertova jízda, která snad navazuje na nějakou starší „tradici“.¹⁰⁷ První novodobá Hubertova jízda se konala v roce 1998, pak nastala několikaletá pauza, ale mezi lety 2005 až 2009 ji koňáci organizovali pravidelně. Hubertova jízda nabízí pestrý program, který zaplní téměř celý den. Důležité části programu představují „hon na lišku“, „poslední soud“ a večerní taneční zábava. Zpráva o posledním ročníku Hubertovy jízdy z roku 2009 uvádí: „Jízdu jsme zahájili v 10.00 hod. slavnostním nástupem v jezdeckém areálu. Po překonání několika úvodních překážek jsme vyrazili na cestu. Letošní jízda vedla směrem na Velichovky, kde na Bůhdale byly připraveny přírodní překážky pro koně pod sedlem. Po překonání překážek se koně i povozy vypravili přes Velichovky kolem kostela na Neznášov. V Neznášově na pastvině byla přestávka, kde jsme se občerstvili, odpočinuli a nasbírali síly na cestu zpět. Občerstvení bylo opět vynikající, účastníci i diváci se mohli posilnit srnčím guláškem, dršťkovou polévkou a klobáskami – co dodat ☺. Poté jsme se vrátili zpět do Hustířan. Tam hned po příjezdu byla zahájena dohledávka liščího ohonu, halali a pro vozataje byl tentokrát připraven malý parkur na čas. Večer se všechny prohřešky řešily v hostinci ‚U Suchánků‘ a celý den byl zakončen taneční zábavou.“¹⁰⁸

Pro úplnost dodávám, že posledního (v pořadí již šestého) ročníku Hubertovy jízdy se zúčastnilo sedm spřežení, osmnáct koní pod sedlem a že celá akce přilákala velký počet zvědavých diváků. V případě Hubertovy jízdy sledujeme revitalizaci této tradice, která byla

¹⁰⁶ Další informace lze najít na: <<http://www.jkhustirany.webz.cz>>.

¹⁰⁷ Hubertova jízda je poprvé zmiňována v hustířanské kronice k roku 1970; její druhé pokračování se odehrálo hned následujícího roku, ale dále o ni prameny mlčí.

rozvinuta do nebývalé šíře. Podmínkou jejího úspěchu a dalšího trvání vůbec je dostatečný počet chovatelů koní, kteří jsou ochotní tomuto náročnému hobby věnovat nejen nemálo svého volného času, ale také nemálo finančních prostředků.

3.9.2. Svatební tradice

Výzkum svatební tradice v Hustířanech neidentifikoval žádné výraznější odlišnosti ani zvláštnosti při srovnání s výsledky z Velkého Vřešťova a Dubence. Shromážděný materiál naopak zcela zřetelně potvrzoval obecné tendence jejího vývoje. I když zůstalo zodpovězeno jen šest dotazníků, lze poměrně dobře rekonstruovat nejen náplň svatebních příprav a loučení se svobodou, ale také samotný průběh svatebního dne, neboť uvedené odpovědi se do značné míry shodovaly.

Již v obou předcházejících pojednáních o svatbě ve Velkém Vřešťově a také v Dubenci jsem naznačil mnohé těžkosti s interpretací získaných dat, proto je třeba uplatňovat při jejich analýze kritický přístup, zacházet s nimi s velkou obezřetností, reflektovat kontext daného souboru výpovědí a hlavně mít stále na zřeteli, že získáváme nikoliv skutečnost samu, ale pouze její obraz. Kontextem rozumím přímou či nepřímou zkušenost s obřadem, hostinou a různými zvyky, nebo dokonce to, že informátor/informátorka hrál(a) v nedávné době ústřední roli ženicha/nevěsty.¹⁰⁹

Odpovědi, které výzkumník dostává, často neříkají to, co ve skutečnosti je, ale spíše to, co by mělo být, nebo to, co bývalo. Informátoři proplétají realitu svatby se svými představami a domněnkami. Jejich informace jsou již jednou zprostředkované, mají je pouze „z doslechu“. To znamená, že jednotlivá vyprávění, která v lokálním společenství kolují, jsou vystavena procesu selekce a filtrace (něco je vypuštěno, něco je zdůrazněno); kromě toho zde působí paměť jako biosociální faktor. Zprostředkované povědomí o svatebních zvycích nemusí být nutně považováno za zkreslené či nevěrohodné, ale chybí tu moment vlastního prožitku, emocionální a vizuální imprese.

Z hlediska kritického přístupu je důležité připomenout tři základní problémy. Prvním z nich je relevance rekonstruovaného obrazu svatby s ohledem na realitu současnosti. Velmi často dochází k prolínání jednotlivých časových rovin, kdy informátoři spojují minulost a

¹⁰⁸ Dokument dostupný z WWW: <<http://www.jkhustirany.webz.cz/Obrazky/Hubert%20zprava%2009.pdf>>, [cit. 2010-01-10].

¹⁰⁹ Hustířany: informátorka 24 let, vdaná, zdravotní sestra. Při rozhovoru vycházela z přímých zkušeností své vlastní svatby.

současnost, aniž by dokázali obojí odlišit. Lidé se také mohou účastnit svateb, ať již svých příbuzných, nebo známých, které se odehrávají ve zcela jiném lokálním a společenském kontextu, nemají nic společného s Hustířany a ani se zdejším regionem, což signalizuje druhý problém. Hovořit potom o svatební tradici v Hustířanech není zcela správné. Třetí problém představují média, která svým vlivem značně působí na rozvoj lidové imaginace. Jedná se o limity výzkumu, které lze jen stěží překonat, ale které musí být zároveň reflektovány.

Výzkum svatby ztěžuje i fakt, že svateb je jako šafránu, neboť ve vesnici ubývá mladých lidí, potencionálních zakladatelů rodin, a také to, že se konají mimo Hustířany v Dubenci, v Jaroměři či na jiných místech. Poslední svatba se prý odehrávala na nedalekém Kuksu. Zdá se, že si svatebčané vybírají výjimečná a neobvyklá místa, protože se tím umocňuje efekt svatby a její aktéři si odnášejí mnohem hlubší prožitek svatebního dne. Jedenkrát byla zmíněna svatba na zámku ve Skalici, kterou informátorka označila za luxus a která signalizovala ekonomické možnosti rodiny.

Svatby v kostele jsou k vidění stále, ale nelze říci v jakém poměru ke sňatkům civilním. Svatba v kostele je považována za svátečnější a „tradičnější“. Svou roli zde hrají jak možnost estetického zážitku, tak větší míra obřadnosti. Připomínám, že Hustířany spadají pod farní kostel v Chotěborkách.

Loučení se svobodou probíhá většinou týden (někdy až čtrnáct dní) před samotnou svatbou. Důvody jsou ryze praktické – úklid, příprava svatby, časová náročnost. Dříve se konalo buď o den dříve, nebo ve čtvrtek před svatbou. Na rozlučce se scházejí nejbližší přátelé; měli by to být svobodní lidé, ale není známo, do jaké míry se to udržuje. Při této příležitosti se z větví jehličnanů staví brána a také se střílí z plynového děla, ovšem je stále obtížnější obstarat plynové náboje. O rozlučce se především konzumuje alkohol, aby bylo veselo, a občas se objevuje oblíbené grilování.

Asi čtrnáct dní před svatbou obcházejí nevěsta s ženichem vybrané hosty a osobně jim předávají pozvánky. Teprve potom roznášejí oznámení a koláčky téměř po celé vesnici.

Ráno ve svatební den, kterým je nejčastěji buď pátek, nebo sobota, se ženich doprovázený svým příbuzenstvem vypraví k rodině nevěsty. Rituál přivítání ženicha na prahu nevěstina domu se značně zredukoval. Žádné zvyky vztahující se k této situaci nebyly zaznamenány.

Ženicha snad vítá i sama nevěsta, ale většina odpovědí se přiklání k tomu, že nevěsta bývá obvykle schovaná, neboť by ji ženich neměl spatřit do té doby, dokud nebude připravená a pěkně ustrojená ve svatebních šatech. Ty jsou výlučně bílé, jen výjimečně v barvě „šampán“. Nikdo nepamatuje, že by se při svatbě někdy nosily kroje. V Hustířanech se původní kroje –

co paměť sahá – vůbec nepoužívaly.¹¹⁰ Šaty se ne vždy kupují, nevěsta si je zapůjčuje ve specializovaném obchodě – svatebním studiu. Vymizelo používání věnečku či závoje, protože ztratily svůj symbolický význam. Pokud nevěsta nosí závoj, má estetickou funkci.

Nevěstu předává ženichovi většinou otec. Dříve bylo známé vykupování nevěsty, dnes už se ale nedělá.

Počet osob pozvaných na svatbu je velmi různý. Obvykle se pohybuje kolem čtyřiceti až padesáti hostů. Přesáhne-li počet účastníků osmdesát, jedná se dle zjištěných názorů skutečně o velkou svatbu. Znam je i případ, kdy se slavnostního oběda účastní jen nejužší rodina, večer pak přicházejí zvlášť na posezení přátelé svatebčanů. Kdysi bývávaly na svatbách družičky, dnes již nejsou tolik k vidění. Pokud ano, jsou to jen malé děti z příbuzenstva. Za svědky si nevěsta a ženich vybírají někoho z okruhu svých dobrých přátel, případně funkci svědků vykonávají sourozenci.

Co se týče požehnání rodičů snoubencům, záleží na náboženském cítění rodiny, případně na její konzervativnosti. Požehnání však obecně vymizelo, ztratilo svoji ritualizovanou a formalizovanou podobu a přeměnilo se na neformální akt, kdy rodiče přejí svým dětem do života jen to dobré. Každá rodina se v tomto liší.

Zatahování svatebního průvodu bylo dříve mnohem rozšířenější. Probíhalo buď za vesnicí v momentě, kdy svatebčané směřovali na obřad, nebo ve chvíli, kdy se svatebčané navraceli z obřadu. Zatahování se účastnili především mladí lidé z vesnice. Starší pak přicházeli k domu ženicha (či nevěsty) na „čumendu“ a byli přitom pohoštěni. Ženich se vykupoval pitím, láskou něčeho dobrého, cukrovím nebo dorty.

Házení rýže na novomanželský pár se nedělá; jedenkrát jsem zaznamenal růžové květy. Naopak velmi častým zvykem je nasazování okovů, aby ženich neutekl, či chomoutu. Ženichovi také připevňují na nohu kouli, klíče pak vhodí do kanálu apod. Většinou se to odehrává, když vycházejí (jedou) z úřadu nebo z kostela. Novomanželé se musí vyrovnávat i s jinými překážkami; jejich úkolem je například přeříznout kládu tupou pilou, což se dnes zdá být oblíbenou kratochvílí svatebčanů, srovnáme-li údaje i z Velkého Vřešťova a Dubence.

„Únos“ nevěsty je informátorům dobře znám, ale převažuje spíše negativní hodnocení tohoto zvyku. Pokud se krádeň nevěsty uskuteční, provádějí ho kamarádi z vesnice. Často tomu předchází dohoda s ženichem. Zkušenosti říkají, že to nedopadne vždy dobře, že to zkazí svatbu apod. V jednom případě informátorka zdůraznila, že při její svatbě si to nepřáli.

¹¹⁰ Kroje byly zmiňovány pouze dvakrát. Poprvé v souvislosti s oslavami 1. máje v Jaroměři, kam směřovaly alegorické vozy, a podruhé v souvislosti s dožínkami (ale zdá se, že je informátor zaměnil právě s 1. májem). Jednalo se však o kroje půjčené.

Svatební hostiny jsou v dnešní době zařizovány výlučně v restauracích. Objevuje se též „svatební hostina“ na způsob grilování; je to moderní a finančně méně náročné.¹¹¹ Při vstupu do restaurace uvítá svatebčany hostinský a vzápětí dojde k rozbití talíře. Rozbíjení talíře představuje ustálený zvyk, který je k vidění téměř na každé svatbě, asi proto, že střepy mají přinést novomanželům štěstí. Nevěstě strčí do ruky koště a ženich dostane lopatku, společně střepy zametou.

Z klasických pokrmů je při hostině podávána šunka s křenem a knedlíčková polévka. Za samozřejmost jsou považovány svatební dorty, které se dnes nechávají dělat na zakázku. Zákusky na svatební tabuli zhotovuje také cukrářství, které se nachází přímo v Hustířanech. Dříve ve vesnici působila jistá paní K., která byla specialistkou na pečení dortů. Polévku jedí novomanželé společně z jediného talíře, někdy dokonce svázáni bryndákem; informátoři shodně zdůraznili, že si musí vystačit s děravou lžicí. V průběhu svatební hostiny se vynoří postava převlečená za cikána/za cikánku; figura má i své jméno „Imrich Čurda“! Nelze to však považovat za obecně rozšířený jev, neboť tato informace byla zaznamenána pouze jedenkrát. Ke zpestření svatební hostiny patří také vybírání peněz do klobouku na miminko (na kolíbku); též se draží svatební střevíček.

Úlohy řečníka se chopí buď otec ženicha, nebo otec nevěsty. Občas se stává, že se této funkce nechce nikdo ujmout. V jednom konkrétním případě předčítala svatební vinše teta nevěsty. Dary jsou předávány během svatby; dar věnuje novomanželům také kolektiv jejich spolupracovníků. Zda rodiče dávají snoubencům dary, není obecně známo. Pokud ano, jedná se například o peníze na zařízení bytu apod. Rozdíly mezi věnem, výbavou a dary od rodičů splývají. Věno se spíše nedává, v případě výbavy je to různé.

Na správné svatbě by měla znít živá hudba; někdy je nahrazena hudební reprodukcí. Při hudbě se tancuje, ženich s nevěstou mívají sólo. Vydaří-li se svatba, tancuje se na ní až do rána. Odcházejí-li hosté domů, dostávají výslužku (dorty a cukroví).

Je sice známo, že nevěsta platí pohoštění a ženich pití, ale zdá se, že náklady na svatbu si mezi sebe rozdělí obě rodiny, a to ve stejném poměru.

Na závěr je nutné doplnit, že svatby se nesmějí konat v květnu. Tři informátoři přímo uvedli, že svatbu v květnovém termínu nikdy nezažili. Jedna z dotazovaných připomněla, že v Jaroměři se v květnu jedna svatba uskutečnila, ale za dva roky následovala smrt. Položila si sama otázku, zda to spolu nějak souvisí.

¹¹¹ Srov. kap. 3.7. Současný stav lokální tradice v Dubenci, s. 87n.

4. Společenské pozadí jevů lidové kultury

4.1. Srovnání zkoumaných lokalit

Následující řádky lze již považovat za závěrečné vyústění teoretických úvah a předcházejícího shrnutí výsledků terénního výzkumu. Při srovnání nám lépe vynikne to, co se skrývá za realizací tradičních zvyků a lidových zábav. Komparativní přístup odhalí, jaké existují rozdíly mezi těmito třemi lokálními společenstvími. Svou roli nepochybně sehrává existence spolků, zájmových skupin a institucí v obcích. Nezůstanou opomenuty ani názory jednotlivců na organizaci kolektivních akcí, které jistě podmiňují jejich úspěšnost či neúspěšnost. Domnívám se, že bez takového srovnání by nemohla vzniknout příští kapitola, ve které budou ve stručnosti shrnuty hlavně sociální a ekonomické faktory, promítající se do uspořádání slavnostních a zábavních podniků.¹¹²

Velký Vřešťov, Dubenec a Hustířany leží ve vzájemné blízkosti, a tak se nám přímo nabízí možnost srovnání. Každá ze tří lokalit se nachází v originální a neopakovatelné situaci, takže kromě shodných prvků lze poukázat na mnohé rozdíly.

Významná difference spočívá ve velikosti a v početnosti tří sledovaných obcí, neboť v Dubenci žije o pět set obyvatel více než ve Velkém Vřešťově či Hustířanech. Přiznám se, že mě tento fakt vedl k mylné domněnce, že většímu počtu obyvatel bude odpovídat i větší množství informací o současném stavu lidové kultury. To se však nenaplnilo, neboť výčet zvyků výročního cyklu a stav svatebního obřadu byly totiž ve všech třech obcích víceméně obdobné. Jak se ukázalo již při terénním výzkumu, nejde pouze o „kvantitu“, ale také o „kvalitu“. Kvalitou označuji to, jak o lidových zábavách a jiných kolektivních akcích lidé uvažují, jak je vnímají a prožívají, případně jaký jim přisuzují v životě lokálního společenství význam.

Obyvatelé Velkého Vřešťova, Dubence i Hustířan ve východních Čechách uváděli velmi podobné, v mnohých případech shodné údaje, které se týkaly jak zaniklých tradic a zvyků, tak těch, které se stále udržují. Zapomenuté tradice reprezentují ve všech případech masopust a v prvních dvou případech stavění máje. Rozcházel se informace o tom, kdy se vlastně masopust konal naposledy. Příčina této nejednotnosti informátorů může spočívat v tom, že úpadek masopustu byl postupný. Masopustní obchůzka se zřejmě neodehrávala každý rok, ale

spíše s odstupem několika let, než zcela zanikla.¹¹³ Stavění máje se přestalo udržovat jak ve Vřešťově, tak v Dubenci přibližně ve stejné době, a to již před padesáti lety. Ani v tomto případě nebyly odpovědi informátorů jednotné. Lze také předpokládat, že před úplným zánikem tradice docházelo ke stavění máje jen sporadicky, vždy po několikaleté přestávce.

Pouť a posvícení měly své patřičné místo jak v kalendáři, tak v myslích lidí. Pro ně byly obě slavnosti nejen zábavou uprostřed dní naplněných namáhavou prací, ale také časem svátečním. Z odpovědí informátorů vyplývá, že oslava poutě a posvícení měla ve všech lokalitách podobné rysy. Lidé byli svátečně naladěni, slavnosti si uchovávaly i náboženský význam. Hospodyně dbaly o to, aby bylo okolí domu pečlivě upraveno. Uklízely v domě, pekly, vařily, zkrátka se nechtěly nechat zahanbit. Chodívalo se na taneční zábavy. O posvícení se protančily celé tři dny. V pondělí se chodívalo na zlatou, opět se tancovalo.¹¹⁴

Ve Vřešťově a v Dubenci zůstaly dnes pouť a posvícení alespoň vryty do paměti starší i starší střední generace. Informátoři litují, že z takových svátků zbylo jen málo. Nicméně pouť a posvícení se neustále drží v povědomí lidí. Jejich oslava má často individuální podobu. Někdo napeče koláče, k někomu přijíždějí příbuzní. Jinou situaci však můžeme sledovat v Hustířanech. Zde je posvícení mnohem živější, neboť se propojilo se sjezdem rodáků a pořádání taneční zábavy se ujal velice aktivní jezdecký klub.

Dubenecká pouť se od vřešťovské liší tím, že do obce obvykle přikočují kolotočáři. Ti rozestaví na dubenecké návsi své atrakce. Místní zvou i stánkáře. Nechtějí, aby pouťová tradice upadla zcela do zapomnění. Návštěvníků bývá někdy méně, jindy více. Přicházejí také zvědavci z okolí. Pouť tak alespoň částečně získává kolektivní charakter. Stává se událostí lokálního společenství. Ve Velkém Vřešťově kolotoče nemívají, kvůli menšímu počtu dětí by se to zřejmě nevyplatilo. Co se vztahu pouti a Hustířan týče, zdá se, že tato tradice zde upadla v zapomnění.

¹¹² Sociální je zde třeba chápat ve smyslu kolektivní účasti na dané aktivitě a rozvíjení mezilidských vztahů.

¹¹³ Tuto domněnku podporují některé závěry z výzkumu etnografky Vandy Jiřikovské. „V obci Vrbičany chodil po vsi průvod masek po tři léta po sobě (1978, 1979, 1980). Předtím se osm let nekonalo nic, údajně z různých osobních důvodů. Před touto osmiletou pauzou však bývaly vrbičanské masky známy široko daleko. Pořadatelé byli sportovci. Průvod se v roce 1980 konal 29. března v sobotu. V obci Klobouky se konal průvod masek dva roky po sobě (1979, 1980). Pořádali jej požárníci a hovoří se o tom, že podnětem k akci byla snaha vyrovnat se vrbičanským (obce jsou vzdáleny pouze 1,5 Km a Vrbičany jsou asi pětikrát menší než středisková obec Klobouky). Také zde byla tradice obnovena po dlouhém přerušení, naposledy zde byly masky v roce 1961. Průvod se v roce 1980 konal 13. března. V Pozdní chodil po vsi pestrý a veselý průvod masek v roce 1980 v sobotu 23. února, předtím zde byly masky naposledy v roce 1961. Kontinuita tradice byla, jak je z uvedených dat zřejmé, všude přerušena. Přerušení a znovuoživení záviselo vždy na iniciativě několika jednotlivců a na příznivé atmosféře. Jiřikovská, V., K životnosti výročních obyčejů na Slánsku. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 128.

¹¹⁴ Srov. informace v kapitolách věnovaných výročním obyčejům.

Některé momenty poutě a posvícení připomínaly prvky obřadu. Dnes přestala obřadní (posvátná, náboženská) funkce existovat.¹¹⁵ V souvislosti s tím, jak se vytrácí náboženský rozměr ve výročních obyčejích a zvycích, se dostávám k náboženskému životu v obcích.¹¹⁶ Ten doznává mnoha společných rysů. Ve zkoumaných lokalitách žije jen několik aktivních věřících. Jeví se zcela zřetelnou tendence, že v nich význam náboženství upadá. To platí pro sféru veřejné prezentace víry. V osobním konání jednotlivců tomu může být jinak. Úpadek duchovního života se týká stejnou měrou katolictví i Církve československé husitské.¹¹⁷

Jak v Dubenci, tak ve Vřešťově i v Hustířanech patří k živým tradicím velikonoční pomlázka. O jiných tradicích a zvyklostech, které se váží k Velikonocím, se místní obyvatelé nezmiňovali, a tak mi připadá, že z kdysi nejoslavovanějších svátků v roce, jež byly prosyceny magickou a náboženskou silou, zůstalo opravdu málo.

Výše bylo naznačeno, že z hlediska kvantity, tedy jakéhosi výčtu dodržovaných výročních zvyků a lidových zábav, se sledované lokality příliš neliší, a tak lze dospět k hrubým obecným závěrům, na jejichž základě může být vytvořena stručná charakteristika regionu. Pokusím-li se zhodnotit kvalitativní stránku těchto jevů, z výsledků výzkumu jasně vyplývá, že i tři prostorově blízká lokální společenství vykazují nemalé rozdíly.

Nejprve bych shrnul současný stav velikonoční obchůzky spojené s koledováním v Dubenci. Je třeba ještě připomenout, že stanoviska jednotlivých informátorů se odlišovala. Velikonoční pomlázka se zde týká povětšinou nejmladší generace, tedy dětí a mládeže. V této souvislosti musím zmínit, že do Dubence přijíždějí na kolech a auty i koledníci z okolí, což je dáno přítomností školy v Dubenci. Děti tak využívají velikonočního pondělí k návštěvě svých vrstevnic ze školní třídy; ti starší pak mají příležitost setkat se s bývalými spolužačkami. Lze dokonce vyslovit domněnku, že díky škole se vytváří určitá síť vazeb, známostí a přátelských kontaktů, která nachází svůj výraz i o Velikonocích.

¹¹⁵ Co se týče jednotlivých funkcí výročních obyčejů, jejich zániku a proměny, lze se vrátit až k myšlenkám Petra Bogatyreva, který ve svých článcích nastínil možnosti funkčně strukturální metody. Srov. Bogatyrev, P., *Souvislosti tvorby*, Praha 1971, s. 71 – 75, 85 – 93.

¹¹⁶ Náboženský život ve sledovaných obcích autora zaujal. Situace totiž kontrastuje s duchovním životem na jižní Moravě, odkud autor pochází. Subjektivní názor umožnil vidět odlišnou realitu, která tak byla reflektována a zohledněna ve výsledcích výzkumu.

¹¹⁷ Srov. Pargač, J., *Výroční tradice ve společenském životě současné nymburské vesnice*. In *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 149 - 150. „Zcela protichůdně, společensky desintegračně, působí tradice církevně-náboženského kalendáře. Ztratily sice význam celospolečenských událostí, v životě některých vesnických vrstev si však udržují vliv. V podmínkách studovaných vesnic na okrese Nymburk jsou tyto tradice akceptovány především jen částí obyvatelstva v poproduktivním věku.“ Autor dále pokračuje: „Jen malá část této věkové skupiny, která se hlásí k náboženství, navštěvuje kostel pravidelně, avšak téměř polovina se účastní náboženských obřadů u příležitosti významných náboženských svátků, a to zejména o Vánocích, Velikonocích, o pouti a posvícení, v den památky zesnulých, popřípadě v den výročí zemřelého.“ Ještě pár vět o vztahu mladých lidí k náboženství. „Z hlediska světonázorové výchovy je důležité, nakolik se církevních obřadů účastní mládež. Ve srovnání s obdobím před 25 – 30 léty je její účast zanedbatelná. Mládež už dnes nezná obsah ani význam náboženských svátků a o mnohých ani neví, že existují (např. Boží Tělo, Vzkříšení apod.).“

Velikonoční pomlázka, jak vyplývá z předchozích řádků, nezahrnuje všechny členy lokálního společenství, vztahuje se především na rodiny s dětmi a mládež, která má příležitost k zábavě. Ne všichni tedy sdílejí pocit, že Velikonoce pro ně mají nějaký význam. Vůbec mi připadalo, že velikonoční zvyky tu ztrácejí svoji hodnotu. Kdyby se nenašli takoví lidé, pro které je pomlázka radostí a obohacením, troufal bych si říci, že velikonoční zvyky v Dubenci zřejmě zaniknou.

O velikonočním pondělí neobcházejí koledníci celou vesnici. Obvykle navštěvují domácnosti příbuzných či známých a také domácnosti svých kamarádek. Svůj podíl na tom, že okruh navštěvovaných rodin v Dubenci je zúžen na vybrané známé, nese i neobvyklé uspořádání zastavěného prostoru v lokalitě. Jak jsem zmínil v jiné kapitole, jedná se o vesnici nesmírně protáhlou. Pokud jde člověk rychlým krokem, trvá mu nejméně tři čtvrtě hodiny, než se mu podaří celou obcí projít. Pro menší děti by mohla být velikonoční obchůzka i fyzicky náročná. Nelze opomenout i časovou náročnost, vždyť k mnohým usedlostem, jež jsou rozloženy na mírných svazích nad místním potokem Hustířankou, vedou i několik desítek až stovek metrů dlouhé cesty.¹¹⁸

V Dubenci se dokonce vyskytly i takové odpovědi, které zprostředkovali negativní pohled na tradici velikonoční pomlázky. Tento negativní pohled prý souvisí s různou ekonomickou a sociální situací rodin.¹¹⁹ Velikonoční koledování snad některým obyvatelům Dubence připomíná „žebrání“, z toho se pak odvíjí i jiný způsob vnímání zvyku jako přežitku, pro který již neexistuje důvod, aby byl dále rozvíjen.¹²⁰

¹¹⁸ K prostorovému rozložení vesnice bych rád učinil malou poznámku. Informátoři sami upozorňovali na délku vesnice, která představovala jistou stereotypní charakteristiku lokality. Dokonce jedna informátorka konstatovala, že neví, jak to teď chodí, protože je pro ni obtížné dostat se do „Doleního“ Dubence kvůli nemalé vzdálenosti.

Jakési přirozené centrum obce se nachází na prostranství před obecním úřadem v dolní části Dubence. Zde bývají umístěny kolotoče o pouti, začíná tu také prvomájový motorizovaný průvod „VEM, CO CHCEŠ.“ Nedaleko obecního úřadu stojí kostel, jedna z hospod a továrna na perník. Lidé v „Hořením“ Dubenci tak mohou velmi snadno zůstat mimo dění, nemusejí mít vůbec potuchu o realizaci zvyku, kolektivní zábavy a jiné společenské události.

Pro nedostatek informací by bylo ryzí spekulací uvažovat o vlivu prostoru na uplatnění tradice v lokálním společenství.

Na závěr snad ještě dva postřehy. V „Dolením“ Dubenci žili před válkou převážně Němci. Většina mých informátorů bydlela právě v této části obce.

Mnoho podnětů k otázce žitého prostoru, i když z jiného úhlu pohledu, nabízí studie J. Pargače a M. Tomandla *Žitý prostor a jeho subjektivizace u nositelů lokálního a regionálního vědomí*, *AUC, Phil. et Hist.* 3, *Studia Ethnographica* 10, 1997, s. 57 – 70.

¹¹⁹ Jedná se o informaci skutečně zprostředkovanou a neověřenou.

¹²⁰ Přiznávám, že informace o žebrání mi připadala podivná, ale o odmítnutí koledování z podobných důvodů se zmiňují i někteří etnografové. Pavel Popelka se domnívá, že mnohé zvyky byly provozovány i pro samotný fakt obdarování. „Stejný sociální podtón vykazovala i vzpomínutá masopustní obchůzka žebráků v Prakšicích anebo obyčej královničky z Vlčnova (název královničky je přenesený, jde o obchůzku s létečkem). Původní sociální náplň obyčeje byla dokonce příčinou jeho zániku. Rodiče dětí z obav před pomluvami, že jejich děti chodí po žebrotě, koledování zakázali.“ Popelka, P., *Sociální realita ve výročních obyčejích*. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 78.

Stejně jako v předcházejícím případě i ve Vřešťově se dodnes chodí s velikonoční pomlázkou. Ovšem tento zvyk zde má zcela jiný průběh a má i větší „popularitu“, mohu-li použít takové slovo k tomu, abych vystihl oblibu tohoto etnografického jevu. Narozdíl od Dubence se velikonoční pomlázky účastní celá vesnice. Jak již bylo v jiné kapitole poznamenáno, chodí po koledě zástupci všech generací, a tak lze předpokládat, že dochází ke vzájemnému propojení generací. Chlapci a muži nenavštěvují pouze příbuzné a nejbližší sousedy, ale všechny dobré známé z celé vesnice. Vyšlehány bývají nejen mladé dívky, nýbrž i starší ženy, tetičky a babičky. Ty mají radost a potěšení z návštěvy koledníků, pokud nejsou v příliš podroušeném stavu, což se může velmi lehce stát, neboť za „mrskačku“, někdy i za zazpívání koledy, dostanou štamprli alkoholu.

Připomínám, že k velikonočnímu obdarovávání nepatří jen alkohol a něco malého k zakousnutí, ale skupina koledníků dostává i láhev dobrého vína. Tento způsob obdarovávání je možné považovat již za zažitou tradici, kterou obyvatelé Vřešťova chápou jako místní specifikum, neboť „jinde to nemají“. Lidé jsou si vědomi něčeho zvláštního, co spojují s místem domova, a to přispívá k identifikaci a integraci lokálního společenství.

Hustřirany se svým pojetím velikonoční občůzky velmi podobají Velkému Vřešťovu; hlouběji rozvinuté neformální vztahy vytvářejí mnohem lepší podmínky pro udržování velikonoční koledy než v Dubenci. Velikonoční pondělí je záležitostí všech; chodí jak malé děti, které navštěvují spíše sousedy a příbuzné, tak dospělí chlapi, kteří korzují po vesnici od jednoho stavení ke druhému. Navštěvovány jsou i nejstarší obyvatelky vesnice, které tak mohou udržovat živý kontakt s lokálním společenstvím.

V této souvislosti ještě jednou zdůrazním důležitý aspekt působící na lidovou tradici, kterým je velikost lokality a který se promítá do organizace a realizace studovaných jevů. Dubenec je v lokálním měřítku mnohem větší vesnice než Velký Vřešťov či Hustřirany, ale jak se ukázalo, při studiu lidových zábav a zvyků se faktor počtu obyvatel jeví jako nevyzpytatelný. V případě vřešťovské velikonoční občůzky se ukazuje jako faktor integrující lokální společenství a v případě Dubence jako faktor dezintegrující. O několik řádků níže si srovnáme oslavu pálení čarodějnic ve studovaných lokalitách a podíváme se na činnost zájmových skupin a spolků. Z výzkumu vyplývá, že větší počet obyvatel Dubence se v této

Helena Bočková hledá rovněž příčinu zániku štěpánské koledy v jejím sociálním kontextu. Opírá se o mínění vesnice, které vyznělo tak, že koleda je vlastně prosbou o jídlo a solidaritu. Srov. Bočková, H., *Výroční obyčej* na jihu a západě Českomoravské vrchoviny. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčej : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 166.

Na tradici a lidové zvyky může být nahlíženo mnoha způsoby, zřejmě velmi záleží na konkrétní situaci a na konkrétním lokálním společenství. Je to vlastně hra s možnostmi, kde působí řada aspektů. Například ta samá autorka poznamenává: „Je zajímavé, že pomlázka, která byla vždy spojena s obdarováním, nebyla nikdy považována za žebrání.“ Bočková, H., o. c., s. 168.

situaci chová jako faktor integrující, zatímco malý počet obyvatel Vřešťova vystupuje jako faktor dezintegrovaný, co se spolkové aktivity týče. I když působení dobrovolných hasičů může aktivity jiných spolků vynahrazovat.

Počet obyvatel lokálního společenství lze považovat za faktor nevypočitatelný, obousměrný a nejednoznačně interpretovatelný. Při jeho zohlednění v analýze lokálního společenství musí být přihlíženo k životnosti a roli tradice a také ke společenské situaci, neboť se projevuje různě v různých konkrétních kontextech. Zajímavé bude jistě porovnání s tím, co říká ve své studii Jan Pargač: „Ve všech vesnicích se však neudrží tradiční slavnosti a zábavy rovnoměrně. Nejlepší podmínky jsou ve velkých vesnicích ve velikostní skupině kolem tisíce obyvatel, kde pracuje více společenských složek a kde jsou dobré organizační předpoklady. Relativně vysoký stupeň urbanizace mezilidských vztahů však způsobuje, že zábavy zde nemají spontánní ráz, nejsou přijímány s pochopením celým vesnickým společenstvím. Naproti tomu ve vesnicích menších, kolem 300 – 500 obyvatel, pokud se najde skupina, která akce organizuje, je vztah obyvatel k těmto zábavám bezprostřední a bývají záležitostí celé vesnice. Nejhorší je situace v malých vesnicích do 200 – 300 obyvatel, kde jsou sice mezilidské kontakty velice rozvinuté, avšak pro malý počet lidí je organizačně těžko zvládnutelné cokoliv kromě jedné až dvou tanečních zábav ročně.“¹²¹

Výše uvedené postřehy se víceméně shodují s mými vlastními zkušenostmi z terénního výzkumu. Ve Velkém Vřešťově, v malém lokálním společenství, se místní u příležitosti lidových slavností chovají mnohem uvolněněji, preferují spontánní komunikaci, jsou více otevření a převažují zde neformální kontakty. Ve druhé lokalitě v Dubenci je situace poněkud odlišná. I když zde žije více potencionálních informátorů, nepodařilo se mi vyzískat žádné vysoké číslo dotazníků, protože jsem se zde setkal v některých případech s neochotou i odmítnutím. Na jedné straně nabízí Dubenec širší zázemí pro přípravu a organizaci lidových slavností, funguje tu kulturní komise, své aktivity zde rozvíjejí místní spolky a zájmová sdružení, ale na druhé straně mi tu chyběla právě ona důležitá bezprostřednost ve vztahu k akcím kolektivního rázu. Díky působení formálních skupin se tu otvírá cesta k formálnímu vystupování, které se pak stává terčem kritiky a nemusí se vždy dočkat očekávaného úspěchu. Navíc Dubenec jako velká vesnice, kde všichni nepřicházejí do běžného denního styku a vzájemně se málo znají, vykazuje již i některé rysy urbanizovaného prostředí.¹²²

¹²¹ Pargač, J., Výroční tradice ve společenském životě současné nymburské vesnice. In Frolec, V. (ed.), *Výroční obyčej : současný stav a proměny*, Brno 1982, s. 150.

¹²² Považuji za důležité upozornit na to, jak život v Dubenci hodnotila informátorka, která se sem v nedávné době přivdala z nedalekých Hustířan. Podle jejího názoru je to s tradicemi, slavnostmi a sousedskými vztahy v Hustířanech mnohem lepší než v Dubenci. Zde jí něco chybí. Lidé k sobě nejsou tolik upřímní, vládne tu i závist. Lidé v Hustířanech slavnosti více prožívají a sousedské vazby mezi nimi jsou těsnější.

Dle slov informátorů je pálení čarodějnic dosud velmi živou tradicí, která se bude zřejmě rozvíjet i nadále. Průběh této akce ve Vřešťově bývá jednodušší a prostší než v Dubenci, kde se snaží pálení čarodějnic zpestřit různými soutěжами, ohňostrojem apod. Aktivně se při tom projevuje kulturní komise obecního úřadu a škola. Členové kulturní komise a personál školy si kladou za cíl, aby se tradice čarodějnic udržela a aby byla stále zajímavá, proto připravují „kulturní“ program, který má především přilákat děti i s jejich rodiči. Tato činnost kulturní komise bývá ze strany občanů kladně hodnocena.

Ačkoliv se charakteristika interpersonálních vztahů hustířanských obyvatel blíží Velkému Vřešťovu, společné čarodějnice se právě v roce, kdy jsem zde realizoval terénní výzkum, nekonaly. Do hry totiž vstoupily další faktory; mezi ně lze počítat malou aktivitu hasičů, nedostatek vhodného prostoru apod. Čarodějnice ztratily svůj kolektivní charakter a staly se záležitostí pro užší (rodinný) okruh osob.

Faktor počtu obyvatel se výrazně promítá do spolkové činnosti jak ve Velkém Vřešťově, tak v Dubenci, neboť lokální společenství většího množství lidí generuje více příležitostí ke vzniku oficiálních spolků, zájmových sdružení či „hobby“ kolektivů. Ale jak ukázal výzkum lokálního společenství v Hustířanech, neplatí to vždy, neboť zde funguje sdružení koňáků, kteří výrazně přispěli k obohacení společenského a kulturního života vesnice.

Pokud obývá lokalitu méně lidí, vyplývá z toho, že by musela většina aktivně figurovat v některém ze spolků, ovšem tato situace je málo pravděpodobná, i když ne zcela nemožná, nebo by mnozí museli být členy v několika takových sdruženích. To však klade velké nároky na volný čas, finance a na plnění povinností, které individuum k těmto spolkům poutají. V případě Vřešťova jsou jeho dvě stovky obyvatel postačující k aktivní činnosti sdružení dobrovolných hasičů. Mimo něj v obci žádný jiný organizovaný spolek neexistuje. Faktor početnosti lokálního společenství jako faktor omezující se týká spíše kvantity spolkové činnosti než projevu samotných hasičů. Ti reprezentují svou obec, jejíž obyvatelé jsou na své hasiče patřičně hrdí, čímž spolek hasičů přispívá k identifikaci lidí s lokálním společenstvím. Hasiči se účastní mnohých závodů a soutěží nejen ve Vřešťově, ale i v okolních vesnicích, kde přirozenou kulisou těchto soutěží je ovzduší vážné i hrané rivality mezi mužstvy, i tímto způsobem dochází k upevňování mezilidských vztahů uvnitř lokálního společenství. Výkony hasičů a jejich činnost vůbec se pak často stává námětem diskusí nad pivem v hospodě i při náhodných setkáních.¹²³

Stejnou roli a stejné funkce plní také hasičský spolek v Dubenci. I zde mají hasiči dlouhou tradici. Připomeňme si například tzv. „dubenecký pohár“ i s jeho nočním útokem. Místní tuto

¹²³ Srov. Pargač, J. – Tomandl, M., o. c., s. 66n.

záležitost považují za dubenecké specifikum. O „dubeneckém poháru“ vyprávějí lidé s nadšením, vždyť jde přece o významnou událost v životě lokálního společenství. Přijíždějí hasičská družstva a návštěvníci ze širokého okolí, Dubenečtí se před nimi snaží vytáhnout. Členové rodin jednotlivých hasičů tvoří diváckou kulisu a stávají se fanoušky. Takové fanouškovství je jistě důležitým integračním fenoménem.

Charakteristiku významu, jaký mají dobrovolní hasiči pro rozvoj sociálních vztahů v obci a pro identifikaci jejích obyvatel s lokálním společenstvím, potvrzuje pohled samotných informátorů na situaci hasičského sboru v Hustířanech, který se nachází v současné době v „útlumu“. Ozývají se tu jak kritické hlasy, tak volání po oživení činnosti sboru.

Velký počet obyvatel Dubence dává možnost vzniku i dalších spolků či „hobby“ kolektivů, jako je kupříkladu kynologický kroužek.¹²⁴ Zájmová činnost představuje důležitý prvek v rozvoji sociální komunikace uvnitř lokálního společenství. Napomáhá utváření nových sociálních pout a přátelských vztahů a napomáhá též tomu, aby lidé vystoupili z anonymity, která si hledá cestu i do venkovského prostředí. Prezентuje-li příslušný spolek svoji činnost i navenek, zapojuje se do veřejného života lokálního společenství a opět plní integrační funkci. K této prezentaci využívá výstav, výsledků své práce apod.

Nyní se pokusím stručně shrnout, jak se z pohledu informátorů vyvíjí současná svatba ve studovaném mikroregionu. Hlavní rozdíl mezi Dubencem na straně jedné, Vřešťovem a Hustířany na straně druhé spočívá v tom, že se v Dubenci nachází sídlo matričního úřadu. Zdálo by se tedy, že Dubenečtí jsou svědky svatebního obřadu častěji. Ovšem hovořit o svatbě v Dubenci či o svatbě ve Vřešťově a Hustířanech je velice ošidné, protože dnes se slaví svatby většinou mimo tyto lokality. Svatebčané odjíždějí do měst či do jiných lákavějších míst, kde mají zajištěný veškerý komfort. S tím souvisí jistě také to, že svatby doma jsou dnes opravdu vzácností a že výpomoc od příbuzných a sousedů se tolik neočekává, raději se za veškeré služby zaplatí patřičnému restauračnímu zařízení.

Charakteristika svatebního obřadu a zvyků, které se k němu vážou, byla již podána a z ní jasně vyplývá, že informátoři ze všech tří zkoumaných lokalit se ve svých odpovědích většinou shodovali. To znamená, že proměny svatby nevykazují při srovnání těchto tří lokalit žádné významné rozdíly. Podívejme se na některé základní tendence, které se při svatebních oslavách objevují.

Svateb v kostele je stále méně, čemuž odpovídá klesající počet aktivně věřících mezi mladou generací. Vytrácí se tak církevně náboženský rozměr svatebního obřadu, přesto si uchovává svoji svátečnost a výjimečnost.

¹²⁴ Domnívám se, že není nutné opakovat již řečené informace v kap. 3.8. Spolková činnost v obci Dubenec.

Převažují svatby malé a střední, i když nechybí ani takové, na které bývá pozváno velké množství hostů. Podle představ informátorů se velké svatby účastní více než padesát hostů. Je to hlavně otázka peněz a touhy „ukázat se“.

Rodiny snoubenců se snaží zbavit starostí s organizací svatby a hlavně s přípravou hostiny, proto vyhledávají příslušné firmy, které mají s takovými akcemi zkušenosti a které se o všechny záležitosti spojené se svatební hostinou postarají. Zároveň je zcela zřejmé, že nároky svatebčanů vzrůstají. Požadují kvalitní služby, bezproblémový průběh a pohodlí.

Již několikrát byl zmiňován zámek v Bílých Poličanech, který se stal oblíbeným místem pro konání svateb, protože provozovatel vyšel požadavkům svatebčanů vstříc, navíc zde mohou být ubytováni svatební hosté.

Cílem výzkumu svatby bylo zjistit, do jaké míry a jakým způsobem tato významná událost, která odráží změnu statusů dvou lidí, zasahuje do sféry mezilidských vztahů v lokálním společenství. Zdá se však, že v této oblasti je vliv svatby minimální, svatba se totiž stala ryze rodinnou záležitostí. Mezi svatebními hosty bývají samozřejmě rodiny ženicha a nevěsty, příbuzní, přátelé ze školy a z práce, ovšem zřídka sousedé. Přátelé a spolupracovníci často ani nepocházejí ze stejné vesnice, kde žije ženich nebo nevěsta. Účast celého vesnického kolektivu na svatebním veselí je v podstatě vyloučena. Tzv. „čumilství“, které v dřívějších dobách mělo i svou sociální funkci, nepřipadá v úvahu. Svatba plní své funkce v rámci příbuzenských vztahů, ale nikoliv v rámci lokálního společenství. Zde se stává informací o změně statusů, tématem rozhovorů apod., ale její integrační funkce zůstává silně omezena.

Vyloučení ostatních členů lokálního společenství při organizaci svatby, při přípravě hostiny a účasti na vlastním svatebním hodování způsobuje, že nedochází k sociální komunikaci a ke vzájemným interakcím. Lidé pak nemají představu o průběhu svatby, vytrácí se významy jednotlivých zvyků, nedochází k přenosu tradice. To vede ve svém důsledku k nestabilitě a rozkolísanosti tradice, což na druhé straně umožňuje prostor pro variabilitu a improvizaci. Tato nejednotnost, ale zároveň i pestrost svatby je dána také absencí veřejné kontroly, jejímž nositelem je lokální společenství. Dříve muselo vše probíhat tak, jak to bylo obvyklé. Pokud rodina nevěsty či ženicha něco nedodržela, něco opomněla nebo se odchýlila od ustálených způsobů chování, mohla se stát terčem posměchu a kritiky. V dnešní době je situace zcela odlišná, nějaké obavy z porušení pravidel a formálnost nemají na svatbě místo.

Díky variabilitě a improvizaci je tradice značně dynamická, objevují se nové prvky a o inovaci není nouze. Další z tendencí, které charakterizují dnešní svatbu, je, že si svatebčané vybírají netradiční, co nejméně obvyklé místo konání vlastního obřadu či oslavy. Motivy

takového počínání mohou být různé, snaha po originalitě a jedinečném zážitku, způsob oživení svatby nebo vyplnění skrytého přání snoubenců. Do popředí vystupuje estetický a emocionální účinek svatby, který má být zdůrazněn za pomoci nových a zajímavých prvků. Důraz na estetickou stránku se projevuje již při výběru prostředí, kde bude svatba slavena. Svátečnost a pocit krásna jenom utvrzují emocionální prožitek z tak důležité události v životě člověka, která by měla zůstat navždy uchována v paměti obou novomanželů.

V této kapitole nesmí být opomenuty vliv a dosah dubenecké školy. Význam školy pro obec byl v této práci již několikrát naznačen a spočívá v tom, že ovlivňuje rozhodnutí mladých párů zůstat v obci a také jejich rozhodnutí založit si tu rodinu. Pro rodiče je důležité, že dítě nemusí do školy dojíždět a že nepovinné aktivity v rámci školy umožňují dětem naplnit jejich volný čas příjemnou a přitom užitečnou zábavou. Škola významným způsobem a v mnoha ohledech buduje síť vztahů v lokálním společenství (i mimo něj) a zasahuje i oblast lidových slavností. To je způsobeno tím, že v kolektivu žáků a kolektivu učitelů se skrývá obrovský potenciál, jenž může být využit při organizaci lidových slavností a jiných pro obec důležitých událostí.

Právě absence školy ve Vřešťově a v Hustířanech představuje veliký rozdíl mezi oběma lokalitami a Dubencem. Neblahý důsledek tohoto stavu je místními do jisté míry pocíťován.

4.2. Sociální, ekonomické a jiné aspekty tradice

Tradice je vázána na konkrétní prostorovou a časovou dimenzi, rozvíjí se v konkrétním lokálním společenství, které tvoří jednající lidé, vstupující do vzájemných sociálních interakcí. Ta část tradice, jež zahrnuje jevy lidové kultury, neexistuje odděleně od ostatních složek kulturního a společenského života, a proto musí být vnímána jako formovaný a formující prvek v celistvém komplexu těchto složek. V této souvislosti bude dobré připomenout pojetí tradice ve studii Jaroslavy Krupkové: „Tradice představuje hodnotový systém svého druhu, který se uskutečňuje v průběhu historicky a psychologicky podmíněného společenského procesu mezigeneračního přenosu kulturní informace – a tradice je informačním procesem tohoto typu – a který také určuje a reguluje uvědomělý vztah soudobé generace k minulosti a tím vlastně ke společenské realitě vůbec.

Jeho základním hodnotícím kritériem je existence kulturního jevu v minulosti. Možnost stát se tradicí mají tedy prakticky všechny jevy v subsystému kulturního dědictví. K tomu je však třeba, aby prošly uvedeným hodnotícím procesem a staly se součástí vědomí soudobé generace ... Vznik tradice je takto přímo podmíněn aktivní vědomou činností lidí.“¹²⁵

Výroční obyčeje a zvyky, které tvoří součást kulturního dědictví a které lze považovat za druh kulturní informace, jsou nesené tradicí. Jak víme, existence tradice je vázána na vědomou produkci lidí. Tato produkce nezůstává bez vlivu různých společenských a dobových změn, názorů či trendů, což znamená, že výroční obyčeje a lidové slavnosti jsou propleteny se sociální realitou a se sociální strukturou. Makrospolečenské změny tedy působí na mikrosvět lokálního společenství.

Konkrétní podobu výročních obyčejů v konkrétním lokálním společenství ovlivňuje řada faktorů, mezi nimi zaujímají zvláštní pozici faktory sociální povahy. Příčiny proměn či úpadku lidových slavností však nelze nacházet jen v zániku některých funkcí, v oslabeném významu obřadnosti a religiozity vůbec, v rozpadu agrárních komunit apod., ani v rámci celospolečenských tlaků a politických rozhodnutí, ale hledané příčiny vyplývají i ze zcela jednoduchých a prozaických problémů praktického života.

V předcházející kapitole jsem uvažoval o vlivu počtu obyvatel vesnice na organizaci kolektivních aktivit v lokálním společenství. V případě Vřešťova chybí dostatek lidí na rozvoj spolkové činnosti a vytváření zájmových skupin. Malý počet obyvatel též vede k tomu, že nastávají potíže s přípravou jakékoliv akce. Ovšem největším problémem je nízký počet

¹²⁵ Krupková, J., Tradice, etnická tradice a symbolika v ženských zvycích. In Pargač, J. (ed.), *Kulturní symboly a etnické vědomí*, Praha 1995, s. 62 – 63.

mladých lidí, neboť ti se obvykle stávají aktivními nositeli tradice, často patří k tvůrcům zajímavých nápadů a hlavně touží po kulturním vyžití a kolektivní zábavě.

Na druhé straně v Hustířanech žije o několik desítek lidí méně než ve Vřešťově, ale i navzdory tomu jsou schopni zorganizovat i akce doslova „monstrózního“ charakteru, mezi které patří třeba „Pohádkový les“ či Hubertova jízda a které přesahují daleko za rámec jediného lokálního společenství. Každá generalizace se tak jeví nesmírně obtížnou, a tak se do popředí dostávají jako klíčové faktory kvalita mezilidských vztahů a existence organizačně zdatných kolektivů v dané lokalitě.

Další problém spatřuji v absenci takového typu lidí, kteří působí v obci jako organizátoři kulturních akcí. Pokud tuto roli v lokálním společenství nikdo nevykonává, je ochuzeno o mnohé projevy kulturního a společenského života, i když bývají slyšet hlasy, že se tu nic neděje a že se lidé nemají kde setkávat a bavit. Jde o jakýsi projev pasivity, ze kterého nemůže bez vlastního přispění vzejít žádný impuls k obnovení tradice či vzniku nové kolektivní akce zábavného rázu.

Pasivita je doprovázena i skepsí, která zaznívá z úst jednotlivých informátorů; ti srovnávají především dnešní situaci s dobami minulými a se zážitky ze svého mládí. Lze říci, že minulost hodnotí pozitivně (co se jevů lidové kultury týče) a o dnešní době smýšlejí spíše negativně. Tento názor je jistě dán i mnohými stereotypy a lze ho vysvětlit i tím, že mezi informátory převažují příslušníci starší generace.

V názorech starších občanů se objevuje i kritika, která směřuje k mladé generaci, starší lidé mládeži vyčítají málo aktivity, nezájem o společenské dění v obci a nezájem o lidové zvyky, místo toho prý raději vysedávají u televize apod. Sledování televize je podle mne obecným jevem, je to způsob relaxace a vyplnění volného času, jemuž podléhají všechny generace. Informátoři též upozorňují na to, že mladí dojíždějí za zábavou do měst, což je pochopitelné, protože v rámci lokálního společenství nenalézají dostatek příležitostí ke kulturnímu vyžití a konzumní zábavě. Situace tak připomíná začarovaný kruh. Orientace na zábavu mimo lokalitu souvisí i se vzdělávacím procesem mladých lidí, kteří jsou nuceni navštěvovat různé typy škol ve větších městech. Rádus jejich aktivit se tak prostorově rozšiřuje. Z toho také plyne, že si vytvářejí své sociální sítě i mimo rodnou vesnici a potřebují být v kontaktu se svými vrstevníky ze širokého okolí.

Zrychlené životní tempo, které poznamenalo život na venkově, nese částečný podíl na tom, že organizace společenského života se může jevit jako problém. Lidé jednoduše nemají čas, jsou pracovně vytíženi, starají se o dům a domácnost.

Zřetelně se projevuje také urbanizace sociálních vztahů v lokálním společenství, protože je možné sledovat „uzavírání“ jednotlivých rodin v rámci vlastního domu. Rodiny si střeží své soukromí a patrná je snaha udržet si jistý odstup od ostatních.

Změny v sociálních vztazích dokládá reflexe samotných informátorů. Ti si je jasně uvědomují, i když je pro ně obtížné probíhající změny popsat. Dříve prý bývaly vztahy mezi lidmi více osobnější a sociální pouta mezi nimi těsnější, lidé si více pomáhali, dokázali držet více pospolu. V případě hasičského sdružení bývají slyšet názory, že všichni nesdílejí stejné představy, a proto dochází ke sporům.

Další faktor, ovlivňující podobu výročních obyčejů a lidových slavností v lokálním společenství, má i psychologické a emocionální kořeny. Jedná se o vzájemné rozpory mezi jednotlivci, o zájmové rozdíly apod. I tyto negativně prožívané zkušenosti se mohou promítnout do realizace kolektivních aktivit, při kterých jsou uplatněny různé způsoby chování, jako jsou kupříkladu odmítnutí účasti na akci nebo kritika organizátorů apod.

Ekonomické zajištění společenské akce patří k těm praktickým a zároveň nejsložitějším problémům, se kterými se setkávají organizátoři lidových slavností, k této otázce směřovalo i mnoho postřehů samotných informátorů. Tyto postřehy se týkaly ve velkém měřítku svatby. Především finanční možnosti rodin obou snoubenců rozhodují o průběhu celé svatby. Majetnost rodiny a její ochota investovat do svatby určují množství pozvaných hostů, délku a bohatost hostiny i prostředí, ve kterém se svatba bude oslavovat. Ekonomické zřetele hrají svou roli i v případě darů, které novomanželé obdrží od rodičů.

Do realizace jednotlivých kulturních událostí v rámci lokálního společenství je třeba vložit nějaké peníze, ovšem nemůže být očekáván zisk. Ekonomický zřetel tak velmi často rozhoduje o bytí a nebytí zvyku či slavnosti. Najde se totiž jen velmi málo nadšenců, kteří by něco obětovali ze svých zdrojů. Finanční podporu často poskytuje nějaká instituce, nejčastěji tuto úlohu plní obecní úřad. V tomto ohledu jsou hodně progresivní koňáci z Hustířan, kteří si dokážou zajistit sponzory; díky tomu se zbaví nejen ekonomických starostí, ale mohou si dovolit i dostatečné pohoštění pro větší množství lidí.

U těch společenských událostí, kde se počítá s jistou návratností vložených peněz, je dnes rentabilita opravdu mizivá, tedy alespoň ve Vřešťově a v Dubenci u příležitosti plesů a tanečních zábav, jež byly několikrát vzpomenuy.

Toto sumarizující srovnání jasně dokládá, jak jsou výroční obyčeje a lidové slavnosti spjaty s ekonomickými, společenskými a kulturními souvislostmi a jakým způsobem reagují na celospolečenské tendence a problémy, se kterými se musí lokální společenství vyrovnávat.

5. Závěr

Lidové slavnosti, zábavy a zvyky, jiné kolektivní aktivity, vznikající tradice, svatební zvyklosti zrcadlí do jisté míry sociální vztahy uvnitř lokálního společenství, avšak nejen to, podílejí se také na vzniku a rozvoji sociálních kontaktů a zprostředkovávají navázání nových sociálních vazeb. Do struktury sociálních vazeb vnáší dynamiku, tedy změnu, obnovu i regresi těchto vazeb.

Studované jevy, které lze shrnout pod ne zcela přesným označením lidová kultura, se vlastně stávají komentářem sociální reality lokálního společenství. Ta se promítá do realizace kolektivních tradic a příslušných zvyků či zábav volného času.

Příprava a vlastní organizace tradičních aktivit a společných akcí klade velké nároky na členy lokálního společenství. Tato organizační náročnost je však nesmírně důležitá, neboť právě vypořádání se s určitými těžkostmi či řešení nějakého společného úkolu aktivně přispívá k posilování vazeb v lokálním společenství.

Příprava jakéhokoliv programu vyžaduje prvotní rozhodnutí o jeho uskutečnění. Na takové rozhodnutí má vliv alespoň sebemenší přesvědčení o prospěšnosti a užitečnosti, či dokonce potřebě příslušné společné akce. Po rozhodnutí následuje vlastní realizace, při které dochází k sociální komunikaci. Domnívám se, že je třeba chápat sociální komunikaci v co nejširším smyslu slova. Představuji si pod ní nejen schopnost slovní komunikace a schopnost orientovat se v kolektivu, ale také veškeré způsoby jednání a chování, které vyžaduje pohyb jednotlivce v kolektivu (lokálním společenství) a veškeré interakce, které nabývají sociální povahy. Do sociální komunikace určitě patří i soubor znalostí a vědomostí vztahujících se k tradici a lidové zábavě a bezpochyby živá výměna názorů.

Při analýze výsledků terénního výzkumu jsem dospěl k závěru, že si jedinec sice ponechává možnost inovace a roli tvůrce, ale bez pomoci kolektivu mnoho nezmůže. Jinými slovy jeden názor musí být podepřen souhlasem ostatních. Pouze kolektiv dokáže dovést svou představu do úspěšného konce a dokáže též zajistit ekonomickou stránku zamýšlené události. Z toho lze také vyvodit, že vztah individua ke kolektivu je při těchto příležitostech aktivně rozvíjen.

Organizátoři akcí nesou za zdárný výsledek odpovědnost. A to jistě posiluje jejich vzájemné vztahy a jistým způsobem je to stmeluje. Význam odpovědnosti spočívá v tom, že

působí na přátelské skupiny, zájmové skupiny apod. Nelze se omezit jen na přípravnou fázi. Hladký průběh akce dále prohlubuje sociální komunikaci a sociální vztahy.

Bezproblémovému průběhu akce odpovídá dobrá příprava, nadšení organizátorů a kladná reakce publika, která naznačuje mnohé. Je-li tradiční slavnost, zvyk, nová kolektivní zábava či kulturní program kladně přijat a oceněn, dosti často se stává, že akce se bude po roce opakovat. Dovolím si říci, že v mnohých případech jsme svědky ustanovující se tradice.

V dnešní době je patrné, že se určitá aktivita nestává záležitostí celé vesnice, jako tomu bylo dříve. Iniciativa vychází obvykle z „oficiálních míst“ (obecní úřad, kulturní komise, škola). Ne vždy se setkává s očekávaným ohlasem u ostatních členů lokálního společenství. Dříve měl zvyk charakter divadelního představení, kdy účastníci byli zároveň jak herci, tak diváky. S oficiálními pořadateli se otevřela propast mezi organizátory a publikem. Vzniká tak prostor pro možnou kritiku akce a jejích organizátorů. Na opozici mezi pořadateli a publikem působí i chování samotných návštěvníků, kteří vystupují v roli pouhých konzumentů zábavy a sami se na sociální události nepodílejí. Tím je vyloučen bezprostřední zájem na jejím úspěšném výsledku. V tom též spatřuji příčinu proměny či zániku tradice, neboť se vytrácí spontánnost, upřímná radost a vlastně i obřadnost lidových slavností.

Pokud se dnes někdo neúčastní nějaké kolektivní tradice, nevyplývá z toho žádná sankce, žádné omezení či ztráta prestiže. Jednoduše řečeno účast není povinná. Někteří jedinci se mohou k lidovým slavnostem stavět odmítavě, pociťují antagonismus k organizátorům, svým chováním dávají najevo své postoje. Tradice a zvyky prošly mnoha změnami, a tak je lépe hovořit o lokálním společenství, z jehož charakteristiky vyplývá, že ne vždy odpovídá celku, tedy všem obyvatelům vesnice. Zahrnuje ty, kteří se na lokálním společenství podílejí.

Uskutečnění aktivit ve spojení s tradicí a volným časem vyžaduje „mobilizaci“ kolektivu. To znamená, že se jedná o aktivní přístup skupiny lidí (spolku, v ideálním případě většiny lokálního společenství). V takové skupině lidí se jednotlivec neobejde ani bez verbálního kontaktu s ostatními, ani bez prvků sociální komunikace. Společný zájem upevňuje vztahy v lokálním společenství, a tak vlastně plní funkci integrační a tím také přispívá k soudržnosti společenství.

S integrací lokálního společenství souvisí otázka identity. Na mysli mám pocit sounáležitosti s ostatními členy společenství a vědomí společných zájmů a představ. Problematika vztahu lidových slavností a identifikace s lokálním společenstvím si však nutně vyžaduje ještě další výzkum. Lze jen předpokládat, že integrační funkci kolektivních aktivit doprovází funkce identifikační.

Summary

The subject of this thesis is the social and cultural life in three local communities in Eastern Bohemia (Velký Vřešťov, Dubenec, Hustířany). All three localities are situated about 20 km north of Hradec Králové. Their respective populations are 197, 659, and 174.

The thesis gives a brief description of the past and the present of these villages, with special focus on institutions (e. g. school) and local organizations. World Wars One and Two and the emergence of the communist regime were the most important events in terms of the impact on the structure of social relations within the communities.

The theoretical part of this thesis summarizes the methodological discussions within the Czech ethnography in the second half of the 20th century. The methodological problems of field research and the interpretation of the examined social reality were the primary objects of dispute between two groups of ethnologists.

Karel Fojtík and Olga Skalníková were part of the first one; their idea was to use sociological concepts and other methods of social sciences and to promote interdisciplinary studies. The second group is connected with the likes of Ladislav Holý and Milan Stuchlík. This group emphasised research into the residues of social systems of communities, which represent relicts of the old-style village life. This group was opposed to research into the social structure of towns and into the new manners of the social and cultural life in local communities.

Fojtík's perspective, as reflected in this thesis, was progressive. My analysis of the data uses sociological concepts, which can be fruitfully applied to village community research. I owe much to F. Tönnies and R. Redfield, who worked in the same field and on the same subject, namely the local community.

The communication in a local community takes place face to face and the social roles of the people are linked and intertwined. The people have a strong consciousness of local identity but do not live in an enclosed social unit; on the contrary, members of the local community are influenced in many ways by the urban lifestyle and media. The local community does not impede social mobility, and it is differentiated because it embodies various small social groups, interest groups or professions. Cooperation and conflict are both typical for the local community, which may be characterized as a dense net of social relations developing through collective activities, such as the common organization of festivities.

The second part of this thesis discusses findings of field research in Velký Vřešťov (2004), Dubenec (2005) and Hustřířany (2007). The main topic is tradition and its importance for the social life of the examined localities. My interest was not only in old traditions but also in the “newly invented” traditions and other collective activities, as in my understanding the social and cultural lives of the community form an integrated complex.

This work attempts to offer more than just a plain description of traditional phenomena. The emphasis, therefore, is not laid on historical genesis but on the contemporary structure, which is relevant for the development of social relations. These phenomena must be studied with regard to all aspects of community life, as social, economic and demographic circumstances have an impact on the disappearance, maintenance or emergence of a tradition. Traditions, customs, family rituals (wedding) and other forms of acting collectively play a very significant role in the process of local community integration.

Research on three localities has made fair amounts of data available for comparison. By way of comparison, some general tendencies of the social and cultural life in the studied localities become apparent. Some traditions disappear, some are transformed, and new traditions are constructed. The fall of religious life meant that some folk traditions linked to religion lost their sense, the celebration of “Corpus Christi”, for example. On the other hand, customs associated with Easter Monday remain a vital part of the social structure of all three studied villages. Even in the case of Velký Vřešťov, the Easter carolling represents an identification attribute of the local community. The traditional maypole is erected only in Hustřířany. Local young men erect the maypole, which must then be guarded against theft.

Certain new collective activities are being born in the three examined localities. These may be termed “newly invented traditions”. “Pohádkový les” (“Fairytale Forest”) in Hustřířany is organised on the Children’s Day. Up to 170 children, who come also from the surrounding villages, participate in this event. “Fairytale Forest” is organised by a very active collective of about thirty-year-old women and their men. Masks and costumes of fairytale characters are used in this event. On May 1, specific action takes place in Dubenec. It is very interesting for its syncretism, so typical for folk culture: there are costumes, decorated tractors, green birch trees (symbols of the regenerated nature) on the one hand, and symbols of the former official communist celebrations (the USSR flag) on the other. The 1st May parade also includes many carnival elements.

Local voluntary fire brigades are an important factor of the social life in Velký Vřešťov and in Dubenec. These associations organise collective activities and represent their village in fire competitions. Rivalry between the teams strengthens the consciousness of local identity.

Demographic and economic conditions for cultural life also play a significant role. The demographic structure of two smaller localities places a limit on their further development: the number of young families with children is declining. In the case of Dubenec, the relatively large number of inhabitants creates a potential for the emergence of local associations, but social relations are increasingly urbane and informal social contacts are disappearing. The Jockey Club in Hustířany (a village smaller than Dubenec) participates in the organization of many cultural activities (horse races, village-fair and Hubert's ride) and significantly improves the quality of social life in the locality. The comparison has shown that there are many common trends in small communities, yet it has also shown the difficulty of making viable generalizations.

Keywords: collective activities; customs; festivities; field research; folk culture; local community; social life of village; social relations; tradition; wedding ceremony.

Zusammenfassung

Thema der vorliegenden Magisterarbeit ist das gesellschaftliche und kulturelle Leben in drei Lokalgemeinschaften in Ostböhmen (Velký Vřešťov, Dubenec, Hustířany). Diese drei Ortschaften befinden sich in einer Region etwa 20 km nördlich von Hradec Králové. Velký Vřešťov hat 197, Dubenec 659 und Hustířany 174 Einwohner.

Im Rahmen der vorliegenden Magisterarbeit wird kurz auf die Vergangenheit und die Gegenwart der Ortschaften eingegangen, eine besondere Aufmerksamkeit wird dabei den Institutionen (z. B. der Schule) und dem Vereinswesen gewidmet. Zu den geschichtlichen Ereignissen, welche die Qualität der sozialen Beziehungen am meisten beeinflusst haben, zählen der erste und der zweite Weltkrieg und die Entstehung des kommunistischen Regimes.

Der theoretische Teil rekapituliert die methodologischen Diskussionen in der tschechischen Ethnologie in der zweiten Hälfte der 20. Jahrhundert. Sowohl die methodologischen Probleme der ethnografischen Forschung, als auch die Interpretation der studierten sozialen Realität waren ein grundlegender Gegenstand der Polemik zwischen zwei Gruppen von Ethnologen.

Karel Fojtík und Olga Skalníková gehörten der ersten Richtung an, die soziologische Konzepte und andere Methoden der Sozialwissenschaften verwenden wollte und die die Notwendigkeit eines interdisziplinär angelegten Zugriffs verteidigte. Die zweite Richtung, verbunden mit den Namen von Ladislav Holý und Milan Stuchlík, plädierte für ein Studium der Überreste der Sozialsysteme der Gemeinschaften, d. h. der Relikte der alten dörflichen Lebensweise, und lehnte eine Erforschung der städtischen Sozialstrukturen von Ethnologen ab. Diese Gruppe stellte sich auch gegen ein Studium der neuen Formen des gesellschaftlichen und kulturellen Lebens in den lokalen Gemeinschaften.

Fojtíks Perspektive war progressiv und spiegelt sich auch in dieser Arbeit ab. Der Autor der vorliegenden Arbeit verwendet soziologische Konzepte, in deren Rahmen er die gesammelten Informationen analysiert und interpretiert. In dieser Hinsicht ist die soziologische Erforschung der Dorfgemeinschaften sehr inspirierend. Der Autor fühlt sich vor allem von F. Tönnies und R. Redfield in seiner Konstruktion des ethnologischen Forschungsgegenstandes – der Lokalgemeinschaft – inspiriert.

Die in einer Lokalgemeinschaft lebenden Menschen kommunizieren miteinander „face to face“ und ihre sozialen Rollen sind verflochten oder stehen in Zusammenhang. Sie haben ein starkes Bewusstsein der örtlichen Identität, bilden aber keine eingeschlossene soziale Gruppe.

Im Gegenteil: Mitglieder dieser Lokalgemeinschaft werden durch den Lebensstil der Stadt und die Massenmedien beeinflusst. Eine solche Lokalgemeinschaft beeinträchtigt auf keine Weise die soziale Mobilität ihrer Mitglieder und ist keinesfalls homogen: Sie umfasst verschiedene kleine Sozialgruppen, Interessengruppen und professionelle Vereine. Sowohl Zusammenarbeit als auch Konflikt sind für die Lokalgemeinschaft typisch. Sie kann als ein dichtes Netz der sozialen Beziehungen beschrieben werden, die sich aufgrund kollektiver Aktivitäten, z. B. gemeinsamer Organisation der Festlichkeiten, entwickeln.

Der zweite Teil dieser Arbeit beinhaltet die bei den Feldstudien in Velký Vřešťov (2004), Dubenec (2005) und Hustřany (2007) gewonnenen Daten. Das Hauptthema ist die Tradition und ihre Bedeutung für das gesellschaftliche Leben in den untersuchten Lokalitäten. Das Augenmerk des Autors richtete sich auf die alten, aber auch auf die neu erfundenen Traditionen und andere kollektiven Aktivitäten, denn seiner Meinung nach sind das gesellschaftliche und das kulturelle Leben der Gemeinschaft Teil einer integrierten Gesamtheit.

Diese Arbeit bemüht sich den Rahmen einer bloßen Beschreibung zu überschreiten. Der Autor beschäftigt sich nicht nur mit der historischen Entwicklung der Gemeinschaften, sondern hebt ihre gegenwärtige Struktur hervor, die für die Entfaltung der Sozialbeziehungen besonders relevant ist. Die Forscher müssen diese Phänomene im Hinblick auf alle Sphären der Gemeinschaftsleben studieren, denn soziale, ökonomische und demographische Charakteristika beeinflussen das Verschwinden, die Erhaltung oder die Entstehung der Traditionen. Traditionen, Bräuche, Rituale innerhalb der Familie (die Hochzeit) und andere kollektive Aktivitäten spielen eine sehr bedeutende Rolle im Prozess der Gemeinschaftsintegration.

Die Feldstudien in den Lokalitäten haben das Material für Komparation geliefert. Der Vergleich ermöglicht einige gemeine Tendenzen zu erfassen. Die alten Traditionen verschwinden, transformieren sich, und es kommt auch zur Entstehung von neuen Traditionen. Der Verfall des Religionslebens führt dazu, dass viele Traditionen ihren Sinn verlieren: z. B. das Fronleichnamfest. Hingegen gehört der Rote Montag zu den lebendigen Bräuchen; sogar im Falle des Dorfes Velký Vřešťov wirkt der Rundgang am Ostermontag auf die Identifikation der Lokalgemeinschaft. Die traditionellen Maibäume werden nur in Hustřany aufgerichtet. Örtliche junge Männer müssen sie überwachen, weil sie gestohlen werden können.

In den studierten Lokalitäten entwickeln sich auch neue kollektive Tätigkeiten. Sie können als „neu erfundene Traditionen“ angesehen werden. „Pohádkový les“ („Märchenwald“ oder

„Zauberwald“) in Hustiřany findet anlässlich des Kindertages statt. An dieser Aktion nehmen bis zu 170 Kinder teil, wobei die Familien aus der breiten Umgebung kommen. Der „Zauberwald“ wird von einer Gruppe etwa dreißigjähriger Frauen und ihrer Ehepartner und Freunde organisiert. Sie verkleiden sich als Märchenfiguren. Anlässlich des Ersten Mais findet ein besonderer Zug durch Dubenec statt, der die für die Volkskultur so typischen synkretischen Züge annimmt: Es werden verschiedene Kostüme, dekorierte Kleintraktore, grüne Birkenbäume (als Symbol der lebensfähigen Natur) und die Symbole der offiziellen Feierlichkeiten des ehemaligen kommunistischen Regimes (die Flagge der USSR) kombiniert. Im Zug kommen auch einige Karnevalselemente zum Vorschein.

Die örtliche Feuerwehr hat für das Sozialleben in Velký Vřeřt'ov und in Dubenec eine große Bedeutung. Diese Vereine organisieren kollektive Aktivitäten und repräsentieren ihr Dorf auf Feuerwehrwettbewerben. Die Rivalität zwischen den Teams verstärkt örtliche Identität.

Den demographischen und wirtschaftlichen Bedingungen kommt im lokalen Kulturleben eine führende Rolle zu. Die demographische Struktur der zwei kleineren Lokalitäten beeinträchtigt ihre Zukunftsentwicklung: Sehr negative Auswirkungen hat die sinkende Zahl der jungen Familien und Kinder. In Dubenec ist die relativ hohe Einwohnerzahl eine ziemlich gute Voraussetzung für die Entstehung von lokalen Organisationen, jedoch werden auch hier die Sozialbeziehungen immer mehr durch den städtischen Lebensstil beeinflusst und informale Sozialkontakte klingen allmählich ab. Der Reiterklub in Hustiřany (das kleinere Dorf als Dubenec) beteiligt sich an der Organisation einiger kulturellen Aktionen (Rennwesen, Kirchweihfeste, Huberts Ritt) und bereichert somit wesentlich das Sozialleben der Ortschaft. Der Vergleich der Ortschaften zeigte, dass es zwar einige gemeinsame Tendenzen gibt, dass eine Verallgemeinerung jedoch sehr schwierig bleibt.

Schlüsselworte: Bräuche; ethnographische Forschung; Festlichkeiten; gesellschaftliches Leben des Dorfes; kollektive Aktivitäten; Lokalgemeinschaft; soziale Beziehungen; Tradition; Trauungszeremonie; Volkskultur.

Bibliografie

- BENEŠ, Bohuslav. Lidově literární projevy v přítomnosti. In *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 3. Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 1984, s. 33 – 40.
- BENEŠ, Bohuslav. Výroční zvyk jako hra, divadlo a zábava. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 67 – 73.
- BLAŽEK, Bohuslav. *Venkov, města, média*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998.
- BOČKOVÁ, Helena. Výroční obyčeje na jihu a západě Českomoravské vrchoviny. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 164 – 192.
- BOGATYREV, Petr G. *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha : Fr. Borový a Národopisná společnost československá, 1940.
- BOGATYREV, Petr G. *Souvislosti tvorby : cesty k struktuře lidové kultury a divadla*. Praha : Odeon, 1971.
- FOJTÍK, Karel. K teoretickým aspektům výzkumu revolučních přeměn v ČSR a předpokladům jeho začlenění do mezinárodní kooperace. Na příkladu výzkumu v Jihomoravském kraji. In FROLEC, Václav (ed.). *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno : Blok, 1980, s. 86 – 96.
- FOJTÍK, Karel. Současná vesnice jako faktor procesu enkulturace a akulturace. In FROLEC, Václav; KREJČÍ, Miroslav; TOMEŠ, Josef (ed.). *Životní prostředí a tradice*. Brno : Blok, 1975, s. 149 – 155.
- FROLEC, Václav. Cíle a hranice etnografického výzkumu současné vesnice. In FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovedního výzkumu*. Brno : Blok, 1978, s. 45 – 49.
- FROLEC, Václav (ed.). *Revoluční proměny jihomoravského venkova : Sborník příspěvků z konference o integrovaném společenskovedním výzkumu současné vesnice a malého města, Brno 27. – 28. února 1979*. Brno : Blok, 1980.
- FROLEC, Václav. Rituály a slavnosti v procesu modernizace. In FROLEC, Václav (ed.). *Město : prostor – lidé – slavnosti : Sborník příspěvků X. strážnického symposia, 18.– 19. 10. 1988*. Uherské hradiště : Slováké muzeum, 1990, s. 13 – 28.
- FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovedního výzkumu*. Brno : Blok, 1978.

- FROLEC, Václav (ed.). *Svatební obřad : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1983.
- FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982.
- FROLEC, Václav. Výroční obyčeje a jejich životnost v českých zemích. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 18 – 54.
- FROLEC, Václav a kol. *Horní Věstonice : společenské a kulturní proměny jihomoravské vesnice*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1984.
- FROLEC, Václav; KREJČÍ, Miroslav; TOMEŠ, Josef (ed.). *Životní prostředí a tradice*. Brno : Blok, 1975.
- GALLA, Karel. *Dolní Roveň : sociologický obraz české vesnice*. Praha : Spolek Péče o blaho venkova, 1939.
- *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*. I. díl. Praha : Český statistický úřad, 2006.
- HOLÝ, Ladislav; STUHLÍK, Milan. Co je a co není etnografie : příspěvek k diskusi o vztahu etnografie a sociologie. *Český lid*. 1964, roč. 51, č. 4, s. 228 – 233.
- JANČÁŘ, Josef. Proměny obyčejové tradice na družstevní vesnici. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 207 – 211.
- JANČÁŘ, Josef (ed.). *Slavnosti v moderní společnosti : sborník příspěvků z XI. Strážnického sympozia, 11. – 12. 7. 1990*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1991.
- JEŘÁBEK, Richard a kol. *Proměny jihomoravské vesnice : národopisné studie z Brumovic*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1981.
- JIŘIKOVSKÁ, Vanda. K životnosti výročních obyčejů na Slánsku. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 127 – 133.
- JIŘIKOVSKÁ, Vanda. Výroční obyčeje jako slavnostní okamžiky současného života, význam a možnosti jejich muzejní prezentace. In JANČÁŘ, Josef (ed.). *Slavnosti v moderní společnosti*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1991, s. 88 – 90.
- KADEŘÁBKOVÁ, Jaroslava. Slavení masopustu a vesnická lokální společnost. In JANČÁŘ, Josef (ed.). *Slavnosti v moderní společnosti*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1991, s. 44 – 50.

- KADEŘÁBKOVÁ, Jaroslava et al. Etnografické studium způsobu života a kultury české vesnice v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti. *Český lid*. 1981, roč. 68, č. 1, s. 43 – 50.
- KANDERT, Josef (ed.). *Jihomoravský venkov po socialismu : Filipovsko na konci devadesátých let 20. století (Informatoria katedry sociologie – Filipov III)*. Praha : Matfyzpress; FSV UK, 2004.
- KANDERT, Josef. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha : Karolinum, 2004.
- KARBUSICKÝ, Vladimír. K uplatnění metod empirické sociologie v etnografii a folkloristice při výzkumu současnosti. *Český lid*. 1964, roč. 51, č. 5 – 6, s. 320 – 325.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2004.
- KREJČÍ, Miroslav. Struktura kulturního života současné vesnice. In FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovo vědního výzkumu*. Brno : Blok, 1978, s. 108 – 111.
- KRIST, Jan. Přeměny tradičních prvků v rodinných obyčejích na jižním Kyjovsku. In FROLEC, Václav (ed.). *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno : Blok, 1980, s. 179 – 182.
- KRUPKOVÁ, Jaroslava. Tradice, etnická tradice a symbolika v ženských zvycích. In PARGAČ, Jan (ed.). *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Praha : Bohemia, 1995, s. 62 – 72.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky : výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- LINDNEROVÁ, Vladimíra; TURKOVÁ, Miroslava. Posvícenská tradice v Libčicích nad Vltavou. In JANČÁŘ, Josef (ed.). *Slavnosti v moderní společnosti*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1991, s. 38 – 43.
- MOŽNÝ, Ivo. Venkovská rodina v procesu změny. In FROLEC, Václav (ed.). *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno : Blok, 1980, s. 112 – 116.
- MOŽNÝ, Ivo. Výzkum vesnice jako specifické komunikační a interakční struktury. In FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovo vědního výzkumu*. Brno : Blok, 1978, s. 50 – 53.
- MUSIL, Jiří a kol. *Lidé a sídliště*. Praha : Svoboda, 1985.
- MUSIL, Jiří. *Urbanizace v socialistických zemích*. Praha : Svoboda, 1977.

- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. Světské a náboženské složky při slavnostních příležitostech rodinného života. In JANČÁŘ, Josef (ed.). *Slavnosti v moderní společnosti*. Strážnice : Ústav lidové kultury, 1991, s. 35 – 38.
- PÁCL, Pavel. Sbližování města a venkova z hlediska volného času. In FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovo vědního výzkumu*. Brno : Blok, 1978, s. 205 – 208.
- PARGAČ, Jan. Lidové slavnosti jako faktor etnické, regionální a lokální identity a integrity. In PARGAČ, Jan (ed.). *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Praha : Bohemia, 1995, s. 53 – 61.
- PARGAČ, Jan. *Tradice v kulturním a společenském životě nymburské vesnice*. Praha : Univerzita Karlova, 1988.
- PARGAČ, Jan. Výroční tradice ve společenském životě současné nymburské vesnice. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 149 – 155.
- PARGAČ, Jan; TOMANDL, Miloš. Žitý prostor a jeho subjektivizace u nositelů lokálního a regionálního vědomí. *AUC, Phil. et Hist. 3, Studia Ethnographica 10*. 1997, s. 57 – 70.
- POLEDNOVÁ, Zdenka. Příspěvek ke studiu změn ve společnosti. *Český lid*. 1969, roč. 56, č. 6, s. 339 – 342.
- POLEDNOVÁ, Zdenka. Psychosociální problémy terénního výzkumu. *Český lid*. 1971, roč. 58, s. 257 – 264.
- POPELKA, Pavel. Sociální realita ve výročních obyčejích. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 74 – 80.
- POSPÍŠILOVÁ, Jana. Společenský život dětí a mládeže na jihomoravské vesnici. In FROLEC, Václav (ed.). *Revoluční proměny jihomoravského venkova*. Brno : Blok, 1980, s. 211 – 215.
- REDFIELD, Robert. *The Folk Culture of Yucatan*. Chicago : The Univ. of Chicago Pr., 1961.
- ROBEK, Antonín. K problematice studia způsobu života a kultury současného vesnického a městského obyvatelstva. *Český lid*. 1975, roč. 62, č. 4, s. 189 – 195.
- ROBEK, Antonín. Změny ve způsobu života a kultury a současnost. *Český lid*. 1989, roč. 76, č. 2, s. 65 – 67.

- SKALNÍKOVÁ, Olga; FOJTÍK, Karel. Etnografie současnosti – východiska a výsledky. *Český lid*. 1969, roč. 56, č. 5, s. 255 – 272.
- SKALNÍKOVÁ, Olga; FOJTÍK, Karel. *K teorii etnografie současnosti*. Praha : Academia, 1971.
- *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 3. Sestavil Václav Frolec. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1984.
- *Statistický lexikon obcí České republiky 1992*. Praha : Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR, 1994.
- *Statistický lexikon obcí České republiky 2005*. Praha : Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR, 2005.
- SVOBODOVÁ, Vlasta. Faktory vývoje kulturního stylu v jihomoravském pohraničí. In *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 3. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1984, s. 53 – 59.
- ŠALANDA, Bohuslav. *Česká vesnice Široký Důl*. Kolín : Nezávislé centrum pro studium politiky, ARC - Vysoká škola politických a společenských věd, 2008.
- TOMEŠ, Josef. Problémy výzkumu obyčejové tradice na současné vesnici. In FROLEC, Václav (ed.). *Současná vesnice : teoretické, metodologické a kulturně politické problémy integrovaného společenskovědního výzkumu*. Brno : Blok, 1978, s. 79 – 85.
- TOMEŠ, Josef. Současné funkce lidových obyčejů a občanské obřady. In FROLEC, Václav; KREJČÍ, Miroslav; TOMEŠ, Josef (ed.). *Životní prostředí a tradice*. Brno : Blok, 1975, s. 156 – 162.
- TONCROVÁ, Marta. Význam souborové činnosti v životě nově osídlených obcí na jižní Moravě. In *Socializace vesnice a proměny lidové kultury*. Sv. 3. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1984, s. 69 – 75.
- TONCROVÁ, Marta; POSPÍŠILOVÁ, Jana. Společenská úloha dnešních hodů na Podluží. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 239 – 243.
- TÖNNIES, Ferdinand. *Gemeinschaft und Gesellschaft : Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Leipzig : Buske, 1935.
- TŮMOVÁ, Vanda. Etnografické studium a sociologie. *Český lid*. 1964, roč. 51, č. 1, s. 44 – 49.

- TURKOVÁ, Miloslava. Výroční obyčeje ve středočeských obcích Zálezlice, Zátvor a Kozárovice. In FROLEC, Václav (ed.). *Výroční obyčeje : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1982, s. 144 – 148.
- VAŘEKA, Josef. Příspěvek k teorii etnografie současnosti. *Český lid*. 1971, roč. 58, s. 113 – 114.
- ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha : Vyšehrad, 2006.

Jiné zdroje

Prameny

Dějiny jednání sboru dobrovolných hasičů v Hustířanech. Vedené od roku 1896. (Uloženo na Obecním úřadě ve Velichovkách.)

Hasičská pamětní kniha od roku 1914. (Uloženo tamtéž.)

Národopisný sborník okresu Hořického. Hořice : Red. komitét národopisného odboru v Hořicích, 1895.

Kroniky obce Hustířany I – V. Od roku 1930 až do současnosti. (Kopie uloženy na OÚ ve Velichovkách.)

Obecní kroniky Velkého Vřešťova. (Kopie uloženy v Místní knihovně ve Velkém Vřešťově.)

Volšička, Karel. *Dubenec : historie obce pod Kozamberkem.* Dubenec : Obec Dubenec, 2004.

Odkazy

<<http://www.dubenec.cz>>

<<http://www.jkhustirany.webz.cz>>

<<http://www.obecvelichovky.cz>>

<<http://www.velkyvrestov.cz>>

Přílohy

Tabulky

Obec	Rok	1900	1910	1921	1930	1950
Vel. Vřešťov		564	490	469	450	308
Dubenec		1236	1177	1052	981	707
Hustířany		368	336	325	316	212

Obec	Rok	1961	1970	1980	1991	2001
Vel. Vřešťov		278	216	205	195	197
Dubenec		735	682	627	593	659
Hustířany		232	196	185	164	174

Tabulka č. 1 – Vývoj počtu obyvatel ve zkoumaných lokalitách.

Zdroj: *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*, Praha 2006.

Obec	Kategorie	0 – 14 let	Produktivní věk	65 a více let
Velký Vřešťov		34	132	31
Dubenec		132	438	89
Hustířany		28	112	34

Tabulka č. 2 – Věková struktura obyvatelstva ve zkoumaných obcích.

Zdroj: *Statistický lexikon obcí České republiky 2005*, Praha 2005.

Obec	Kategorie	Pracuje v místě	%	Dojíždí za prací	%
Velký Vřešťov		34	36,5	59	63,5
Dubenec		158	47	178	53
Hustířany		30	34,5	57	65,5

Tabulka č. 3 – Vztah mezi bydlištěm a místem výkonu práce.

Zdroj: *Statistický lexikon obcí České republiky 2005*, Praha 2005.

Velký Vřešťov					
Datum rozhovoru	Pořadové číslo	Pohlaví	Věk	Stav	Povolání
27. 8. 2004	1	žena	66	vdova	důchodkyně
27. 8. 2004	2	muž	65	ženatý	důchodce
27. 8. 2004	3	žena	59	vdaná	důchodkyně
28. 8. 2004	4	muž	74	ženatý	důchodce
28. 8. 2004	5	žena	48	vdaná	důchodkyně
28. 8. 2004	6	žena	79	vdova	důchodkyně
28. 8. 2004	7	žena	54	rozvedená	úřednice
28. 8. 2004	8	žena	80	vdova	důchodkyně
29. 8. 2004	9	muž	39	ženatý	soukromník
29. 8. 2004	10	žena	75	vdova	důchodkyně
30. 8. 2004	11	žena	46	vdaná	recepční
31. 8. 2004	12	muž	56	ženatý	důchodce

Tabulka č. 4 – Charakteristika informátorů. Velký Vřešťov, 2004.

Dubenec					
Datum rozhovoru	Pořadové číslo	Pohlaví	Věk	Stav	Povolání
24. 8. 2005	1	muž	43	ženatý	učitel odborného výcviku
24. 8. 2005	2	muž	68	ženatý	důchodce
24. 8. 2005	3	muž	60	ženatý	zaměstnanec ZD
24. 8. 2005	4	žena	56	vdaná	důchodkyně
25. 8. 2005	5	žena	77	vdova	důchodkyně
25. 8. 2005	6	žena	61	vdaná	důchodkyně
25. 8. 2005	7	žena	81	vdova	důchodkyně
25. 8. 2005	8	žena	72	vdova	důchodkyně
26. 8. 2005	9	žena	58	vdaná	důchodkyně
26. 8. 2005	10	žena	35	vdaná	foukačka vánočních ozdob
26. 8. 2005	11	žena	65	rozvedená	důchodkyně
26. 8. 2005	12	žena	28	vdaná	na mateřské dovolené
26. 8. 2005	13	muž	76	ženatý	důchodce
26. 8. 2005	14	žena	67	vdaná	důchodkyně

Tabulka č. 5 – Charakteristika informátorů. Dubenec, 2005.

Hustířany					
Datum rozhovoru	Pořadové číslo	Pohlaví	Věk	Stav	Povolání
2. 8. 2007	1	žena	38	vdaná	domácnost, hospodářství
3. 8. 2007	2	žena	24	vdaná	zdravotní sestra
3. 8. 2007	3	muž	50	ženatý	agrotechnik
3. 8. 2007	4	žena	65	vdaná	důchodkyně
4. 8. 2007	5	muž	56	ženatý	administrativní pracovník
4. 8. 2007	6	žena	55	vdaná	účetní
4. 8. 2007	7	muž	79	ženatý	důchodce
4. 8. 2007	8	žena	86	vdova	důchodkyně
5. 8. 2007	9	muž	46	ženatý	pracovník v kovovýrobě
5. 8. 2007	10	muž	74	ženatý	důchodce
5. 8. 2007	11	muž	66	ženatý	důchodce
8. 8. 2007	12	žena	67	svobodná	důchodkyně
8. 8. 2007	13	muž	70	vdovec	důchodce

Tabulka č. 6 – Charakteristika informátorů. Hustířany, 2007.

Seznam společenských a kulturních událostí v Hustířanech

Chronologický přehled

- 1949 – hasičský ples; komunistický maškarní ples; „Josefská“ taneční zábava; oslavy 1. máje (Jaroměř); Svátek matek.
- 1950 – 1. máj; oslava 9. května; slavnost Velké říjnové revoluce; oslavy K. Gottwalda a J. V. Stalina.
- 1956 – maškarní ples.
- 1957 – hasičský ples; zábavy pouťová a posvícenská; předvánoční školní besídka.
- 1958 – posvícenská zábava (požárníci).
- 1960 – pálení čarodějnic.
- 1962 – ples; pouťová zábava 8. května; „Václavská“ taneční zábava; posvícenská taneční zábava; maškarní ples.
- 1963 – požárnický ples; ples Rodičovského sdružení; maškarní ples ČSM; MDŽ – školní besídka; pouťová zábava ČSM; posvícenská ČSM; poslední leč; dětské dny.
- 1964 – požárnický ples; ples ČSM; josefská zábava; ples Rodičovského sdružení; zábavy pouťová a posvícenská.
- 1965 – ples ČSM (23. 1. a 27. 2.); pouťová ČSČK; posvícení JZD; dětský den.
- 1966 – slavení čarodějnic; pouťová zábava (pořádána Rodičovským sdružením); dětský den; posvícenská zábava ČSM; požárnický ples; dětský karneval.
- 1967 – plesy požárníků a ČSM; dětský maškarní; MDŽ; pálení čarodějnic; dětský den; Zlatá podkova.
- 1970 – Hubertova jízda.
- 1971 – II. Hubertova jízda; myslivecký ples.
- 1973 – posvícení (úpadek, zavřený hostinec); mikuláš a čerti.
- 1978 – silvestrovská zábava.
- 1979 – Václavská zábava „u Potůčku“.
- 1980 – slavnostní schůze požárníků (pohoštění a taneční zábava 23. 8.).
- 1996 – Den matek; jezdecký den.
- 1997 – II. jezdecký den; čerti.
- 1998 – I. dětský den („Pohádkový les“); III. jezdecký den; Hubertova jízda; vánoční besídka a výstava.

- 1999 – 10. ročník hasičské soutěže; IV. ročník jezdeckých závodů v parkurových skocích.
- 2000 – III. ročník „Pohádkového lesa“.
- 2001 – „dámská koleda“ na Květnou neděli; IV. ročník „Pohádkového lesa“.

Seznam vyobrazení

Obr. 1 – 3: Májový průvod roku 2005 v Dubenci.

Obr. 4 – 5: „Dubenecký pohár“.

Obr. 6: Pálení čarodějnic v Dubenci na jaře 2004.

(Dostupné z WWW: <<http://www.dubenec.cz>>.)

Obr. 7: Tradiční hudební nástroj – vozembouch.

Obr. 8: Obchůzkový velikonoční džbán na víno.

(Snímky pořízené autorem.)

Obr. 9: Velikonoční obchůzka, Hustířany, 1967.

Obr. 10: Hubertova jízda, Hustířany, 1970.

Obr. 11: Hasičská soutěž, Hustířany, 1999.

Obr. 12 – 13: „Dámská koleda“, Hustířany, 2001.

Obr. 14: „Pohádkový les“, Hustířany, 2000.

Obr. 15: Hasiči o posvícení, Hustířany, 2004.

(Kroniky obce Hustířany; přiložená fotoalba.)

Obr. 16 – 18: Hubertova jízda, Hustířany, 2007.

(Dostupné z WWW: <<http://www.jkhustirany.webz.cz>>.)

Obr. 1 – Májový průvod roku 2005 v Dubenci. Na fotografii jasně vidíme synkretismus nově se utvářející tradice, která plní především estetickou a zábavnou funkci. Vozidla jsou okrášlena zelenými větvemi, typickým symbolem jara a probouzející se přírody, vlajka Sovětského svazu je parodickou připomínkou prvomájových oslav za bývalého režimu.

Obr. 2 – Májový průvod roku 2005 v Dubenci. Kostýmy, převleky a masky evokují v divákovi masopustní veselí. Nápadům se meze nekladou. Aktéři využívají takových rekvizit, které si mohou jednoduše opatřit.

Obr. 3 – Májový průvod roku 2005 v Dubenci. Motorizovaný májový průvod skýtá možnost nejen pro uplatnění převleků, ale i pro realizaci vymyšlených scének. V tomto případě nechybí ani vtipný komentář, ve kterém lze hledat i odraz odlehčené kritiky sociálních vztahů.

Obr. 4 – Hasičská soutěž o „Dubenecký pohár“. Ukázka hasičského útoku.

Obr. 5 – Hasičská soutěž o „Dubenecký pohár“. Hasičské klání se nachýlilo ke konci. Nastoupená družstva mladých hasičů očekávají odměnu za předvedený výkon.

Obr. 6 – Pálení čarodějnic v Dubenci na jaře 2004. Přehlídka mladých „čarodějnic“, které soutěží se svými ozdobenými košťaty. V pozadí navezená hromada chrastí.

Obr. 7 – Lidový hudební nástroj vozembouch. Dříve typická rekvizita masopustních obchůzek ve Velkém Vřešťově.

Obr. 8 – Džbán na víno. Džbán nosila skupina chlapců o velikonoční pomlázce ve Vřešťově. Ti jako odměnu za koledování obdrželi od „vymrskaných“ dívek víno, které bylo do džbánu naléváno.

Obr. 9 – Velikonoční obchůzka s hudebním doprovodem v Hustířanech v roce 1967.

Obr. 10 – První Hubertova jízda v Hustířanech v roce 1970.

Obr. 11 – 10. ročník hasičské hasičské soutěže. (Hustířany, 1999.)

Obr. 12 – „Dámská koleda“ na Květnou neděli v roce 2001 – „rituál“ připíjení na prahu domu.

Obr. 13 – „Dámská koleda“ v roce 2001 – pohoštění uvnitř domu. Ačkoliv si ženy vyměnily s muži svoje role, všichni se dobře baví. Příjemná atmosféra a pozitivní emoce vytvářejí dobré předpoklady pro další udržování „nové tradice“.

Obr. 14 – III. ročník „Pohádkového lesa“. (Hustířany, 2000.)

Obr. 15 – „Exhibice hasičů“ u příležitosti posvícení 2003.

Obr. 16 – Jezdkyně v kostýmu – IV. Hubertova jízda. (Hustiřany, 2007.)

Obr. 17 – „Tak jedeme!!“ Hon na lišku – IV. Hubertova jízda. (Hustířany, 2007.)

Obr. 18 – „Závěrečný soud“ – IV. Hubertova jízda. (Hustířany, 2007.)